

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

SON DÖNEMLERDE DEĞİŞEN ENERJİ POLİTİKALARININ
TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Baybarshan Ali KAZANCI

Danışman
Doç. Dr. Levent AYDIN

Kasım-2015
KIRIKKALE

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

SON DÖNEMLERDE DEĞİŞEN ENERJİ POLİTİKALARININ
TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Baybarshan Ali KAZANCI

Danışman
Doç. Dr. Levent AYDIN

Kasım-2015
KIRIKKALE

KABUL-ONAY

Doç. Dr. Levent AYDIN *danişmanlığında* Baybarshan Ali KAZANCI tarafından hazırlanan "Son Dönemlerde Değişen Enerji Politikalarının Türkiye'ye Yansımaları" adlı bu çalışma jürimiz tarafından Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

13.11.2015

Doç. Dr. Anıl GÖKKUŐ AKAğLAYAN

BAŐKAN

Doç. Dr. Levent AYDIN

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Nazan őAHBAZ KILINÇ

ÜYE

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../20..

Enstitü Müdürü

KİŞİSEL KABUL SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Son Dönemlerde Değişen Enerji Politikalarının Türkiye’ye Yansımaları” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve faydalandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak faydalanılmış olduğunu beyan ederim.

13.11.2015

Baybarshan Ali KAZANCI

ÖNSÖZ

“Son Dönemlerde Değişen Enerji Politikalarının Türkiye’ye Yansımaları” isimli çalışmada enerji alanında Türkiye’yi etkileyen Avrupa Ülkeleri, Rusya, İran, Irak ve Doğu Akdeniz bölgelerindeki ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan önemli yere sahip olan enerji politikası ele alınmıştır. Bu çalışmayı hazırlamamda desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen başta değerli aileme, Genç Kale’ın Dergisi Yayın Kurulu Ekibi’ne, birlikte aynı yolda yürümekten gurur duyduğum Öğrenci Konseyi ekibime minnettarım. Danışmanlığımı yapıp bizlerin gelişmesi için uğraşan Doç. Dr. Levent AYDIN ve tüm akademisyen hocalarıma teşekkür ediyorum.

ÖZET

Kazancı, Baybarshan Ali, “Son Dönemlerde Değişen Enerji Politikalarının Türkiye’ye Yansımaları”, Yüksek lisans Tezi, Kırıkkale, 2015.

Günümüz dünyasında ekonomilerin mal ve hizmet üretiminde enerjiye olan ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Bu ihtiyacın artmasıyla ülkelerin enerji bağımlılıkları yükselmekte ve bu bağımlılık enerji ithal eden ülkelere önemli maliyetler oluşturmaktadır. Ekonomiye bağlı olarak enerji odaklı siyasi ve sosyal göstergeler arasındaki ilişkilerin birbirlerine olan etkileşimi bu tez konusunun motivasyon kaynağı olmuştur. Bulunduğu jeolojik konum ile stratejik öneme sahip olan Türkiye, enerji kaynaklarına yakınlığı ve enerji ihtiyacı olan ülkeler için bir ilgi odağıdır. Bu açıdan bakıldığında enerji alanında Türkiye’yi gelecekte nelerin bekleyeceğini, dışa bağımlılığın azaltılması için nelerin yapılabileceğini ve hangi çözüm önerilerinin daha sağlıklı olabileceği konuları incelenmiştir.

Bu çalışmada enerji konusunda dışa bağımlı ülkeler ile enerji kaynakları ihraç eden ülkelerin son dönemlerde yaşadığı ekonomik, siyasi ve sosyal alanda yaşadığı sorunlara yönelik çıkarımlarda bulunulmuştur. Özellikle Türkiye’nin kuzey tarafında Rusya-Ukrayna krizi, güney tarafında Irak petrolü sorunları, Doğu tarafında İran’a uygulanan ambargo, Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon paylaşımı ve arama faaliyetleri sorunları ve bu yaşanan gelişmelerin Türkiye’ye olan etkilerinin kısa ve uzun vadede neler olabileceği ortaya konmuştur. Türkiye’nin ekonomik gelişimine bağlı olarak enerji alanındaki dışa bağımlılığının da artacağı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Enerji Politikası, Enerji Kaynakları, Ekonomi Politikası, Uluslararası Enerji, Enerji Bağımlılığı

ABSTRACT

Kazanci, Baybarshan Ali, “Reflection Of Change İn Energy Policies To Turkey İn Recently”, Graduate Dissertation, Kirikkale, 2015.

Today, one of the entry of the goods and services produced in the world of industry, energy demand is increasing day by day. This requirement increases with increasing energy dependence of the country and makes quite a burden as well as the country's economy. In this case, depending on the energy-oriented political economy, the relationship between social indicators point of this thesis has been inspired to act on issues arising from each other. Turkey is a strategically important geological location where is its proximity to energy sources and focus of interest for the countries that need energy. From this perspective, when Turkey in the energy field will wait what the future holds, what can be done to reduce dependence on foreign issues and what solutions might be healthier than the proposals have been examined.

In this study; energy dependent on foreign countries where economic and energy exporting countries in recent years, political inferences have been made to the problems experienced in the social sphere. In particular, the Russia-Ukraine crisis in the northern part of Turkey, Iraq's oil problems on the south side, the embargo on Iran on the east side, hydrocarbon in the eastern Mediterranean sharing and search operations problems and short of the effects on Turkey of these developments and what might be in the long runIt has tried to reveal. Turkey's dependence on foreign sources of energy, depending on the economic development of the area has concluded that an increased.

Keywords: Energy, Energy Policy, Energy Resources, Political Economy, International Energy, Energy Dependence

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
A.G.E	:Adı geçen Eser
BM	:Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	:Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BP	:İngiliz Petrol Şirketi
BTU	:İngiliz Isı Birimi
EİA	:ABD Enerji Enformasyon Birimi
EPDK	:Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu
GKRY	:Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYH	:Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IKBY	:Irak Bölgesel Kürt Yönetimi
INOGATE	:Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğal Gaz Taşımacılığı Programı
İŞİD	:Irak Şam İslam Devleti
KKTC	:Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
LNG	:Sıvılaştırılmış Doğalgaz
MEB	:Münhasır Ekonomik Bölge
NATO	:Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NBP	:İngiltere Ulusal Dengeleme Noktası

NPT	:Silahsızlanma Anlaşması
OECD	:Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	:Petrol İhracatçısı Ülkeler Birliği
P5+1	:ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere, +Almanya
PKK	:Komünist Kürt Partisi
SEEERF	:Güneydoğu Avrupa Enerji Düzenleyici Forumu
SSCB	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TACIS	:Bağımsız Devletler Topluluğu
TBB	:Türkiye Barolar Birliği
TEP	:Ton Eşdeğer Petrol
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
TRACECA	:Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım koridoru
T.Y.	:Tarih Yok
UDİK	:Türkiye-Rusya Üst Düzey İş Birliği Konseyi
V.B.	:Ve Benzeri
Y.Y.	:Yayın Yok

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Dünya Enerji Piyasası (Katrilyon Btu).....	10
Tablo 2: Dünya Doğalgaz Fiyatları (Milyon Btu Başına ABD Doları)	15
Tablo 3: 2005-2013 Yılları Türkiye'nin Doğal Gaz İthalat Miktarları (Milyon m ³).24	
Tablo 4: AB Enerji Piyasası (Milyon Tep)	32
Tablo 5: 2007-2013 Yılları Arasında İran Doğalgaz Üretim-Tüketim Miktarları (Milyar m ³).....	53
Tablo 6: İran Dış Ticaret Rakamları (Milyar Dolar)	59
Tablo 7: Irak Dış Ticaret Rakamları 2014 (Milyon Dolar).....	64

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Dünya Petrol Fiyatları (Varil Başına ABD Doları).....	12
Grafik 2: Türkiye'nin Doğalgaz İthalatı Yaptığı Ülkelerin Payı (%).....	21
Grafik 3: Türkiye'nin Petrol İthalatı Yaptığı Ülkelerin Payı (%)	22
Grafik 4: Enerji Türlerine Göre AB'nin Net İthalat Bağımlılığı (%).....	33
Grafik 5: 2007-2013 Yılları Arasında İran'ın Doğalgaz Ticareti	54
Grafik 6: 2007-2013 Yılları Arasında İran'ın Petrol Ticareti	55

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Avrupa'nın Rusya'ya Olan Doğalgaz Bağımlılığı	17
Şekil 2: Hidrokarbon Rezervleri ve Levant Sahası	42
Şekil 3: GKRY Münhasır Ekonomik Bölge Alanı.....	46
Şekil 4: Irak Petrol Haritası.....	62

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
TABLOLAR LİSTESİ.....	vi
GRAFİK LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAYNAKLARINA GİRİŞ VE ENERJİ EKONOMİSİ KAVRAMI

1.1. Enerjinin Tanımı.....	6
1.2. Enerji Kaynaklarının Sınıflandırılması.....	6
1.3. Enerji Ekonomisi Kavramı.....	7
1.4. Enerji Politikası	8
1.5. Dünya Enerji Piyasası.....	9
1.5.1. Dünya Petrol Fiyatları	11
1.5.2. Dünya Doğalgaz Fiyatları.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞALGAZ' DA EN BÜYÜK GÜÇ: RUSYA

2.1. Rusya'nın Genel Enerji Yapısı.....	18
2.2. Türkiye ve Rusya Arasındaki Ekonomik İlişkilerde Enerji Etkisi	19
2.3. Türkiye Rusya Arasındaki Doğalgaz Boru Hatları ve Türkiye'nin Arz Güvenliği	23
2.4. Rusya ile Ukrayna Arasındaki Krizin Türkiye'ye Yansımaları	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA'NIN ENERJİ TALEBİ VE ARZ GÜVENLİĞİ

3.1. Geçmişten Günümüze AB'nin Enerji Politikası	28
3.2. AB Enerji Tüketimi ve Bağımlılığı	31
3.3. AB'nin Enerji Güvenliği.....	34
3.3.1. Enerji Güvenliği Açısından Alternatif Enerji Kaynakları	35
3.3.1.1. Kaya Gazının AB'ye Alternatifliği.....	32
3.3.1.2. Doğu Akdeniz Kaynaklarının Avrupa'ya Ulaştırılması ve Türkiye.....	37
3.3.1.3. İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılmasının Avrupa Enerji Güvenliği Açısından Önemi.....	37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ' DE ENERJİ OYUNLARI

4.1. Doğu Akdeniz'de Hidrokarbon Rezervleri	41
4.2. Doğu Akdeniz' de Enerji Güvenliği Sorunları.....	43
4.2.1. Kıta Sahaneliği Sorunları	43
4.2.2. Kıbrıs Sorunu	45
4.3. İsrail ve GKRY'nin Doğu Akdeniz Kaynaklarını Kullanması Yönünde Yaşadığı Kısıtlamalar	47
4.4. Doğu Akdeniz Enerji Politikalarında Türkiye Faktörü	48

BEŞİNCİ BÖLÜM

İRAN ENERJİ POLİTİKALARI

5.1 İran Enerji Görünümü	51
5.2 İran'da Yaşanan Nükleer Enerji Sorunu	55
5.3. Nükleer Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri	58

ALTINCI BÖLÜM

İRAK' TA YAŞANAN ÇATIŞMALARIN ENERJİ KAYNAKLARINA ETKİSİ

6.1. Irak'ın Etnik ve Dini Yapısı.....	61
6.2. Petrol Rezervleri.....	61

6.3. Irak ve Türkiye Arasındaki Ticari İlişki	62
6.3.1. Kuzey Irak Petrolü	64
6.4. Irak'ta Yaşanan IŞİD Sorunu	65
Sonuç ve Öneriler	68
Kaynakça.....	73

GİRİŞ

Birkaç asır öncesine bakıldığında, makine ve teknolojik gelişim çok düşük seviyelerde olduğundan tarım ve sanayi gibi ekonomik üretim girdisinde ağırlıklı olarak insan ve hayvan gücü kullanılmıştır. Sanayi Devrimi'ne yani makine odaklı bir üretime geçilmesiyle üretimde kullanılan insan gücü azalmaya başlamış, bunun yerini teknolojik araçlar almış, nihayetinde üretim faktörünün en önemli parçalarından biri enerji kaynakları olmuştur. Sanayi Devrimi'nden günümüze kadar gelişen küresel dünyada enerji kaynakları, kısaca refah ve zenginlik olgusu ile eş duruma gelmiştir. Özellikle de enerji kaynaklarına ve bu kaynakları üretme potansiyeline sahip olan ülkeler ekonomik ve siyasi alanda da üstün seviyelerde olmaktadır. Bu durumda enerji talepleri sürekli büyüyen ülkelerin, yetersiz enerji kaynakları nedeniyle uluslararası enerji politikalarında uzun vadeli bir vizyon oluşturulması gerekmektedir.

Günümüzde enerji kaynakları denildiğinde en önemli iki kaynak olarak petrol ve doğalgaz ön plana çıkmaktadır. Bunun nedeni; temel yaşam koşullarında ısınma, elektrik üretme, ulaştırma, sanayi gibi alanlarda enerji kaynakları ve türevlerinin kullanılmasıdır. Bunun yanı sıra bu kaynaklara sahip ülkeler dünyada stratejik öneme sahiptir. Enerji kaynakları kullanılmadan gelişen bir devlet mümkün değildir. Bunun yanında bir devletin enerji kaynakları imkânlarının kısıtlı olması ile günümüzde ekonomide, dış politikalarda zorluk çekeceği söylenebilir. Çünkü hanelerin en alt gelir düzeyine sahip olan bireyinden, en üst birimindeki bireyine kadar herkesin enerji kaynakları kullanımına ihtiyacı vardır. Küresel dünyada her alanda enerji ihtiyacı giderek artmaktadır. Akaryakıt diye tabir edilen fosil yakıtların artış göstermesinin sebepleri; nüfusun ve sanayileşmenin hızlı bir şekilde artış göstermesi, üretim aşamalarında hem ara mal hem de nihai mal olarak fosil yakıtların kullanımının artması sayılabilir. Ekonomik büyümeye paralel olarak enerji tüketimi artmakta olup bununla birlikte ülkeler bu ihtiyacı gidermeye çalışmaktadırlar.

Küresel enerji politikaları bir bütün olarak ele alındığında; uluslararası ekonomiden, uluslararası hukuktan ve uluslararası ilişkilerden bağımsız değerlendirilmesi mümkün değildir. Ülkelerin XXI. yüzyılda önem arz eden enerji

kaynaklarına yönelik planları, politikaları gün geçtikçe daha da önemli hale gelmeye başlamıştır. Enerji kaynakları bakımından zengin olmayan ülkeler cari açıkla karşı karşıya kalmakta, devlet bütçesinin önemli bir kısmı ile bu açığı kapatmak için mücadele etmekte ve bu duruma çare aramaktadır. Dış açık riskine sahip gelişmiş ülkeler bu açığı kapatmak için enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler üzerinde güç sahibi olmak istemektedir. Çünkü enerji bağımlılığını kontrol altına almak demek ekonomik ve sosyolojik kalkınmayı sağlamak demektir. Gelişmekte olan ülkeler için en büyük sorun; enerji kaynaklarında ülkesini idare etmesi, en önemli aşama olarak görülen ekonomik kalkınmayı sürdürebilmesi ve dışa bağımlılığı azaltması için politika yolu ile alternatif yönde projeler üretmesidir.

Gelişmiş ülkelerin, enerji kaynaklarına sahip olan veya bu kaynaklara yakın olan ülkelere karşı ilgisi oldukça önemlidir. Küresel piyasada güçlü olan ülkeler siyasal, sosyal açıdan zayıflayan ülkelere yönelik yoğunlaşırlar. Örneğin; 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla bir otorite boşluğunun ortaya çıkması, Hazar Bölgesi'ndeki enerji kaynaklarının ekonomik-siyasal öneminin daha da çok arttığı dönem olmuştur. Bu bölge ve çevresinde yeni boru hattı projeleri hazırlanması için çalışmalar hızlanmış olması, küresel güç olan ABD'nin, buradaki otorite boşluğundan faydalanmaya çalışması aşikârdır. Çünkü yeni oluşan kapitalist düzende enerji bağımlılığı yüksek olan ülkeler bu tür enerji bölgelerinde varlığını hissettirmek isteyeceği için küresel güç olan devletler, enerji hedeflerinde zayıf devletlerden daha önce hamle yaparak sağlam adımlar atmaktadır. Ekonomik yönden kendine fayda sağlayacak imkânları bulamayan, siyasi güç olamayan ve enerji kaynaklarını sağlayamayan bir devletin büyümesi imkânsızdır.

Petrol ve doğalgaz, 20. yüzyılda değerlendirilmesi ve özellikle 21. yüzyılda öneminin artmasıyla, dünyanın en büyük piyasalarından birini oluşturmuştur. Dolayısıyla petrol ve doğalgazın, uluslararası kıtalar ve denizlerde petrol arayan şirketlerin, özellikle de enerji ihtiyacı yüksek olan devletlerin en önemli odak noktası haline gelmiştir. Dünyanın en önemli stratejik bölgelerine bakıldığında mutlak suretle petrol rezervlerinin fazla olduğu yerler gösterilmektedir. Petrol ve doğalgaz

gücünü eline almış bir ülkenin, kalkınmayı sağlaması ve uluslararası piyasada söz sahibi olması kaçınılmazdır.

Uluslararası piyasalardaki temel dinamikler ise enerji politikaları, enerji siyaseti ve ekonomik refaha göre gelişmektedir. Çünkü gelişmiş ülkeler enerji siyasetinde çıkarlarını sürdürerek etkin rol almak için, enerji rezervine sahip ülkelere karşı politikalar üretmektedir. Dünya siyasetinde etkili olmayan ve gelişmemiş ülkelerin rezervi çok olmasına rağmen enerji diplomasisinde etkili olduğu örnekler bulunmaktadır. Körfez ülkelerinden OPEC üyesi S.Arabistan, Asya bölgesinden Rusya dünya siyasetinde etkilidir.

Enerji kaynaklarına yakınlığı ile bilinen Türkiye dünya siyasetinde yer almak istese de enerji alanı için bu durum oldukça zordur. Çünkü Eurostat 2013 verilerine göre¹ 2013 yılında Türkiye'nin enerjide dışa bağımlılığı %73 seviyelerinde olmuştur. Bu açıdan bakıldığında zaman Türkiye'nin enerji bağımlılığı oldukça yüksektir. Diğer yandan da dalgalanma gösteren enerji fiyatları ve Türkiye'nin büyüme trendi göstermesi artan enerji talebi ülkenin bağımlılığını artırmaktadır. Bu durumda Türkiye'nin dışarıya olan enerji kaynakları bağımlılığına bağlı olarak ülkenin uluslararası dinamiklerinin hassasiyetini artırarak serbest bir ekonomi politikası belirleyemeyeceğini söylemek gerekir. Diğer yandan Türkiye transfer merkezi konumundadır ve başka bir deyişle enerji talep eden Avrupa ülkeleri ile enerji kaynaklarına sahip Irak, Azerbaycan, İran ve Türkmenistan gibi ülkelerin arasında olması nedeniyle Türkiye'nin değişen enerji politikalarına kayıtsız kalması mümkün olamamaktadır. Aksine Türkiye, küresel gelişmelere açık ve değişen her duruma göre politika belirleyerek söz sahibi olacak kapasitede bir ülkedir.

Türkiye'nin Küresel piyasada coğrafi konumu ile önem arz eden bir ülke olması, bu tez çalışmasının en önemi ölçüt olmuştur. Öncelikle tez araştırmasındaki konular veri taranması yolu ile analiz yapılması şeklinde oluşmuştur. Bu araştırmalar neticesinde enerji alanındaki kitaplar, süreli yayınlar, yabancı kaynaklardan

¹ Eurostat, Energy Dependence, (Erişim)
<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdcc310&plugin=1>, 06 Temmuz 2015.

yararlanılmış, ayrıca web sitelerinden kaynaklar oluşturularak hazırlanmış ve özellikle Türkiye’ye etki edecek enerji alanları üzerinde analiz yapılmıştır.

Bu çalışmada, son dönemlerde dünyada gelişen, değişen siyasi ve ekonomik dengelerin uluslararası enerji politikasına etkisini ve bu durumların Türkiye’ye yansımaları incelenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra enerji talebinin artış göstermesiyle birlikte enerji transfer merkezi olan Türkiye’yi küresel politikalarda oldukça etkili hale getirmiştir. Bu bağlamda “Son Dönemlerde Değişen Enerji Politikalarının Türkiye’ye Yansımaları” isimli tez çalışmasında enerji politikalarından etkilenen Türkiye’nin yapısı incelenmiş ve Türkiye’nin etrafında oluşan enerji değişimleri, dönüşümlerine artı olarak geliştirebileceği stratejilere değinilmiştir. Bulunduğu konum ile enerji transfer merkezi olan Türkiye’nin tek başına bir güç olup olmadığı tartışılmaya çalışılmış, enerji konusunda atılan her adımın önemine dikkat çekilmiştir.

Tezin birinci bölümünde enerji alanı ile ilgili kavramları ele alınmış, enerji ekonomisi içerisinde yer alan ve tezin temelini oluşturan petrol ve doğalgaz kavramlarına giriş yapılmıştır. İkinci bölümde enerji kaynaklarında dünyada önemli bir güç olan ve dünyanın en büyük gaz tedarikçisi olan Rusya’nın enerjiyi siyasi bir güç olarak kullanması, ayrıca enerji koridoru olan Ukrayna ile aralarında yaşanan Kırım’ın ilhak edilmesi ve doğalgaz krizi ile ilgili aşamaları ve Türkiye’nin bu gelişmeler karşısında izlediği politikalar ele alınmaktadır. Ayrıca, Türkiye ile Rusya arasında geçmişten gelen ticari yapının şu anki durumu ve Türkiye’nin doğalgaz boru hatları üzerinde yaşayacağı olası sorunlar değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde enerji bağımlılığını gidermeye çalışan Avrupa’nın, enerji çeşitliliğini artırmaya yönelik ilerleme planları incelenerek enerji arz güvenliği açısından merkez konumunda olan Ukrayna ve Türkiye’nin son zamanlarda gerçekleşen siyasi gelişmelerin Avrupa enerji politikalarına etkisi incelenmiştir. Ayrıca ABD’de yaygınlaşan kaya gazının AB’ye uygunluğuna bakılmıştır. Tezin dördüncü bölümünde Avrupa’ya alternatif olabilecek Doğu Akdeniz hidrokarbon rezervlerindeki enerji güvenliği sorunu, kıta sahanlığı anlaşmazlığı ve yaşanan Kıbrıs sorununda Türkiye’ye etkisi irdelenmiştir. Beşinci bölümde doğalgazda en büyük

ikinci rezerve sahip ülke olan İran'ın nükleer enerji krizinde yaşıadığı sorunlar ve ambargoların kaldırılması ile yaşanacak değişimlerin enerji politikalarına yansıması sonucunda Türkiye ekonomisine etkileri ele alınmıştır. Son bölümde Irak'ta yaşanan sosyal, ekonomik, mezhepsel alanda yaşanan sorunların küresel dünyaya yansımalarına değinilerek dünyada bir aktör haline gelen IşİD' in etkisinin sonucu olarak Türkiye-Irak arasında yaşanabilecek meseleler incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAYNAKLARINA GİRİŞ VE ENERJİ EKONOMİSİ KAVRAMI

1.1. ENERJİNİN TANIMI

Enerjinin yazılı kaynaklarda birçok tanımı vardır. Bu tanımlardan bir tanesine bakılacak olunursa; enerji kavramı, herhangi bir sistemin faaliyet yapma yeteneği ile güç üretme anlamına gelir. İş yaratma yeteneği ile madde ve cisimlerde değişim yapma imkânı sağlar. Örneğin; işimize veya okulumuza otomobille gitmemizi, tatile Kıbrıs'a uçakla gitmemizi, fırında börek pişirmemizi, sevdiğimiz takımın maçını televizyonda izlememizi, ev veya sokakların aydınlatılması gibi daha birçok faaliyetlerimiz enerjinin iş yapma yeteneği ya da güç yaratma özelliği ile gerçekleşir. Ayrıca bedenimizin ayakta durması ve gelişimi için de yine enerji gereklidir.² Sonuçta enerji kapsamı, belli bir kalıba sığmayarak dünya var oldukça güncelliğini sürdürecektir ve her zaman güncelliğini koruyacaktır. Teknolojinin gelişmesine bağlı olarak enerjinin dünyada etkisi de artmıştır. İlerleyen zamanlarda ise sanayi endüstrisinin yanında savaş endüstrisinde de etkisini daha da artıracığı tahmin edilebilir. Yani uluslar arası arenada devletler için en büyük tehdit unsuru silahlanmadır ve enerji kaynakları savaş endüstrisinde önemini ilerleyen zamanlarda artıracaktır. Özellikle ülkelerin gelişmişlik düzeyinde enerjinin büyük önem arz ettiği göz önünde bulundurulmalıdır.

1.2. ENERJİ KAYNAKLARININ SINIFLANDIRILMASI

Enerji, iş yapabilme yeteneği olarak tanımlanmış ve enerji kaynakları, genel olarak yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Yenilenebilir enerji kaynağı; kendini kısa zamanda, yeniden kolayca doldurabilen ve doğal olarak yenileyebilen enerji kaynağıdır. Yenilenemez enerji kaynağı ise, milyonlarca yıl önce yaşayan bitki ve hayvan atıklarının toprak altında kalması ile oluşmuş kömür, petrol, doğalgaz ve propan gibi fosil yakıtlardır.

² Levent Aydın, *Enerji Ekonomisi ve Politikaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 21.

Yenilenebilir ve yenilenemez enerji kaynakları (birincil enerji kaynakları), ikincil enerji kaynaklarını (elektrik ve hidrojen enerjisi gibi) üretmek için kullanılır. Yenilenemeyen enerji kaynaklarına, petrol ürünleri (benzin, dizel ve propan gibi), doğalgaz, kömür ve uranyum (nükleer enerji) örnek verilebilir.³ Yenilenebilir enerji kaynakları ise doğada normal süreçler içerisinde bulunan ve kendini yenileyebilen enerjilerdir. Bu kaynaklara örnek verilecek olursak güneş, rüzgâr, yeraltı sıcak suları yani jeotermal imkânlarla enerjiye dönüştürülen kaynaklardır.⁴ Dünyanın en çok yoğunlaştığı ve üzerinde en çok durduğu enerji kaynakları petrol ve doğalgaz olmuş, ülkelerin dışa bağımlılığı bu iki kaynağa bağlı olarak artmıştır. Yenilenemeyen enerji kaynaklarının tükenme ihtimalinin doğması nedeniyle yenilenebilir enerji kaynaklarının uluslararası piyasalarda önemi artırılmaya çalışılmaktadır. Bunun en önemli nedenleri; yenilenemeyen enerji kaynaklarının gittikçe rezervlerinin sona ereceğinin bilinmesidir. Ayrıca yenilenemeyen enerji kaynakları açısından bakıldığında enerji ihtiyacında dışa bağlı olan ülkelerin ise diğer devletlere muhtaç olması da nedenler arasında gösterilebilir. Alternatif üretilmediği sürece dünyanın enerji sorunu artacak ve bu durum dünyada büyük bir soruna yol açacaktır.

1.3. ENERJİ EKONOMİSİ KAVRAMI

Dünyada özellikle tüketim alanında en çok önem arz eden enerji kaynağı kömür, petrol ve doğalgaz olmaktadır. En önemli politik ve ekonomik stratejiler fosil enerji potansiyelinin bulunduğu bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Fosil enerji kaynakları potansiyeli bakımından devletlerin güç mücadelesi verdiği Orta Doğu, Doğu Akdeniz, Hazar Havzası ve Asya bölgeleri ekonomik ve politik yönden büyük önem taşımaktadır. Gelişmiş ülkelerin dünyada siyasetlerini uzun vadede belirlediği ve özellikle devlet otoritelerinin zayıf olduğu bu bölgeler her zaman gündemde olmuştur. Elinde enerji gücünü bulundurup ülkesini geliştiren ve enerjinin rezerv

³ Ayşe Bedeloğlu, “Fotovoltaik Teknolojisi: Türkiye ve Dünyadaki Durumu, Genel Uygulama Alanları ve Fotovoltaik Tekstiller”, *Tekstil Teknolojileri Elektronik Dergisi*, Cilt 4, No 2, 2010, s.44.

⁴ Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, **Çevre ve Temiz Enerji: Hidroelektrik**, Mrk Matbaacılık, Ankara, 2011,
(Erişim) http://www.ybtenerji.com/uploads/9/7/5/9/9759145/cevre_temiz_enerji.pdf, 15 Mayıs 2015, s. 12.

gücünü politik olarak kullanabilen ülkeler dünyada söz sahibi olup, ekonomik yönden de daha güçlü bir izlenim vermektedir.

Enerji ekonomik ve sosyal kalkınmanın temelini oluşturur. Enerji, sanayide kullanılması zorunlu olan bir ana girdi ve toplumun yaşam seviyesini yükselten bir destekçi güçtür. Bu sebeple enerji; zamanında, yeterli, kaliteli, düşük maliyetli olarak sanayinin ve sosyal yaşamın hizmetine sunulurken, refahın yükseltilmesini sağlayan ve insan yaşamını kaliteli hale getirmeye yardımcı olan iş yapma özelliğine sahip bir güçtür.⁵ Ekonomik anlamda düşünüldüğünde ise enerji; insanların günlük yaşamlarını sürdürebilmesi için kullanmak zorunda olduğu ve sanayi üretiminde, özellikle piyasalarda nihai mal oluşturulması için kullanılmak zorunda olan, ekonomiye katkısı büyük ölçüde hissedilen bir çeşit mal tanımını da yapılabilir.

Enerji ekonomisi ülkelerin genel olarak enerji arzı ve talebi ile ilgili konularını içeren çok geniş kapsamlı bir bilim dalıdır. Uğraştığı sorunlar ile uygulanan yöntemlerin çok çeşitliliği nedeniyle enerji ekonomisi, müstakil bir bilim dalı olmaktan ziyade, ekonominin uygulamalı bir alt disiplini. Enerji ekonomisi ile yakın ilişkili olan temel alanlar şunlardır: Mikro iktisat, makro iktisat, ekonometri, finans, çevre ekonomisi, doğal kaynaklar ekonomisi, sanayi ekonomisi vb. Bununla birlikte enerji ekonomisi ağırlıklı olarak enerji mühendisliği, jeoloji, petrol ve doğalgaz mühendisliği, siyasal bilgiler, çevrebilim, matematik, fizik gibi daha birçok bilimsel dalların sonuçlarından yararlanır.

1.4. ENERJİ POLİTİKASI

Enerji politikası; teknoloji, siyaset, enerji ve ekonomi dörtlüsünün bir arada olduğu, devletin kısa dönemde enerji arz ve talep dengesini sağlamak ve uzun dönemde enerji arz güvenliği, pazarlaması gibi ortaya konan, planlanan faaliyetler bütünüdür.⁶ Günümüz dünyasında enerji kaynaklarının çeşitlendirilmeye çalışılması,

⁵ Yusuf Yaman, *Enerji Tasarrufu ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları*, Birsan Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 17.

⁶ İslam Safa Kaya, “Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği”, *TBB Dergisi*, Sayı 102, 2012, s. 274.

enerji temininde maliyetin düşük olması ve bu kaynakların kullanımının sağlanması enerji politikasının temelini teşkil eder.⁷ Son yıllarda ise enerji kaynakları üretimi sonucunda ortaya çıkan çevre kirliliği ve küresel ısınma durumlarının oluşmaya başlamasıyla “Doğayı ve çevreyi korumak” kavramı enerji politikası içerisine alınabilir. Enerji kaynaklarının sınırlı olması ve rezervlerin gittikçe azalması, bir açıdan da küresel ısınmanın artış göstermesiyle yaşanan iklim değişimlerine bakılarak geleceğe daha sağlam adım atmak için ülkelerin ulusal ve uluslararası enerji politikalarını sürekli olarak aktif tutmaları zorunludur.

Enerji alanındaki sorunları çözmek, fiyatları, politikaları belirlemek ve ortak kararlar almak amacıyla dünya çapında iş birlikleri, topluluklar ve araştırma merkezleri kurulmuştur. Bunun en iyi örneği piyasalarda petrol varil fiyatlarının belirlenmesinde etkili olan Petrol İhracatçısı Ülkeler Birliği (OPEC) gösterilebilir.

1.5. DÜNYA ENERJİ PİYASASI

Dünyada en önemli kilit noktalardan biri enerji piyasalarıdır. Enerji kaynakları rezervlerine sahip olan bir devlet ekonomisi bu kaynakları kullanabildiğinde daha güçlü olmakta ve genelde dış ticaret fazlası vermektedir. Aksine enerji kaynaklarından yoksun bir ülke ise enerji açığını kapatmak için maddi külfete girmekte dolayısıyla çoğunlukla cari açıkla mücadele etmekte ve enerjinin dışa bağımlılığını azaltma konusunda çalışmalar yapmaktadır. Dolayısıyla enerji piyasasındaki fiyat; enerji arz ve talebi ile belirlenmektedir. Enerji talebini belirleyen konular; ekonomik kalkınma, toplumun gelişmişlik seviyesi, teknolojik gelişmişlik ve en nihayetinde enerji fiyatlarıdır. Enerji arzını belirleyenler ise; enerji rezervleri, ülkeler arası politik, ekonomik ilişkileri, enerji dönüşüm teknolojisi gibi başlıca hususlar olarak yer almaktadır.

⁷ Özlem Candan Külekçi, “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Arasında Jeotermal Enerjinin Yeri ve Türkiye Açısından Önemi”, *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, t.y., (Erişim) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/47/1155/13594.pdf>, 05 Nisan 2015, s.84.

İkincil enerji kaynağı olan elektrik büyük ölçüde birincil enerji kaynaklarından üretilmektedir. Elektrik üretimi sayesinde küresel piyasalar hareket imkânı bulmaktadır. Çünkü bütün üretim faktörleri içerisinde elektriğin varlığı üretime büyük katkı yapmakta, elektriğin yokluğu ise büyük aksaklıklara neden olmaktadır. Örneğin; gelişmekte olan bir ülkede 24 saatlik bir elektrik kesintisinin ekonomi, sosyal hayat, politika gibi etkin faktörlere verdiği zararın telafisi oldukça güç olacaktır. Kısacası 21. Yüzyılda gelişen teknolojinin tamamlayıcı faktörü elektrik üretimidir. Tablo 1’de dünya enerji piyasalarına ait göstergeler yer almaktadır.

Tablo 1: Dünya Enerji Piyasası (katrilyon Btu)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Üretim	71.415	73.220	72.658	74.777	77.972	79.199	81.903	87.256
Tüketim	101.027	98.906	94.138	97.480	96.902	94.487	97.255	98.460
İhracat	5.338	6.949	6.920	8.176	10.373	11.267	11.787	12.306
İthalat	34.679	32.970	29.690	29.866	28.748	27.068	24.626	23.313
Net İthalat	29.341	26.021	22.770	21.690	18.375	15.801	12.839	11.008

Kaynak: EİA, 2015.

EİA dünya enerji piyasası verilerine göre son 7 yılda, enerji üretimi genel olarak sürekli artış göstermiştir. Bunun yanında tüketimde ise neredeyse hiç artış yaşanmaması dikkat çekicidir. Enerji üretiminde artışın yaşanması, küresel ekonomiye bağlı olarak teknolojinin gelişmesiyle yeni tesislerin kurulması, dünya enerji piyasasında olumlu yönde değişmelere neden olmaktadır. Bunun neticesinde dünya enerji piyasalarında değişimler rahatça izlenebilir. Küresel enerji ihracat-ithalat dengesine bakacak olursak, ihracat rakamları artmış, ithalat rakamları ise günümüze kadar düşme eğiliminde olmuştur. 2007 yılında 29.341 katrilyon Btu olan net ithalat bağımlılığının 2014 yılında 11.008 katrilyon Btu seviyelerine inmesi

sonucunda ülkelerin en büyük sorunlarından biri olan enerjide dışa bağımlılığın azaltması hususunda ilerleme kaydettiğini gözler önüne sermektedir.

1.5.1. Dünya Petrol Fiyatları

Gelişmiş ekonomiler için başta batı ülkeleri olmak üzere, değişen petrol fiyatları dünya ekonomilerinde durgunluğa veya büyümeye neden olmaktadır. Bir başka yönden ise petrol, ithal edenler kadar ihraç eden ülkeleri de etkilemekte olan bir enerji kaynağıdır.⁸ Ekonominin birçok sektörü doğrudan veya dolaylı yönden petrol sektörü ile ilişkilidir. Petrol fiyatlarındaki değişimler hem ülke ekonomilerine hem de dünya ekonomisine tesir ederek, makroekonomik ve mikro ekonomik göstergelere etki ettiğini görmek mümkündür.⁹

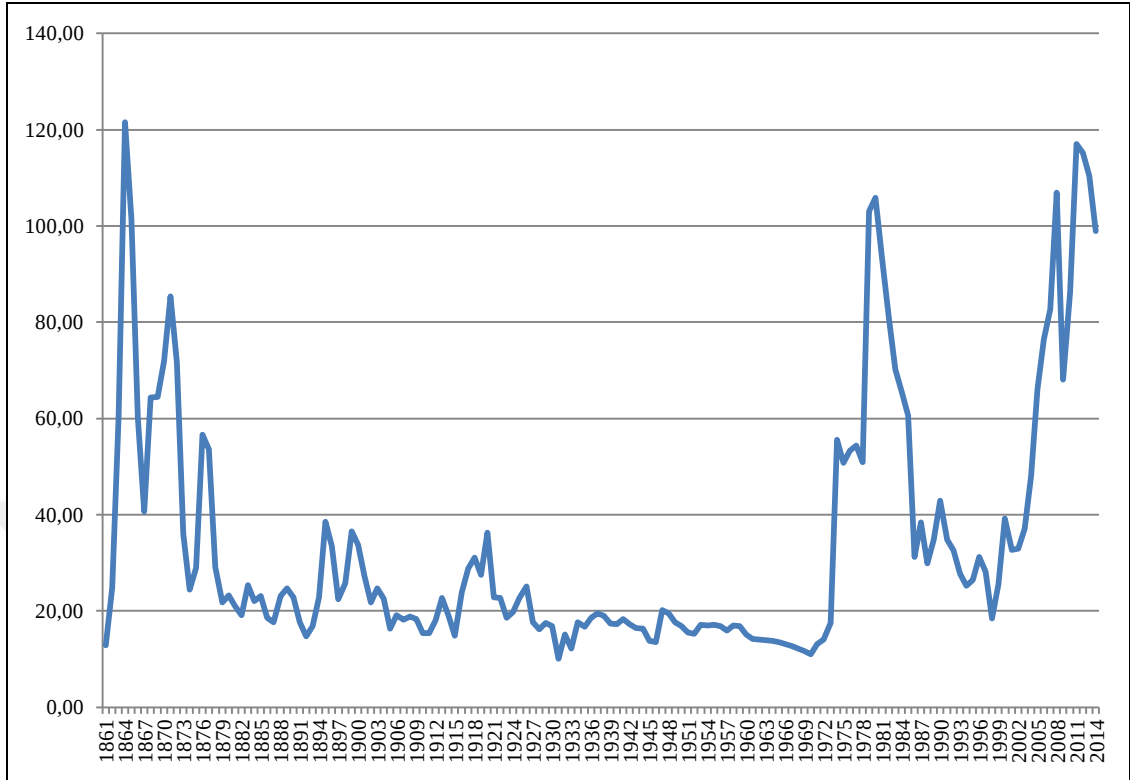
Dünyada modern anlamda ilk petrol kuyusu 1861 yılında ABD'nin Pensilvenya eyaletinde açılmış ve ardından ülkelerin bu konuya ilgi göstermesiyle 1800'lü yıllar petrol keşifleri ve ihracatı ile geçmiştir. 1900'lü yılların başlarında yeni petrol kuyularının Amerika kıtasında keşfinin artmasıyla ABD için endişeli bir dönem oluşmuştur. 2. Dünya savaşı sonrasında İran'ın petrol arzı kaybına uğraması ve Suez krizi ile petrol fiyatlarında büyük oranda değişim yaşanmamıştır.¹⁰

Grafik 1'de 1861-2014 yılları arasında, petrol fiyatları izlendiğinde 1879-1973 yılları arası büyük dalgalanmalar yaşanmamış yıllık ortalama 19,6 dolar düzeyi belirlenmiştir.

⁸ Erhan İşcan, "Petrol Fiyatının Hisse Senedi Piyasası Üzerindeki Etkisi", *Çukurova Üniversitesi Maliye Dergisi*, Sayı 158, 2010, s. 608.

⁹ Esin Firuzan, "Türkiye Petrol Fiyatları Oynaklığının Modellenmesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, Sayı 12, 2010, s.2.

¹⁰ British Petroleum, **Statistical Review of World Energy 2015**, (Erişim) <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>, 20 Haziran 2015, s.17.

Grafik 1: Dünya Petrol Fiyatları (Varil Başına ABD Doları)

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, 2015.

1973 yılında ortaya çıkan Yom Kippur savaşı sonrasında OPEC tarafından uygulanan ambargo ile petrol fiyatları 17 dolar seviyesinden 55 dolar seviyesine çıkarak üç kattan daha fazla yükselmiştir. 1979'a kadar bu seviyelerde uygulanan fiyatlar, bu yılda yaşanan İran Devrimi ve 1981 yılında Irak-İran savaşı ile yeniden yükseliş göstererek bir varil petrol 100 dolar seviyelerine çıkmıştır. Dolayısıyla petrol fiyatlarındaki ani ve hızlı yükseliş petrol ihraç eden ülkelerde hızlı ekonomik büyümeye neden olmuş ve bu durum istikrarsız büyümeyi doğurmuştur. Ülkelerin elindeki artan gelirler küresel finans piyasalarına akmaya başlamıştır. 1980'li yıllarda OPEC dışı ülkelerde petrol üretiminin artış göstermesi ve teknolojinin gelişmesi sonucunda azalan petrol talebi ile varil fiyatının gerilemesine neden olmuştur.¹¹

¹¹ Rüstem Yanar, "Petrol Fiyatlarındaki Düşüş ve Ortadoğu Ekonomilerine Etkileri", y.y., Rapor No 194, 2014, (Erişim) http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014123_Rapor194.pdf, 06 Haziran 2015, s.9.

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile hafif yükselişe geçen petrol fiyatı 1997 Asya krizi sonrasına kadar düşüş göstermiştir. Bu yıldan sonra özellikle 2002 yılı sonrasında küresel ekonomideki büyümeye paralel olarak petrol fiyatlarının yükselmesine yol açmıştır.¹² Bu durum sonrasında 2009 yılında başlayan 2013 yılına kadar gelen yükseliş eğiliminin nedeni gelişmekte olan ülkelerin büyüme hareketinden kaynaklanmış, son dönemlerde ABD ve Avrupa'da oluşan ekonomik durgunluğun küresel piyasalara yayılması ve arz yönlü etkiler nedeniyle petrol fiyatlarındaki düşüş eğilimi halen devam etmektedir.¹³

Dünyada son on yılda yaşanan küreselleşme trendinin artması ile oluşan ulaşım dolayısıyla lojistiğe ihtiyaç da artmıştır. Çin'in 1990'lı yıllardan itibaren büyüyen ekonomisi ve sanayisi petrol talebini beslemiştir. Aynı zamanda petrole olan talebin artmasının yanında stokların gittikçe azaldığı görülmekte ve nihayetinde petrole olan arzın artması, fiyatların artmasına yol açmaktadır.¹⁴ Bunun yanı sıra petrol fiyatlarındaki değişimler yalnızca arz ve talebe göre oynama göstermemektedir.

OPEC tarafından tekel piyasada belirlenen petrol fiyatları, 1986 yılındaki petrol piyasası spekülasyona açık hale getirilerek uluslar arası sermayeye açılmıştır. Burada, rekabetçi bir piyasa oluşturmak ve OPEC ülkelerinin tekelliğini kırmak amaçlanmıştır. Fakat bu amaç kısa sürmüş, uluslararası yatırım fonları, petrol şirketleri ve OPEC'in yanında spekülâtörler fiyat değişimlerine müdahale ederek fiyatlar üzerinde oynamaya başlamıştır.

Petrol şirketlerinin üretim yaptığı petrolden ziyade New York, Londra gibi büyük borsalarda yapılan vadeli işlemler sonucunda 1986'da petrol piyasası oluşmuştur. Spot piyasalarda etkisi büyük olan petrol üreticilerinin yanında; vadeli işlemler, borsa işlemleri ile yatırım aracı haline gelmiştir. Günümüzde ise petrol fiyatları, üretim piyasasındaki arz talep dengesine ek olarak borsada yatırımcıların

¹² British Petroleum, **a.g.e.**, s.17.

¹³ Rüstem Yanar, **a.g.m.**, s.9.

¹⁴ Hakan Yetkiner, İstemi Berk, "Petrol Fiyatlarındaki Artışın Nedenleri ve Etkileri", **Cumhuriyet Enerji Dergisi**, Sayı 8, 2008, s. 12.

yanında spekülörlerin aldığı tutuma göre belirlenmektedir.¹⁵ Arz ve talebin değişeceği her gelişme günlük olarak, spekülasyon oluşumuyla yapılan işlemler olan alım satım nedeniyle doğrudan fiyatlarda oynama yaşanmaktadır. Bu gelişme ile spekülörler pozisyonlarını alarak petrol stoku değişmese bile fiyatları değiştirmektedir. Örneğin; Irak petrol boru hatlarında yaşanan bir saldırı da, petrol stokunun etkilenmemesine rağmen yapılan işlemler neticesinde petrol fiyatlarının günlük olarak yukarıya çıkmasına yeterli olmaktadır.

1.5.2. Dünya Doğalgaz Fiyatları

Diğer ekonomilerde olduğu gibi doğalgaz fiyatları da arz ve talebin fonksiyonu olarak ortaya çıkar. Doğalgaz talebi arttığında fiyatlar yükselir ve üretim kapasitesi artar. Nihai sonuç olarak doğalgaz üretimi ve kapasitesinin artırılması saatler hatta günler aldığı için zaman kavramının oldukça önemli olduğu bir enerji dalıdır.¹⁶ Anlaşılacağı üzere kısa dönem içerisinde doğalgaz kuyuları ve doğalgaz arzının fiyatlar üzerinde etkisinin elastik olmama ihtimali düşünüldüğünde fiyatların değişmesi kolay değildir.

Doğalgaz piyasaları oldukça dinamik yapıdadır. Doğalgaz yerine alternatif olarak kullanılabilecek yenilenebilir enerji kaynakları veya fosil yakıtlar ile sürekli rekabet etmek zorundadır. Yine doğalgazın üretilmesi büyük ve riskli yatırımlar gerektirdiğinden dolayı fiyatların, yatırımları teşvik edebilir durumda olması gerekir. Ancak piyasada üretici ve tüketicilerin baskın olma eğilimleri ve birbiri ile çelişen amaçları çeşitli alternatif doğalgaz fiyatlama mekanizmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.¹⁷ Tablo 2’de dünya doğalgaz fiyatlarının 2000-2014 dönemindeki değişimi verilmiştir.

¹⁵ a.g.e., s.13.

¹⁶ Çiğden Özcan, *Doğalgaz Piyasasının Düzenlenmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s.1.

¹⁷ Levent Aydın, a.g.e., s.142.

Tablo 2: Dünya Doğalgaz Fiyatları (Milyon Btu başına ABD doları)

Yıllar	LNG Japon Cif Gaz Fiyatı (\$ Milyon Btu)	Ortalama Alman Gaz Fiyatı (\$ Milyon Btu)	NBP İndeksi Gaz Fiyatı (\$ Milyon Btu)	Henry Hub Gaz Fiyatı (\$ Milyon Btu)
2000	4,72	2,89	2,71	4,23
2001	4,64	3,66	3,17	4,07
2002	4,27	3,23	2,37	3,33
2003	4,77	4,06	3,33	5,63
2004	5,18	4,32	4,46	5,85
2005	6,05	5,88	7,38	8,79
2006	7,14	7,85	7,87	6,76
2007	7,73	8,03	6,01	6,95
2008	12,55	11,56	10,79	8,85
2009	9,06	8,52	4,85	3,89
2010	10,91	8,01	6,56	4,39
2011	14,73	10,49	9,04	4,01
2012	16,75	10,93	9,46	2,76
2013	16,17	10,73	10,63	3,71
2014	16,33	9,11	8,22	4,35

Kaynak: BP, 2015.

Temel olarak küresel piyasada doğalgaz fiyatları, petrol ile aynı sondaj sistemi ile çıkarıldığı için ham petrol fiyatları dikkate alınarak belirlenir. Küresel ham petrol piyasalarına endekslenmiş doğalgaz fiyatı, büyük oranda ve ani artan fiyatlardan direk olarak etkileşim göstermektedir. Diğer bir fiyat belirlenmesi yoktur ve küresel piyasada gaz ihraç devletler ile doğalgaz ithalatçısı olan devletlerarasındaki ikili anlaşmalar sonucu pazarlıklar yapılarak bir yol çizilmektedir. Ayrıca küresel piyasaya yeni giren kaya gazının piyasaya arzı da fiyat dalgalanmalarına neden olmaktadır.¹⁸ Doğalgaz fiyatları, bölgeler çapında farklılıklar

¹⁸ Ahmet Cangüzel Taner, “Avrupa Doğalgaz Fiyatlandırma Sistemi ve Küresel Gaz Fiyatları Farklılıkları”, y.y., 2011, (Erişim)
<http://www.fmo.org.tr/wp-content/uploads/2011/07/Avrupa-Do%C4%9Falgaz-Fiyatland%C4%B1rma-Sistemi-ve-K%C3%BCresel-Gaz-Fiyatlar%C4%B1-Farkl%C4%B1l%C4%B1klar%C4%B1.pdf>, 22 Haziran 2015, s.1.

göstermekte ve küresel piyasada doğal gaz fiyatları dalgalanmalara neden olmaktadır.

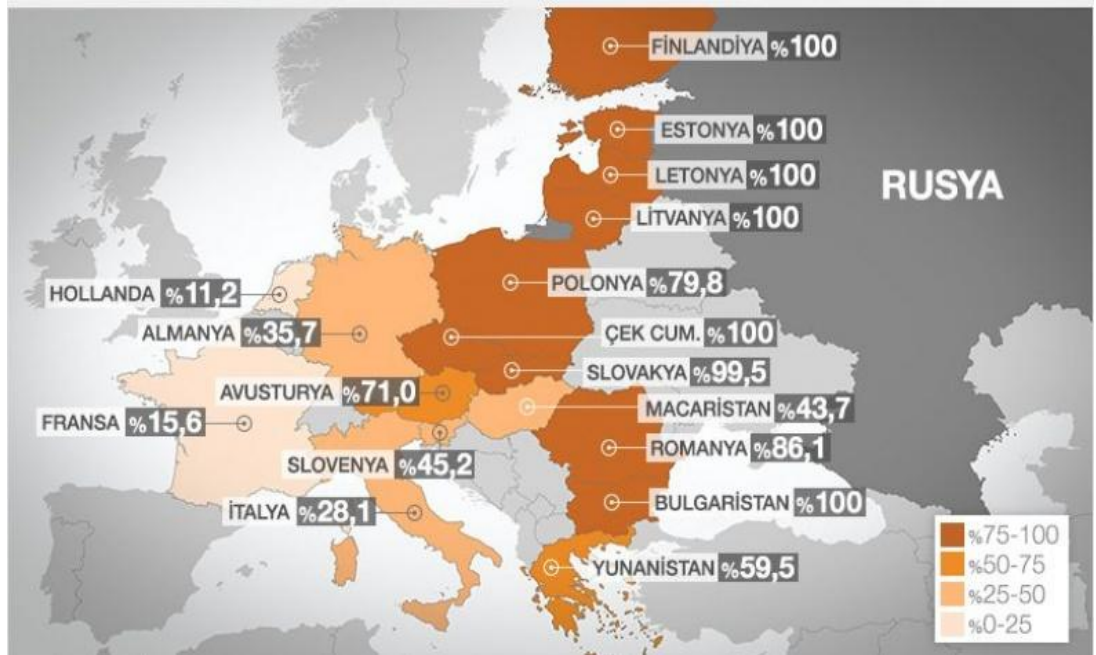
1990'lı yıllardan bu yana iki önemli aktarma merkezi ön plana çıkmaktadır. Kuzey Amerika'da Henry Hub, İngiltere'de ise Ulusal Dengeleme Noktası (NBP) aynı zamanda Avrupa'nın aktarma merkezi olarak bilinir. Diğer birçok aktarma merkezleri de çeşitli bölgelerde mevcut olmasına rağmen hâlâ likidite ve işlem hacmi açısından yerel piyasa olarak görülmektedir.¹⁹ Küresel piyasada yıllara göre büyük değişiklik gösteren doğalgaz fiyat farklılıkları yukarıdaki tabloda milyon Btu başına dolar endeksi ile LNG Japon Cif fiyatı, Almanya Ortalama İthal gaz fiyatı, İngiltere NBP indeksi ve ABD Henry Hub olmak üzere dört alanda verilmiştir. BP 2015 verilerine göre, LNG yoluyla taşınan doğalgaz maliyeti yüksek olduğundan yıllık 120 milyar m³'lük rakam ile en pahalı ve en çok gaz ithal eden ülke Japonya olmaktadır. Ardından dünyada en pahalı gazı ithal eden Almanya, yılda 85 milyar m³ boru hattı ile taşınmak üzere doğalgaz ithal etmektedir. Ayrıca, ithal ettiği doğalgazın 10 m³'ünü ihraç etmektedir. Üçüncü sırayı ise 76,3 m³ boru hattı ile ABD yer almaktadır. Fakat Henry Hub Gaz fiyatı ile en ucuz gazı temin eden ülke yine ABD olmaktadır.

¹⁹ Levent Aydın, **a.g.e.**, s.144.

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞALGAZ' DA EN BÜYÜK GÜÇ: RUSYA

Enerji kaynakları rezervi ve bu rezervleri çıkarları için kullanabilen küresel piyasadaki ülkelerden en önemlisi Rusya'dır. Doğalgaz, petrolün yanı sıra kömür rezervleri de eklenince Rusya dünyada tek başına bir güç olmaktadır. Özellikle son on yıla göre daha da güçlü durumdadır. Sahip olduğu enerji kaynakları ile enerji piyasalarına yön vererek kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilmektedir. Bu politik çıkarın arka planında, Rusya'nın dünya siyasetini yeniden yapılandırması, dış politikada çevre ilişkilerini tekrardan konumlandırması ile bilhassa Rusya'nın Doğu Avrupa üzerinde kurmak istediği hegemonya mücadelesi oluşmaktadır.²⁰ Şekil 1'de Avrupa'nın Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığı sergilenmiştir.

Şekil 1: Avrupa'nın Rusya'ya olan Doğalgaz Bağımlılığı

Kaynak: Aljezeera Türk, 2015

²⁰ Neziha Musaoğlu ve Uğur Özgöker, "Rusya AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı 8, 2008, (Erişim) <http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=a6911ef0725d4cfea3d52445b2f34d94>, 07 Temmuz 2015, s.74.

Küresel bir güç konumunda bulunan Rusya'nın komşu devletlere karşı elindeki doğalgaz potansiyeli sebebiyle özellikle de Avrupa ülkelerine; enerji alanında siyasi, sosyal, ekonomik olarak büyük bir güç unsurudur. Şekil 1'e göre, Avrupa'da ağırlıklı olarak 17 ülke, Rusya'dan önemli miktarda gaz alımı yapmaktadır. Rusya'nın batısında olan Doğu Avrupa'nın doğalgaz bağımlılığı neredeyse yüzde yüze yakın seviyelerdedir. Dolayısıyla Rusya ile AB ülkeleri arasında yaşanacak herhangi bir krizde Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığı %50'nin üzerinde olan 11 AB ülkesindeki devlete olan ekonomik zararın büyüklüğünü tahmin etmek zor olacaktır. Sonuç olarak Rusya ile AB ilişkisinin en temel noktası özellikle son zamanlarda enerji üzerine kuruludur.

2.1. RUSYA'NIN GENEL ENERJİ YAPISI

Dünyada en büyük doğalgaz rezervine sahip ülke olarak Rusya birinci sıradadır. OECD 2013²¹ yılı verilerine göre 3.78 Milyon TEP dünya ham petrol üretimin 0,5 Milyon TEP miktarını Rusya üretmektedir. Bu rakam yaklaşık %13'e denk gelmektedir. Bu verilere dayanarak Rusya en büyük ham petrol üreticisi olarak ön plana çıkmıştır. Dünyada yenilenebilir enerjinin 2011 rakamlarına bakıldığında %2,4 lük enerji üretimi payına sahiptir. Nükleer tesisler konusunda ise dünyada 435 tesisin 33'ü Rusya'ya ait olup %7,5' lik bir paya sahip olduğu görülmektedir.

ABD Enerji Enformasyon Birimi'ne (EİA) göre ²², 2014 yılında dünyada 697 Trilyon m³ doğalgazın 168 Trilyon m³'ü Rusya'da bulunmaktadır. Bu da dünya rezervlerin yaklaşık olarak %25'ine denk gelir. Ayrıca kömür rezervlerinin %20'sine sahiptir. Rus ekonomisinin temelini enerji kaynaklarının oluşturduğu görülebilmektedir.

Birincil enerji üretim rakamlarına bakıldığında toplamda 537.466 katrilyon Btu'nun 55.296 katrilyon Btu'sunu yine Rusya üretmektedir. Rusya'nın enerji

²¹ OECD, "Crude Oil Production", (Erişim) <https://data.oecd.org/energy/crude-oil-production.htm>, 15 Mayıs 2015.

²² EİA, "Proved Reserves of Natural Gas", (Erişim) <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=3&pid=3&aid=6&cid=ww,RS,&syid=2010&eyid=2014&unit=TCF>, 15 Mayıs 2015.

kaynaklarındaki gücü düşünüldüğünde ve bu rezervlere göre kıyaslandığında dünyada enerji alanında hem siyasi hem ekonomik hem de politik anlamda tek başına bir güç olması kaçınılmazdır. Bu durumda enerji bağımlılığı yüksek seviyelerde olan ülkelere karşı yaptırım gücünün oldukça fazla olacağı da söylenebilir.

Özellikle dünyanın en büyük yüz ölçümüne sahip ülke olmasının avantajlarını, petrol ve doğal gaz ihracatı içinde kullanabilecek gücü vardır. Bu sayede enerji kaynakları bakımından başta Türkiye olmak üzere birçok ülke doğalgazda Rusya'ya muhtaç durumdadır. Bu neticede ülkelerin en temel ihtiyacına göre politikaların belirleneceği ve politikalarda hangi alanlara taviz verileceği konusu irdelendiğinde gelişmekte olan ülkeler için enerjide dış bağımlılık kavramının önemine vurgu yapmak gerekir.

2.2. TÜRKİYE VE RUSYA ARASINDAKİ EKONOMİK İLİŞKİLERDE ENERJİ ETKİSİ

TÜRKİYE ve Rusya arasındaki ticari ilişkilerin temeli 1937 yılında yapılan Ticaret anlaşmasıyla başlamış ve SSCB'nin dağılmasından sonra ise 1991 yılında Rusya Federasyonu ile Ticari ve Ekonomik işbirliği anlaşmasının imzalanmış ve 2000'li yıllara kadar ilerleyen, günümüze kadar devam eden ticari bir yapı oluşturulmuştur.²³

TÜİK 2015 verilerine göre 2005 yılından bu yana Rusya ile ekonomik ilişkiler artmış olup 2014 yılında 25 milyar dolarlık rakam ile Türkiye'nin ithalat kaleminde başta yer alan ülkedir. 9 milyar dolarlık Türkiye'nin Rusya'ya ihracatı vardır. Bu açıdan bakılacak olunursa toplamda 34 milyar dolarlık dış ticaret hacminin olduğu ve Türkiye'nin dış ticaret dengesinde 16 milyar dolarlık bir açığa

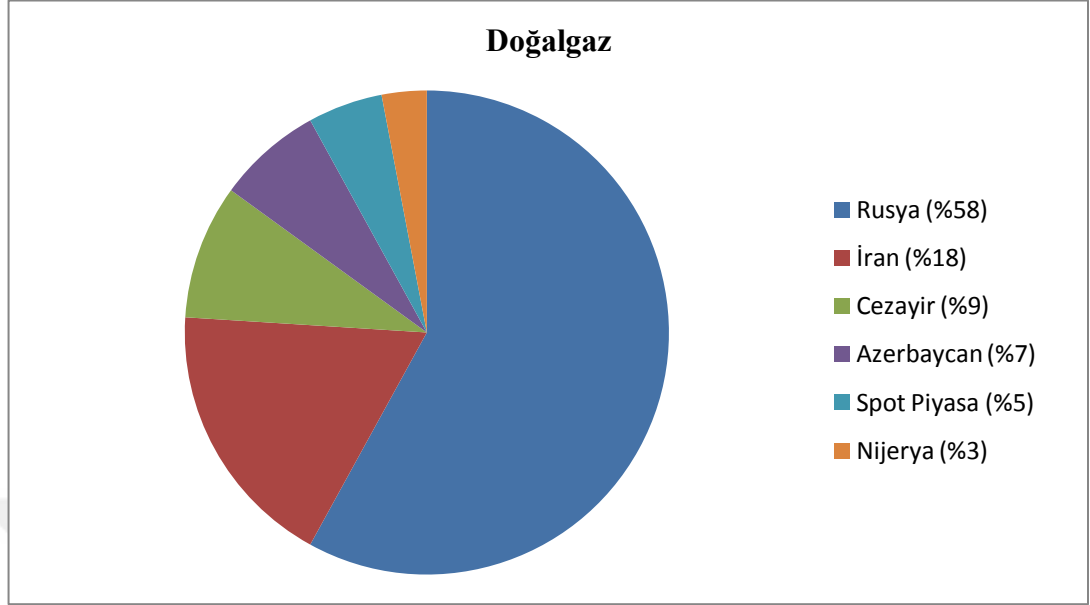
²³ Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, “Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik İlişkileri” (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, 06 Mayıs 2015.

sebepe olduğunu göstermektedir. Bu açığa sebepe olan kuşkusuz doğalgaz başta olmak üzere enerji kaynakları ithalatıdır.²⁴

Son dönemlere bakıldığında Rusya ile Türkiye arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin artmasına yönelik adımlar atılmaktadır. Türkiye’de yapılması planlanan 22 milyar dolarlık Akkuyu nükleer enerji santrali projesini Rusya’nın kamu şirketi almış ve enerji sektöründeki ilişkiler daha da ilerlemeye başlamıştır. Ayrıca 1 Aralık 2014’te Türkiye-Rusya Üst Düzey İş Birliği Konseyi (ÜDİK) toplantısı ile Türkiye’nin Rusya’dan aldığı doğalgaz fiyatında 1 Ocak itibarı ile %6 indirim yaparak Mavi Akım boru hattı üzerinden gelen gaz miktarının da 3 milyar m³ artırılması kararı alınmıştır. Ayrıca yapılan görüşmelerde 2023 yılına kadar iki ülke arasındaki ticaret hacminin 100 milyar dolar seviyelerine çıkarılması hedeflenmiştir.²⁵ Bu hedef Türkiye için oldukça düşük bir ihtimal olarak görülmektedir. Türkiye’nin 2023’te bu ticaret hacmine ulaştığı varsayıldığında şüphesiz ihracat-ithalat dengesinde ihracat yönlü iyileşmenin olması için yol haritası belirlenmelidir. Dolayısıyla ticari ilişkilerde önemli yer tutan enerji kaynaklarında ithalat yönlü bir artış ülkenin cari açığını olumsuz etkileyecektir. Dinamik bir Türkiye’nin var olabilmesi için enerjideki yüksek oranda olan dışa bağımlılığın ticaret dengesinde azalması gerekmektedir. Grafik 2, Türkiye’nin Doğalgaz ithalatı yaptığı ülkelerin payı gösterilmiştir.

²⁴ Türkiye İstatistik Kurumu, “Dış Ticaret Göstergeleri”, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 15 Mayıs 2015.

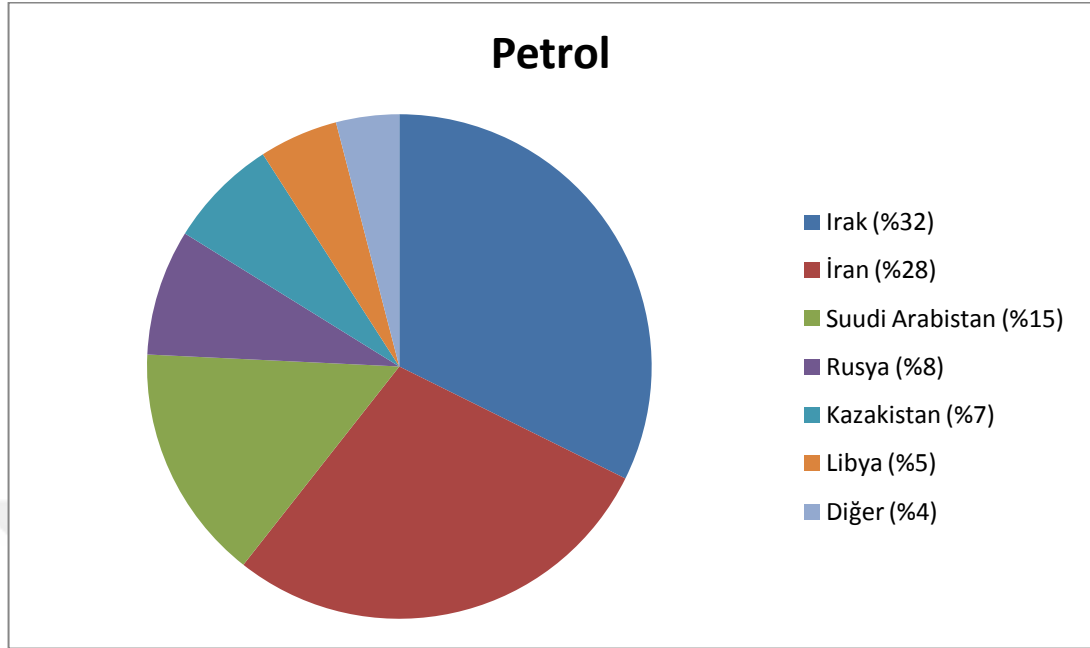
²⁵ Aslı Şat Zengin, “Rusya’daki Ekonomik Gelişmelerin Türkiye’deki Sektörlere Olası Etkileri”, y.y., 2015, (Erişim) https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_02_2015.pdf, 06 Temmuz 2015, s.3.

Grafik 2: Türkiye'nin Doğalgaz İthalatı Yaptığı Ülkelerin Payı (%)

Kaynak: EPDK, 2013 Doğalgaz Raporu.

Grafik 2'de Türkiye'nin doğalgaz ithalatı yaptığı ülkelere göre en büyük payı %58 oran ile Rusya almaktadır, ardından %18 ile İran gelmektedir. Yaklaşık bu iki ülkeye olan enerji bağımlılığı %76'lık bir seviyededir. Yani bu iki ülke ile yaşanacak herhangi bir siyasi ve politik sorun Türkiye yönünden sosyal ve ekonomik sıkıntıları da beraberinde getirebilir. Çünkü üretimde, ısınmada, sanayide doğalgazın sağladığı katkının aksaması Türkiye'yi de zor durumda bırakacak ve ekonomiyi büyük bir sekteye uğratacaktır. Türkiye'nin petrol ithalatı yaptığı ülkelerin payı Grafik 3'te verilmiştir.

Grafik 3: Türkiye'nin Petrol İthalatı Yaptığı Ülkelerin Payı (%)

Kaynak: EPDK, 2013 Petrol Raporu.

EPDK Petrol raporu 2013 verilerine göre; bu yılda 18 milyon ton ham petrol ithal edilmiş, 2 milyon ton ham petrol ise ülke içerisinde çıkan rezervler tarafından karşılanmıştır. Yine bu rapora göre 2012 yılında ithal edilen ham petrol miktarı 2013 yılında %4 azalış göstermiştir. Petrol ithal edilen ülkeler ise Grafik 3'te gösterilmiştir. Yapılan anlaşmalar neticesinde 2012 yılında İran'ın petroldeki toplam payı %39 iken 2013 yılında %28'e düşmüş, Rusya'dan alınan petrol miktarı %3 azalmış ve en nihayetinde Irak'tan ithal edilen petrol miktarı %11 artırılarak %32'ye çıkarılmıştır.²⁶ Nihayetinde Türkiye'nin doğalgazda olduğu gibi petrolde de dışa bağımlılığın yüksek olduğu görülmekte olup, petrol ithalatı yaptığı ülkelerdeki değişen oranların küresel güç olan Rusya'ya ve Orta Doğu'da söz sahibi olan İran'a karşı bağımlılığın azalması, ülkemizin elini dış politikada şüphesiz güçlendirecektir.

²⁶ Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu, **Petrol Sektör Raporu**, y.y., 2013, (Erişim) http://www.epdk.gov.tr/documents/petrol/rapor_yayin/2013_Petrol_Piyasasi_Sektor_Raporu.pdf, 05 Temmuz 2015, s.3.

2.3.TÜRKİYE RUSYA ARASINDAKİ DOĞALGAZ BORU HATLARI VE TÜRKİYE’NİN ARZ GÜVENLİĞİ

Ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında sıkı bir ilişki vardır. Kısaca enerji talebi ile tüketimin artması ekonomik büyüme üzerinde etkili olurken, enerji arzında yaşanacak sorun ekonomiye sekte vurabilecek niteliktedir. Enerjinin bu stratejik önemi 1973-1974 yıllarında yaşanan petrol kriziyle kendini göstermiştir. İlerleyen yıllarda farklı sebeplerle yaşanan petrol fiyat artışları, sonrasında enerjide dışa bağımlı ülkelerin arz güvenliğini sıkıntıya sokacak olaylar, ekonomik gelişmeleri de olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde enerjiye olan ihtiyaç, gelişmiş ülkelere nazaran daha çoktur. Bunun sebebi ise birim çıktı başına düşen enerji miktarının yine gelişmekte olan ülkelerde fazla olmasıdır.²⁷

Türkiye, doğalgazın %58’ini Rusya’dan karşılamakta ve bu ülkeden aldığı doğalgaz iki boru hattıyla gelmektedir. Bunlardan biri Batı hattı, diğeri ise Mavi Akım hattıdır. Türkiye, 1997 yılında Rusya ile Mavi akım projesini imzalamıştır. Yine 2013 yılına kadar ise Batı hattından gaz tedarik eden tek ülkedir. Bu proje yıllık 16 milyar m³’lük kapasiteli boru hattıdır. Türkiye Batı Hattı’ndan yıllık yaklaşık 10 milyar m³ doğal gaz almaktadır. Ayrıca 1 Aralık 2014’te Rusya Başkanı Putin’in Türkiye’yi ziyaretinde Güney Akım Boru Hattı projesi iptal edilerek bunun yerine Karadeniz üzerinden geçerek Trakya’ya ulaşip, buradan Türkiye-Yunanistan sınırına uzanan bir boru hattı projesinin çalışmalarının yapıldığı açıklanmıştır. Türk Akımı adı verilen bu projede; dört boru hattından bir tanesi ile Türkiye’ye gaz tedarikinin yapılacağı, diğer üçünün ise Avrupa’ya yapılması öngörülmektedir.²⁸

2013 yılına kadar Batı Hattı’ndan gaz çeken tek kuruluş olan BOTAŞ, hattan yıllık 6 milyar m³ gaz alırken, 2013 yılında 4 şirkete kontrat devri yapmıştır. Bununla birlikte bu şirketlerin daha önce aldıkları 4 milyar m³ gaz da bu hatta eklenmiş ve

²⁷ Şadan Çalışkan, “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 25, 2009, s.299.

²⁸ Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Dünya ve Ülkemiz Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü*, y.y., Sayı 8, 2015, s.85.

sonuçta hattan çekilen gaz miktarı yıllık 10 milyar m³'e çıkmıştır. Dolayısıyla Batı Hattı, Türkiye için önemli bir doğalgaz tedarik yoludur.²⁹

Tablo 3: 2005-2013 Yılları Türkiye'nin Doğal Gaz İthalat Miktarları (milyon m³)

Yıl	Rusya	İran	Azerbaycan	Cezayir (LNG)	Nijerya (LNG)	Diğer* (LNG)	Toplam
2005	17.524	4.248	0	3.786	1.013	0	26.571
2006	19.316	5.594	0	4.132	1.100	79	30.221
2007	22.762	6.054	1.258	4.205	1.396	167	35.842
2008	23.159	4.113	4.580	4.148	1.017	333	37.350
2009	19.473	5.252	4.960	4.487	903	781	35.856
2010	17.576	7.765	4.521	3.906	1.189	3.079	38.036
2011	25.406	8.190	3.806	4.156	1.248	1.069	43.874
2012	26.491	8.215	3.354	4.076	1.322	2.464	45.922
2013	26.212	8.730	4.245	3.917	1.274	892	45.269

Kaynak: EPDK 2013, Doğalgaz Raporu.

Tablo 3'te Türkiye'nin 2005-2014 yılları arasında gösterilen doğalgaz ithalat rakamlarında; üç ülkeden boru hatlarıyla ithalat yapılmakta, üç ülkeden ise LNG (Sıvılaştırılmış Gaz) ile gemi taşımacılığı yöntemi sayesinde ülkeye ulaştırılmaktadır. 2013 yılına bakıldığında Türkiye'nin, komşularından boru hatlarıyla karşıladığı doğalgaz miktarı oransal olarak %86'lık bir rakamı oluşturmaktadır. Nihayetinde Türkiye'de, sınır komşuları ile enerji arz güvenliğini sağlama konusunda dış politikanın çok iyi bir şekilde belirlenmesi kilit noktadır.

Son dönemlerde dünyanın en büyük doğalgaz üreticisi olan Rusya'nın dış politikada belirlediği stratejiler nedeniyle güvenilir bir ülke olmamasının ortaya çıkması, enerji arz güvenliği sorunlarının yaşanmasına neden olmaktadır. Ülkeler enerji talebini azaltma konusunda yeni yollar ararken nükleer enerji alternatif olarak gözükmemektedir.³⁰ Özellikle son yıllarda yaşanan Ukrayna-Rusya kriziyle birlikte,

²⁹ Levent Aydın, v.d., "Uluslararası Enerji Siyasetinin Dinamikleri ve Türkiye'ye Yansımaları" *Ankara Strateji Enstitüsü Raporu*, Rapor No 3, 2014, s.12.

³⁰ Şadan Çalışkan, a.g.e., s.307.

Rusya'nın kendisi ile ticaret yapan ülkelere karşı güven sorunu yaşaması ile enerji alanında Rusya'ya bağımlı olan Türkiye için de bir ders çıkarma niteliğinde olmuş, bu manada enerji arz güvenliğini sağlama hususunda Türkiye kendine yeni yollar aramaya başlamıştır. Bunun en bariz örneği ise nükleer santrallerin kurulma çalışmalarıdır.

2.4. RUSYA İLE UKRAYNA ARASINDAKİ KRİZİN TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

1992'li yıllarda Sovyetlerin dağılmasıyla SSCB'den ayrılan ilk ülke Ukrayna olmuştu. Bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte liberal bir ekonomi sistemini benimsemeye çalışan Ukrayna'nın Avrupa'ya ayak uyduramaması, ekonominin kırılgan ve sıkıntılı bir durum içerisinde olmasına neden olmuştur. Ayrıca ekonominin sağlam temellere oturamaması yine 1990'lardaki göstergelerden anlaşılmaktadır. Dünya Bankası veri tabanına göre³¹ 1992 yılından 2000 yılına kadar olan zamanda kişi başına düşen milli gelir sürekli azalmış, 2000 yılından küresel ekonomik krizin olduğu 2008 yılına kadar ise kişi başına düşen milli gelir ufak artışlar göstermiştir. 2013 yılında ise kişi başına düşen milli gelir 3960 dolar olmuştur. Ayrıca Ukrayna ekonomisinin bir diğer sorunu ise cari açığın olmasıdır. 2013 verilerinde cari açığın GSYH'ye oranı %9,3 seviyelerindedir ki bu oran ülke ekonomisinin her an krizle baş başa kalacağını gösterir.

Ekonomide yaşanan bu sorunlara çözüm bulmak isteyen Ukrayna yönetiminin AB ve NATO'ya yaklaşarak Avrupa'ya uyum sağlamak istemesi, Rusya'nın Ukrayna üzerine baskı yapmasına neden olmuş ve Rusya'nın enerji kaynaklarındaki üstünlüğünü siyasi çıkarları için kullanmasıyla 2006'da yaşanan enerji krizi, Ukrayna'yı köşeye sıkıştırmıştır.

2014 yılında Ukrayna'nın Rusya'ya olan birikmiş 3,1 milyar dolarlık borcunu ödememesi sebebiyle doğalgaz krizi yaşanmış ve Rusya, Ukrayna'ya olan gaz akışını durdurmuştur. Bu sonuçla Ukrayna'nın Avrupa'ya ve Türkiye'ye sağlanan gaz iletiminde köprü görevini yapmasından dolayı Türkiye ve Avrupa bu durumdan

³¹ World Bank, "GNI Per Capita",
(Erişim) <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD/countries/UA?display=graph>, 21 Mayıs 2015.

rahatsızlık duymuştur. Dolayısıyla 2006 yılında yaşanmış olan krizde yine gaz akışı kesilmiş olup bu durum gaz iletim hatlarını etkilemiş ve gaz tedarikinde azalma yaşanmıştı.

Günümüzde ise, Avrupa'nın ve Türkiye'nin enerji ihtiyaçlarının sağlandığı boru hatlarına yapılacak bir saldırı olabilmesi ihtimalini de doğurmaktadır. Çünkü Türkiye'ye gelen Batı Hattı Ukrayna üzerinden Trakya'ya gelmektedir. Bir diğer sonuç ise doğalgaz ile elektrik üreten tesislerin durmasıyla Marmara bölgesinde elektriğin kesilmesi durumu da ihtimaller arasındadır. Olası gaz kesilmesi yaşandığında Türkiye'nin gaz ihtiyacını nasıl karşılayacağı konusunda olumsuzluklar yaşayacağı da söylenebilir. Diğer ülkelerden karşılanan doğalgaz talebinin artırılması ihtimali kısa vadede imkânsız gözükmemekte olup tek alternatif olarak LNG taşıması ile olması muhtemel seçenektir. LNG ile taşımanın maliyeti ve tesislerin kurulması oldukça yüksek olduğundan bu seçeneğin olması zor ihtimaller arasındadır. Bu nedenle LNG ile gaz akışının artırılması ihtimali, ekonomisinde kırılganlık yaşamama ihtimali olan Türkiye için oldukça düşüktür.

Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinin ardından oluşan siyasi krize enerji krizi eklenmiş ve AB'nin arabuluculuğu ile Rusya Ukrayna'nın borcunu peşin ödemesi koşuluyla gaz tedarikine devam etme kararı almıştır. Mart 2015'e kadar olan anlaşmada Rusya, 3,1 milyar dolarlık Ukrayna'nın borcuna %20 indirim uygulamıştır. 2015 yılındaki son gelişmelere bakıldığında Temmuz ayında Rus doğalgaz şirketi Gazprom, Ukrayna yönetiminin temmuz ayında ödeme yapmaması üzerine gaz akışını kesmiştir.³² Görüldüğü üzere iki ülke arasında güncel olarak sürekli ortaya çıkan krizler AB'nin devreye girmesinden anlaşılacağı üzere bölgedeki devletleri de oldukça etkilemektedir.

Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan kriz en nihayetinde Avrupa'nın güvenliğini, özellikle de uluslararası güvenlik yapısının incelenmesi gerektiğinin tartışmaya açılmasını zamanla gündeme getirecektir. Türkiye'nin ise Orta Doğu'dan sonra Karadeniz havzasının karışmasıyla yeni bir kriz ile karşılaşması ve bu sorunları çözmesi için her cephede barışçıl yöntem ile yaklaşp bu olumsuzlukları minimum

³² (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-ukraynanin-gazini-kesti>, 08 Temmuz 2015.

zararla atlatması lazımdır.³³ Çünkü sonuçta gelişen bir ekonominin ayakta kalması ve daha ileri seviyelere gitmesi için komşu devletlerle ilişkilerinin iyi olması, kırılgan ekonominin güçlendirilmesi ve günümüzün en temel kaynağı olan enerji akışının kesilmemesi kilit noktalardan en önemlileri olabilir.

³³ Şaban Kardaş, “Türkiye ve Ukrayna Krizi: Suriye İzdüşümleri”, y.y., Cilt 6, Sayı 62, 2014, (Erişim) http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201457_1sabankardas.pdf 15, Temmuz 2015, s. 5.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA’NIN ENERJİ TALEBİ VE ARZ GÜVENLİĞİ

Avrupa enerji politikasının temelini enerji arz güvenliği oluşturmaktadır. Bununla birlikte tüketici kesime ucuz enerji tedarik edilmesi, kaliteli ve sorunsuz hizmetin yapılması, Avrupa’nın enerji politikasının esasını teşkil etmektedir. Enerjinin iç pazarda tamamlanması, diğer yandan arz güvenliğinin sağlam temellere dayanması, bununla birlikte talep yönetiminin bu konuları dikkate alması, bunlara rağmen enerjinin doğaya verdiği zararın önlenmesi için çevresel boyutun düşünülmesi temel amaç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara ilaveten enerji tüketiminde kömürün payını korumak, nükleer santraller için güvenlik düzenini daha da güçlendirmek ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payını artırmak AB’nin enerji politikasının diğer amaçlarıdır.³⁴

Dünyada güç odaklarından olan AB’nin bu amaçlara ulaşabilmesi, ülke ekonomilerinin ihtiyacı olduğu enerjiyi sorunsuz ve ucuz temin etmesi ve birliğe üye olan ülkeler için birleşme amaçlarından biridir. AB’nin enerji tüketiminde oldukça ileri seviyelerde olması nedeniyle yaşanacak olumlu veya olumsuz bir hareket yalnızca üye ülkeleri değil küresel ekonomiyi de etkileyecektir.³⁵

3.1. GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AB’NİN ENERJİ POLİTİKASI

Avrupa Birliği’nin temelini atıldığı 1951 Paris antlaşmasıyla Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kurulmuştur. Bu tarihle birlikte enerji politikasının temellerinin atıldığı dönem başlamıştır. Bu yıllarda kömürün toplam enerji talebindeki payı 2/3 iken petrol %10’luk seviyelerde olmuştur. İlerleyen zamanlarda 1957 yılında Roma Antlaşmasıyla Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu kurulurken bu topluluğun amacı; iş birliği sağlanarak ilişkilerin arttırılmasıyla çalışmaların daha ileri seviyelerde yapılmasına temel atmak olmuştur. Aynı yıl Avrupa Ekonomik Topluluğunun

³⁴ Armağan Candan, “15 Soruda 15 AB Politikası”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, İstanbul, 2014, s.4.

³⁵ Levent Aydın, *a.g.e.*, s. 541.

kurulmasıyla petrol, doğalgaz ve elektrik planlamaları bu birliğe verilmiştir.³⁶ Bu antlaşmalar neticesinde ilerlenerek ve enerji politikası belirlemek amacıyla adımlar atılarak enerji birliği yolundaki gelişmeler gün geçtikçe daha iyi seviyelere gelmiş olup gereken önem verilmiştir.

1973’de dünyada yaşanan petrol krizinin ardından petrol bağımlılığını azaltacak enerji politikalarının belirlendiği ve birlik teşkil edecek Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), 1974 yılında da Uluslararası Enerji Ajansı (EIA) kuruldu. 1979’da yaşanan petrol krizi; petrol ithal eden ülkelerde büyük yankı uyandırmış, petrol bağımlılığı yüksek olan ülkeleri büyük oranda etkilemiştir. Özellikle de dışarıdan petrol ithal eden AB’de; oluşan enerji politikasındaki eksikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuş, bunun sonrasında birkaç konu ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler, üye ülkelerin uluslararası ve iş birliği çerçevesindeki amaçlarını, politikalarını genişletmiştir. En nihayetinde 1973 ve 1979’daki iki kriz sonrasında AB’nin bu sorunları ortaya çıkıştır:³⁷

- Arz güvenliğinin olmayışı: AB enerji gereksiniminin büyük bir bölümü petrol ithalatı ile karşılanıyordu.
- Fiyatlardaki istikrarsızlık: Ham petrol fiyatlarındaki ve ulusal paralarının dolar karşısındaki dalgalanmaları, genel anlamda Avrupa ekonomisinde önemli manada enerji sektöründe çok büyük rahatsızlıklar yaratmıştır.
- Ödemeler dengesi hesabındaki dengesizlikler: 1973 sonrasında AB’nin petrol faturası, net ithalattaki artışın önce durması sonra da azalışa dönmesine rağmen büyük ölçüde artmıştır.

Yaşanan petrol krizleriyle birlikte yaşanan dış şoklar sonrasında Avrupa Konseyi 1974 yılında enerji politikasında yeni stratejiler belirleyerek tüketimin minimum seviyeye indirilmesi, arz güvenliğinin ise daha güvenli hale getirilmesi ve çevrenin korunması için yeni politikalarını belirlemiştir. Bu krizlerin, enerji

³⁶Arzu Yorkan, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası Ve Türkiye’ye Etkileri”, y.y., Cilt 1, Sayı 1, 2009, s. 25.

³⁷ Ahmet Yavuz Ege, *Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’nin Uyumu*, Dumat Yayıncılık, Ankara, 2004, s.16.

politikasında değişikliklere sebep olmasına ve enerji piyasasında daha aktif, daha kararlı yeni stratejiler belirlemesine neden olmuştur.

1980 yılında Avrupa Konseyi Topluluğu’nun aldığı kararların, 1990 yılında gerçekleşmesi öngörölmüş, enerji politikası yolu ile üye devletlerin birbirine yaklaşması yönünde adım atılmıştır. Bu kararla, üye devletlerin enerji tasarrufu yapması, petrol tüketimlerini ve ithalatını azaltması ve genel anlamda üye ölkelerin enerji politikasına uyum göstermeleri istenmiştir. Yine bu yıllarda yeni politika amacı olarak nükleer enerji, katı yakıtlar gündeme gelmiştir.

80’li yıllardan gelen mevcut enerji sistemlerinin kullanılması sonucu çevreye verdiği zararların ortaya çıktığı anlaşılmış ve çevrenin korunması meselesi gündeme oturmuştur. Bu durumu kontrol altına almak için 1992 yılında Kyoto Protokolü imzalanmış, bu protokole birçok dünya ölkeleri katılmıştır.³⁸ Yine bu yıllarda Sovyetlerin dağılmasıyla AB, enerji arz güvenliğini garanti altına almak için birtakım çalışmalar içerisine girmiştir.

1992’de Sovyetlerin dağılmasıyla AB, enerji arzı güvenliği için adımlar atmaya başlamıştır. Bu dönemde “Enerji Şartı Antlaşması” gündeme gelmiş ve arz güvenliğini artırmak, enerjinin kaynaklarının taşınmasını, dağıtımını, verimini yükselterek çevre kirliliğini önleyici tedbir almak bu anlaşmanın gayesi olmuştur. 1998’de AB dâhil 38 ölkenin imzalamasıyla “Enerji Şartı Antlaşması” yürürlüğe girmiştir. Bu dönemlerde TACIS-1991 (Bağımsız Devletler Topluluğu’na Teknik Yardım), TRACECA-1993 (Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaştırma Koridoru); INOGATE-1995 ve sonrasında SEEERF(Güneydoğu Avrupa Enerji Düzenleyici Forumu) adında çok sayıda birlikler kurarak enerji kaynaklarının ölkelerin kendi pazarına daha güvenilir bir şekilde taşınması amaçlanmıştır. Ayrıca Birlik enerji politikasını desteklemek amaçlı son yıllarda ALTENER II, SAVE, COOPENER, SYNERGY ve MEDA gibi birtakım programlar da kurmuştur.³⁹

³⁸ Ceren Aksu, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre”, *Güney Ege Kalkınma Ajansı*, 2011, (Erişim) <http://geka.org.tr/yukleme/dosya/f6574f6e6b0a8d70a27bfbde52c53a47.pdf>, 30 Temmuz 2015, s.17.

³⁹ Arzu Yörkan, *a.g.e.*, s.26.

Avrupa enerji politikasında somut adımı 1995 senesinde yayınlanan Beyaz Kitap ile atarak bazı tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitler; enerji güvenliğinin sağlanması konusu, rekabetçi enerji piyasasının oluşması ve çevrenin korunması önceliklerinden oluşmaktadır. Bu belirlenen stratejiler daha sonra yayınlanan Yeşil Kitap'ta da vurgulanmıştır.

Ukrayna ile Rusya arasında 2006 yılında yaşanan doğalgaz krizinden dolayı AB yeni bir enerji politikası arayışına girmiş, bu yıllarda Ukrayna üzerinden Avrupa ve Türkiye'ye taşınan doğalgaz boru hatları zarar görmüştür. Bu krizin sonucunda enerji arz güvenliği risk oluşturmuş, en nihayetinde enerji alanında birlikte hareket etme olgusu Avrupa'da yerleşmeye başlamıştır.⁴⁰

Son olarak 2014'te Rusya borcunu ödemediğini öne sürerek Ukrayna'ya bu bahaneyle gaz sevkiyatını kesmesi AB'yi de oldukça endişelendirmiştir. Ukrayna üzerinden iletilen boru hatlarının geçmesiyle AB için Rusya-Ukrayna ilişkileri önemli gündem konusu olmuştur. İki ülkenin arasını iyileştirmeye çalışan AB, kendi enerji politikasıyla hem kendi doğalgaz arzını güvenli hale getirmeye çalışmış hem de bu sevkiyatın durmasının Rusya'nın da zararına olacağını belirtmiştir.⁴¹ Sonuçta gaz sevkiyatını yapan Rusya'nın gaz iletimini durdurması halinde kendi gelirleri kesilecektir. AB'nin alternatif enerji kaynaklarına yönelmesi gerekecek; bununla birlikte her iki taraf da zarar görecektir. Bu sebeple AB alternatif kaynakları arayışına geçerek olası yaşanacak sorunda ABD'yi alternatif görerek gaz ihtiyacını bu ülkeden tedarik etmesi uzun vadede ihtimaller arasına girecektir.

3.2. AB ENERJİ TÜKETİMİ VE BAĞIMLILIĞI

Eurostat 2013 verilerinde AB, %29 ile Rusya'dan, %24 ile Norveç'ten doğalgaz ithal etmektedir. Dışarıdan alınan gazın iç tüketime oranı %60 seviyelerinde seyretmiş, petrolde ise bu oran %80'leri bulmuştur. Buradan hareketle

⁴⁰ a.g.e., s.27.

⁴¹ (Erişim) <http://www.dw.de/do%C4%9Falgaz-krizi-abyi-endi%C5%9Felendirdi/a-17719207>, 10 Mayıs 2015.

enerji bağımlılığı yüksek seviyelere çıkmaktadır. Petrol ithalatı irdelendiğinde ise %36'lık rakam ile OPEC ülkeleri birinci sırayı alırken, yine %33'lük oran ile Rusya ikinci, Norveç %15 ile üçüncü sıradadır. Bu verilerden çıkan sonuç ile enerji bağımlılığında en büyük pay küresel güç Rusya'ya aittir.

2007-2014 yılları arasında AB enerji tüketimi, üretimi, ithalatı, ihracatı ve dışa bağımlılık oranı Tablo 4'te gösterilmiştir. 2008 yılından bu yana enerji üretimi, tüketimi karşılayamamaktadır. Buna bağlı olarak AB'de ithalat ihracatı bu zaman aralığında geçmiş olup enerjide dışa bağımlılık oranı oldukça yüksektir. 2008 yılındaki ithalat bağımlılık oranı %52'lerdeyken, 2013 yılında bu oran %40'lık bir seviyeye inmiştir. Enerjide dışa bağımlılığı azaltmak yönünde politika benimseyen Avrupa'nın, gelişmiş teknolojinin imkânlarını da kullanarak alternatif enerji kaynakları üzerinde yoğunlaştığı ve enerjide dışa bağımlılığın giderek azaldığı görülmektedir.

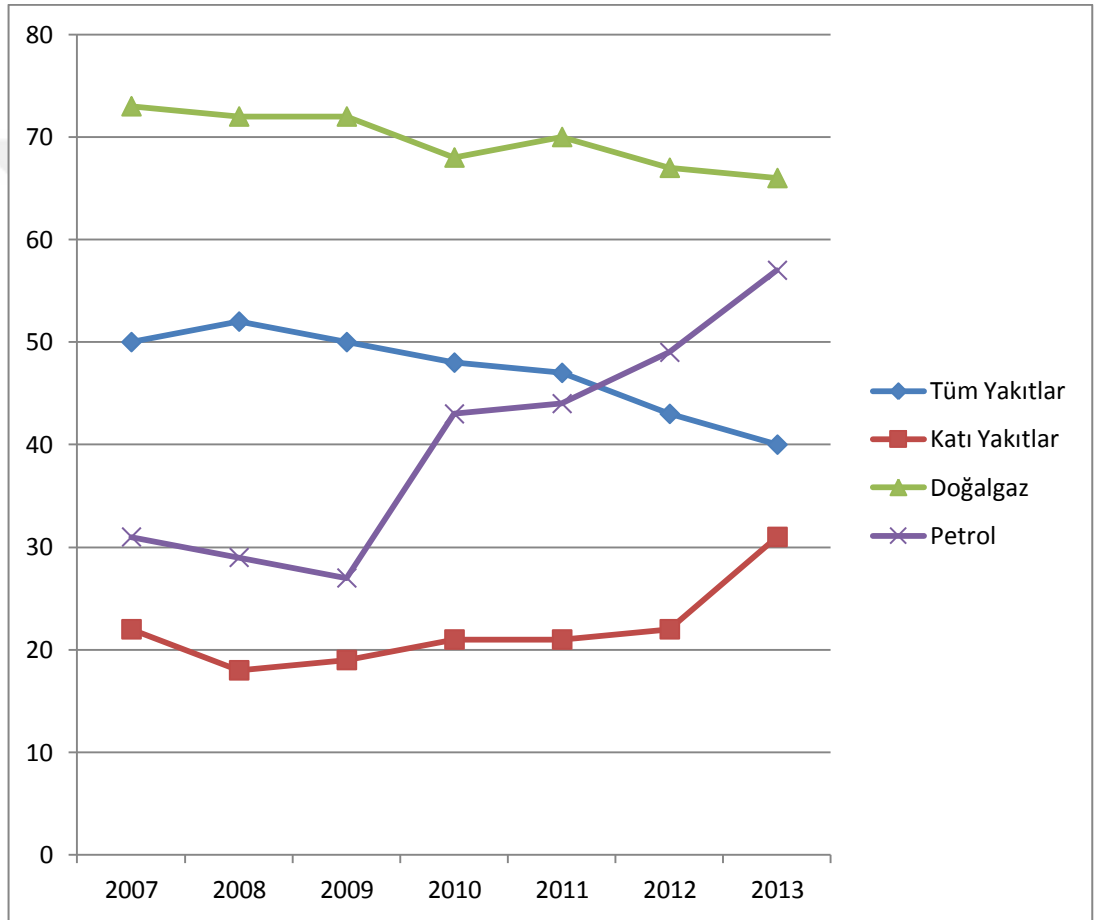
Tablo 4: AB Enerji Piyasası (Milyon Tep)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Üretim	851	816	832	801	795	790
Tüketim	1799	1696	1760	1698	1686	1178
İthalat	1505	1411	1457	1439	1445	1444
İhracat	490	474	502	495	522	535
Net İthalat	1015	937	955	944	923	909
İthalat Bağımlılık Oranı	%52	%50	%48	%47	%43	%40

Kaynak: Eurostat, 2015.

Avrupa enerji kaynakları kullanımında çeşitlilik arz edecek yollar aramış, buna rağmen en çok bağımlılığı olan üç kaynak ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi doğalgaz, ikincisi petrol ve sonuncusu katı yakıtlardır. Bünyesine yeni ülkeler katan AB, birlik içinde enerji açığını kapatacak potansiyeldeki ülkeleri bünyesinde barındıramamasının sıkıntısını da çekmektedir. 2007 yılından 2014 yılına kadar enerji bağımlılığı oranı genel olarak %40-50 düzeyinde seyretmiştir. En çok dışa bağımlılığı olan enerji kaynağı ise %70-80'li seviyelerde olan doğalgaz

sektörüdür. Son yıllara doğru petrolde dışa bağımlılık artış göstermeye başlamış ve bu rakam %60 seviyelerine ulaşmıştır. 2007 yılı temel olarak 2013 yılı ile karşılaştırıldığında petrolde dışa bağımlılığın %100'e yakın oranlarda arttığı görülmektedir. Bu oranın yükselmesindeki sebeplerin başında teknolojiye bağlı olarak sanayinin gelişmesi, Avrupa'da yeni petrol rezervlerinin bulunamaması, tüketimin gittikçe artması gösterilebilir.

Grafik 4: Enerji Türlerine Göre AB'nin Net İthalat Bağımlılığı (%)

Kaynak: Eurostat, 2015.

Enerji bağımlılığı yüksek olan ülkelerin ekonomileri daha kırılgan bir yapı gösterir. Gelişmekte olan bir devlet yapısının dış ticaret kalemlerinde enerji ithalatının payı ne kadar yüksekse, cari açığın artması ihtimali de bir o kadar yüksek olmaktadır ki, enerji ithalatı ile cari açık arasında doğru bir orantıdan bahsetmek mümkündür.

3.3. AB’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ

Enerji arzının güvenliği kavramı 1970’li yıllarda yaşanan petrol krizleri neticesinde ortaya çıkmıştır. Petrol fiyatlarının artış göstermesi, enerji bağımlılığı olan ülkelerde endişeye yol açmıştır. Enerji kaynaklarının sorunsuz ve kesintisiz biçimde Avrupa’ya taşınması için AB’nin başlıca enerji kaynağı çıkaran ve ihracatını yapan; Asya, Amerika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’daki ülkeler ile işbirliklerinin bozulmaması ve geliştirilmesi önemli hale gelmiştir.⁴²

Avrupa’nın gündemini meşgul eden enerji arz güvenliği sorunu; 1990’larda İran’ın nükleer programının verdiği gerginlik, Irak’ta yaşanan toplumsal, siyasi karışıklık çerçevesinde ortaya çıkan enerji arzındaki belirsizlik, gelişmekte olan büyük ekonomilerde artan enerji ihtiyacı sebebiyle rekabet baş göstermiştir. 2000’li yıllarda petrol fiyatlarındaki dalgalanma, Rusya’nın doğalgazı kesmesi gibi etkenlerden dolayı AB ülkelerini birbirine daha çok yakınlaştırmış ve enerji politikasında ortak hareket etme durumlarına temel atmıştır.⁴³

Sovyetler zamanından gelen siyasi sıkıntıların kalıntıları ve günümüzde de Rusya’nın dünyada güvensizlik ortamı oluşturmaması, AB’ye yeni katılan üyelerin enerji ithalatı sorunu olması, enerji arz güvenliği konusu üzerinde durulacak en önemli konulardandır. Bunun yanında daha önce Almanya, Fransa, İtalya enerji şirketlerinin Rus enerji şirketiyle anlaşmaları AB’nin tek bir elden enerji politikası belirlemesine engel olmuş, günümüzde ise AB’nin odaklandığı nokta yine tek bir enerji piyasası oluşturma, enerji arz güvenliğini sağlama ve çevre kirlenmesi ile mücadele etmek olmuştur. Bu politikaları gerçekleştirmenin yolu; enerji tüketimini azaltmak, çevre kirliliği neticesinde ortaya çıkan iklim değişikliği ile mücadele olarak belirlenmiş ve enerji konusuna daha çok gayret sarf edilmiş ve geçmişten günümüze uzun süre çalışmalar devam etmiştir.

⁴² Bülent Aras, Arzu Yörkan, “Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre”, *TASAM Yayınları*, Rapor No 13, 2005, s. 3.

⁴³ Levent Aydın v.d, *a.g.e.* s.17

3.3.1. Enerji Güvenliği Açısından Alternatif Enerji Kaynakları

Petrol ve doğalgaz küresel ekonomide ülkeler için en önemli girdi-çıkıtı özelliği taşımaktadır. Özellikle petrol ve doğalgazı dışarıdan ithal eden AB için sanayi sektörü ve askeri güç açısından ülkelerin çıkarları için en önemli faktörlerden birisidir. Bu manada bakıldığında AB, dış politikada enerji kaynaklarında dışa bağımlılığının yüksek seviyede olmasından dolayı daha sistematik bir şekilde hareket etmenin önemini fark etmiştir. Ayrıca AB'nin gün geçtikçe artan enerji ihtiyacı düşünüldüğünde dış politikada gücünün azalacağı da söylenebilir.

AB, enerji arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi için alternatif olarak Hazar Havzasındaki hidrokarbon enerji kaynaklarından faydalanarak ve arz güvenliğini bu yolla sağlayarak, bu kaynakların boru hatlarıyla taşınması meselesi sorun teşkil ettiğinden özellikle alternatif yollar bulması için çalışmalar yapmakta olup kendince yollar aramaktadır. Daha geleneksel ifadeyle enerji güvenliğini sağlamak için uygun maliyetli, güvenilir ve sorunsuz bir taşınma işleminin gerçekleşmesi için çalışmaktadır.⁴⁴

AB üyesi 28 devletin Rusya ile ortak bir politika oluşturmaya çalışması için ülkeler tek tek ilişki kurmaktan uzak kalmış ve birlikte genel bir politika belirlemiştir. Rusya'ya uzun yıllardan bu yana şüpheli yaklaşımları, özellikle Rusya'dan Ukrayna ve Belarus yoluyla gelen kaynakların kesilmesi ihtimali, Rusya'ya karşı başka alternatiflerin oluşmasına sebep olmuştur.

AB'nin toplamda önemli kömür rezervleri olmasına rağmen sanayileşmeye ve gelişmelere göre kömür tüketimi gittikçe azalmış, bunun nedenleri olarak da yeraltından çıkarılan kömürün maliyetinin yüksek olması ve diğer enerji kaynaklarıyla karşılaştırıldığında çevreyi daha fazla kirletmesi azalma nedenleri olarak gösterilebilir. Nükleer enerjiyi uzun süredir kullanan bu devletler nükleerin çevreye verdiği zararlar neticesinde bu zararların azaltılması yönünde tartışmalar başlatmıştır. Ama nükleer enerji kaldırılmaya çalışılsa bile ithal edilen enerji

⁴⁴ Kenan Dağcı, Efe Çaman, "Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası", y.y., Cilt 8, Sayı 16, 2013, s. 23.

kaynaklarının koruduğu risk ve dış ülkelerde yaşanan krizlerden dolayı kaldırılmasının aksine nükleer enerjinin artırılması gündeme gelebilir.

Dünyada yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik sıkıntıların enerji arzı üzerindeki riski artırması nedeniyle ve bu yönde AB'nin enerji birliği kurma yolundaki attığı adımlarla Şubat 2015'te Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan tebliğe göre yenilenebilir enerjide dünyada lider olmak, küresel piyasada rekabetçi, teknik yönden gelişmiş bir merkez olma hedefi açık bir şekilde belirtilmiştir. Hedef olarak yenilenebilir enerjinin enerji kaynakları içerisindeki payını 2030 yılında %27 olarak açıklamış ve 2020 yılına göre %20 olan bu payı %7 yükseltmiştir.⁴⁵

Eurostat tarafından Mart 2015'te yayınlanan verilerde 2013 yılında toplam enerji tüketiminde yenilenebilir enerjinin payı %15'lere geldiği görülmektedir. Verilere bakıldığında AB'nin 2020 için koyduğu hedefi tutturabileceğini, özellikle de alternatif enerji kaynağı olarak yenilenebilir enerjinin öneminin artacağı da söylenebilir. AB bu hedeflere ulaşmada ilerleme kaydetse de yenilenebilir enerjinin AB ortalamasında, tüm üye ülkelerin yenilenebilir enerjideki çabaları ve kararlılıklarının aynı olduğu söylenemez.⁴⁶

3.3.1.1. Kaya Gazının AB'ye Alternatifliği

Kaya gazı; genelde 1500 ile 5000 metre derinlikte olan kayalara dikey sondajla inilmesi ve sonrasında yatay sondaj yapılarak kayaların kırılmasıyla ve hidrolik basınçla çatlaklar oluşturularak kayanın içerisine kimyasal madde salınması yoluyla elde edilir.⁴⁷

⁴⁵ Çişel İleri, "AB'de Yenilenebilir Enerjinin Payının Artması ve Türkiye", *İktisadi Kalkınma Vakfı*, Sayı 118, 2015, s.2.

⁴⁶ Eurostat, "Renewable Energy In The EU", (Erişim) <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6734513/8-10032015-AP-EN.pdf/3a8c018d-3d9f-4f1d-95ad-832ed3a20a6b>, 18 Mayıs 2015.

⁴⁷ Özgür Demirtaş, "Enerji Piyasasındaki Son Gelişmeler ve Kaya (Şeyl) Gazı", *Türkiye İş Bankası Yayınları*, 2013, (Erişim) https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_06_2013.pdf, 19 Mayıs 2015, s.10.

Dünyada şeyl gaz diye de anılan ilk kaya gazı üretimi ABD'nin New York eyaletinde 1821 yılında gerçekleştirilmiş, 1970 yılında ise endüstriyel seviyede üretim yapılmıştır. Bu kaynağın çıkarılmasındaki yüksek maliyetler nedeniyle şeyl gazı üretimi durmuş, fakat 2000'li yıllara gelindiğinde teknolojinin gelişmesine bağlı olarak ekonomik anlamda uygunluğu artmış, yeniden bu yıllarda üretim gerçekleşmiştir. 2010 yılı sonunda dünyada toplam 15.467 kuyu açılmış olup bu kuyuların on binde beşi Kuzey Amerika dışında açılmıştır.⁴⁸

Bu bağlamda kaya gazı üretim teknolojisinde Amerika kıtası dışına çıkıldığında bu teknolojiye dünyanın yabancı olduğu gözükmemektedir. Bu neticede, 2010 yılında ABD doğalgaz fiyatlarında %35 oranında azalma yaşanmış ve doğalgaz ihraç edecek seviyeye gelmiştir. 2012 yılı ile 450 milyon m³'lük bir üretim gerçekleştirmiştir.⁴⁹

ABD'nin kaya gazı üretiminde ilerlemesine rağmen AB'nin bu konuda ileri olduğu söylenemez. Bunun nedenleri irdelendiğinde birkaç tane meseleden bahsedilebilir. Öncelikle ABD ve Avrupa arasındaki enerji yasalarındaki farklılık olarak, mülkiyetin genelde vatandaşa ait olması, kaya gazının araştırılması, keşfedilmesi ve kaynağın kullanılması aşamalarında devletten izin alınmayarak özel şirketler vasıtasıyla prosedürlerin kolayca aşılmasıdır. Yani her şirket vatandaşın arazisinde kaya gazı aramakta ve arsa sahibiyle anlaşabilmektedir. Bu durum AB'de böyle değildir; yeraltı madenlerinin hepsi devlete aittir, devletten izin alınmadan yani yasalar harici arama faaliyetlerinin yapılması imkânsızdır. Devletin vatandaşa esneklik tanımaması, arama faaliyetlerinin geniş çapta olmasına engel teşkil etmektedir. Bunlara ilaveten kaya gazı çıkarılmasında, yatay sondaj yapılabilmesinde hem teknolojik hem de yasal alt yapının yetersiz olması AB'yi kaya gazında olumsuz etkilemektedir.⁵⁰

⁴⁸ Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, **Şeyl Gazı (ShaleGas) ve Ekonomik Değeri**, 2012, (Erişim) http://www.mta.gov.tr/v2.0/birimler/redaksiyon/ekonomi-bultenleri/2012_13/MTA_EkonomiBulteni_13_8-ilkersenguler.pdf, 05 Haziran 2015, s.45.

⁴⁹ Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, **a.g.e.**, s.45.

⁵⁰ Levent Aydın, v.d., **a.g.e.**, s.18.

ABD ile bir diğer farklılık yeraltında bulunan kaya yapısının AB ülkelerinde farklı olmasıdır. Ayrı bir husus ise enerjide çevre kirliliğini önlemek için çalışan Avrupa, kaya gazı çıkarılması için kullanılan kimyasalların yeraltı sularında kirlenmeye neden olmasından dolayı kaya gazına daha temkinli yaklaşmaktadır.

Kısa vadede Avrupa'nın kaya gazı üretmesi, bu teknolojiyi benimseyerek kendine alternatif enerji kaynağı oluşturması mümkün görülmemektedir. İlaveten kaya gazının ABD'den Avrupa'ya taşınması da çok zayıf olmakla birlikte uzun vadede gereken teknolojiyi kullanarak Rusya'ya olan enerji bağımlılığını azaltması ihtimalini de gözden kaçırmamak gerekir. Nitekim zaman ilerledikçe alternatif yollar arayan Avrupa, enerji bağımlılığını azaltmak için oldukça önemli olan bu yöntemi de benimseyebilecektir.

3.3.1.2. Doğu Akdeniz Kaynaklarının Avrupa'ya Ulaştırılması ve Türkiye

Doğu Akdeniz; Süveyş kanalı yoluyla ticaretin yapıldığı, Orta Doğu ve Hazar Havzasındaki enerji merkezlerinden çıkan petrolün ve boru hatlarının kontrol edilebilmesi nedeniyle stratejik bir konumda olması dünya devletlerinin ilgisini çektiği gibi AB için oldukça değerli ve kilit noktalardan biridir.⁵¹ Bu neticede, Doğu Akdeniz'in jeopolitik konumu ve bünyesinde bulundurduğu hidrokarbon kaynakları sayesinde de AB için enerji kaynaklarının alternatifi için stratejik alanda ve aynı zamanda ekonomik anlamda oldukça büyük bir öneme sahiptir. Araştırmalara göre, Doğu Akdeniz'deki enerji potansiyeli AB'nin yaklaşık 30 yıl doğalgaz ihtiyacını karşılayacağını göstermiştir. Bu bölgenin Avrupa'ya olan kıyısı ile de AB için alternatif enerji kaynağı noktasını oluşturmaktadır.⁵²

Bilindiği üzere AB'nin Rusya'ya olan enerji bağımlılığı bu bölgeye yönelmesine sebep olmaktadır. Doğu Akdeniz'deki doğalgazın Avrupa'ya taşınması

⁵¹ Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, “Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye”, **BİLGESAM Yayınları**, Rapor No 59, 2013, s.40.

⁵² Cihat Yayıcı, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, **BİLGESAM Yayınları**, Cilt 4, Sayı 6, 2012, s.11.

için; sıvılaştırılıp taşınması (LNG) veya boru hatlarıyla taşınması gerekmektedir. Bu nedenle alternatifler incelendiğinde gazın sıvılaştırılma işleminden sonra taşınması oldukça maliyet gerektirdiğinden, Orta Doğu'daki toplumsal karışıklığın verdiği güvensizlikten dolayı gazın boru hatlarıyla taşınması ihtimali mantıklı gelmemektedir. Sıvılaştırma işlemi için kurulacak bir tesisin maliyeti 5000 kilometre civarı boru hattı kurulmasına denk geldiğine göre, bu açıdan bakıldığında AB için en uygun durum, Türkiye üzerinden boru yoluyla iletilmesidir. Böyle bir sistemle kurulacak boru hatları sayesinde Türkiye üzerinden taşınması güvenlik yönünden daha sağlam olacaktır. Ayrıca böyle bir projenin hayata geçmesi Türkiye'nin AB ülkeleri ile olan siyasi ve ekonomik ilişkilerin daha iyi seviyelerde olması, AB'ye karşı olası kriz ortamlarında yaptırım gücünün artması, yine ülkenin jeopolitik konumunun daha önemli hale gelmesi ihtimallerini görmek fayda sağlayacaktır.

3.3.1.3. İran'a Yönelik Yaptırımların Kaldırılmasının Avrupa Enerji Güvenliği Açısından Önemi

Rusya tarafından Kırım'ın işgal edilmesi yine Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı kriz neticesinde AB'nin doğalgaz ithalatında yeni alternatifler düşünmesine neden olduğu bilinmekte olup Avrupa için hali hazırda görünen en yakın diğer alternatif ise dünya gaz piyasasında oldukça büyük öneme sahip ülkelere birisi İran olarak göze çarpmaktadır. Bu alternatife bakıldığında ise⁵³ Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak için İran gündeme alınabilir. Dünya haritasında İran'ın Avrupa'ya gaz satımı yapabilmesi için yeni yollar belirlemesi lazımdır. Göze çarpan üç nokta görülmektedir: Birincisi Gürcistan-Ermenistan-Karadeniz üzerinden yapılabilecek boru hattı projesi, ikincisi Irak-Suriye-Akdeniz üzerinden sağlanabilecek boru hattı, üçüncüsü ise İran-Türkiye üzerinden yapılacak boru hattı projesi Avrupa'ya mevcut alternatif yollar olabilir. Bu boru hatları incelendiğinde birinci hattının Ermenistan-Azerbaycan arasında olan anlaşmazlık ve sorunlardan dolayı güvensizlik ortamı doğurmasıyla Türkiye üzerinden yapılacak boru hattına göre daha fazla maliyet

⁵³ Google Maps, (Erişim) <https://www.google.com/maps/@46.2464772,42.7781968,4z>, 20 Mayıs 2015.

oluşturabilecektir. İkinci boru hattı incelendiğinde Orta Doğu’da yaşanan toplumsal ve siyasi karışıklık, yapılacak boru hatlarının sabotaja açık olabileceğini, olağanüstü durumlarda gaz kesintisinin yaşanabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla ikinci boru hattı da tehlike arz etmektedir. Üçüncü boru hattı projesi İran ve AB için alternatif içerisinde en uygun ve en doğru seçenektir. Yani komşu ülkelerde yaşanan sorunlara rağmen güvenlik riskinin daha az seviyelerde olduğu ülke olan Türkiye, maliyet açısından da daha düşük, enerji güvenliğinde daha güvenli bir alternatifi olduğu görülmektedir.

Türkiye-İran arasındaki olası boru hattının Türkiye açısından en pahalı doğalgaz satın aldığı ülke olan İran’la, anlaşmazlık yaşadığı Türkiye ile arasındaki sorunların azalmasına da sebep olabilir. Olası boru hattından hem İran hem de Türkiye karşılıklı fayda sağlayacak, bu durumda Avrupa’nın Rusya’ya karşı bağımlılığı azalacak ve bu ülke ile uluslararası yaşanacak sorunlarda enerji krizinden etkilenme olasılığı azalacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DOĞU AKDENİZ' DE ENERJİ OYUNLARI

Akdeniz, jeopolitik açıdan geçmişten günümüze kadar büyük devletlerin hâkimiyet kurmak istediği bölgedir. Başta ABD, Rusya, İngiltere gibi dünyada emperyalist politika güden devletlerin Doğu Akdeniz ve Orta Doğu'daki petrol ve doğalgaz rezervlerine göz dikmesi bu bölgede olan soğuk ve sıcak savaşların, istikrarsızlıkların nedeni olarak görülmektedir. Son dönemlerde ise Doğu Akdeniz'de olan hidrokarbon arayışları ve ülkeler arasında yaşanan arama faaliyetlerindeki anlaşmazlık, yeni sorunların olabileceğini de göstermiştir.

4.1. DOĞU AKDENİZ'DE HİDROKARBON REZERVLERİ

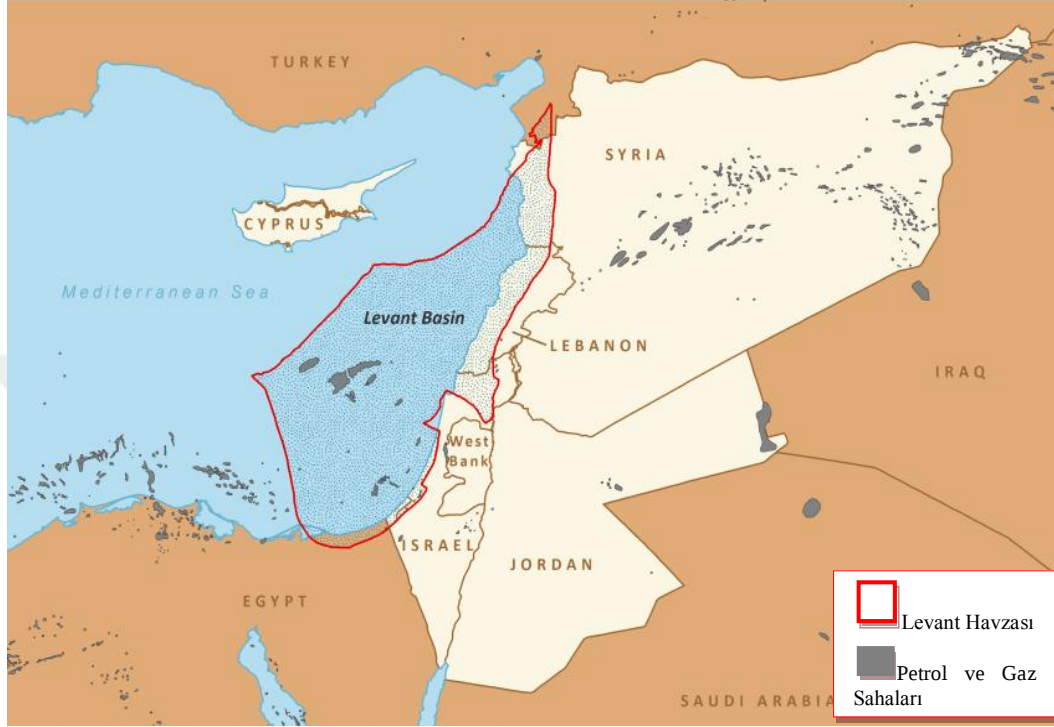
Bugünkü coğrafi konumuyla Doğu Akdeniz, Tunus'ta Bon Burnu ve İtalya'daki Sicilya Adasının batı ucundaki Lilibeo Burnu arasında çizilen bu hattın doğusundaki bölgeyi ifade eder. Bu tanımlamaya bakarak Akdeniz denildiğinde günümüz devletleri; İtalya, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin, Mısır, Libya ve Tunus kıyıları ile çevrili bir alanı ifade eder.⁵⁴

Yani Doğu Akdeniz Mezopotamya'dan, Orta Doğu'ya, Süveyş Kanalı'na, Basra Körfezi'ne açılan bir kapı niteliğinde olması, Akdeniz'e kıyısı olan devletlerle Asya, Avrupa ve Afrika'ya ulaşan deniz ticaretinin kilit noktası olarak stratejik önemi olan bir bölge olarak göze çarpmaktadır. Bu görünümle birlikte ayrıca enerji kaynakları bakımından da önem arz eden bir bölge olmaktadır.

Doğu Akdeniz'de hidrokarbon arama faaliyetleri yapan sondaj şirketlerinin 2009 yılında Haifa kentinin 130 km uzağında Tamar sahasının batısında, 2010 yılında ise Levant havzası keşfedilmiş ve yapılan tespitlere göre 481 milyar m³ doğalgaz rezervi ortaya çıkmıştır. Ayrıca Lübnan ile İsrail arasında yatay sondaj

⁵⁴ Cihat Yayı, a.g.e., s.2.

sorunu çıkmış, İsrail'i yatay sondaj yaparak kendi enerji kaynaklarına müdahale etmekle suçlamıştır.⁵⁵

Şekil 2: Hidrokarbon Rezervleri ve Levant Sahası

Kaynak: EİA, 2013.

Doğu Akdeniz bölgesinin hidrokarbon enerji kaynaklarının araştırılması ve bunun işletilmesi gibi faaliyetlerde en etkili ülke İsrail'dir. Denizalanı üzerindeki İsrail'e ait alan olan Tamar sahasında arama yapıp çıkan enerji rezervini işletecek olan ABD merkezli Noble Energy şirketinin sermayedarları da İsrail kökenli şirketlerdir. ABD Jeolojik Araştırma Dairesi'ne göre Levant bölgesinde yaklaşık 1,7 milyar varil petrol ve 6,3 trilyon m³ doğalgaz rezervinin olduğuna ilişkin tahminlerde bulunmuş ve bu sahadaki kaynakları işletecek olan şirket yine İsrail kökenli Noble Energy şirkettir⁵⁶ Yapılan diğer tahmine göre Kıbrıs adası çevresinde ise 8 milyar

⁵⁵ Sanem Özer, "Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliği ve Savaşları", *ORSAM Yayınları*, Cilt 5, Sayı 60, 2013, s.76.

⁵⁶ Haluk Dural, "Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları", y.y., 2015, (Erişim) http://www.dunya48.com/dosya/Dogu_Akdeniz_Enerji_Kaynaklari.pdf, 28 Haziran 2015, s.5.

varil petrol olduğunu, bu rakamın yaklaşık 400 milyar dolara tekabül ettiğini açıklamışlardır.⁵⁷

4.2. DOĞU AKDENİZ' DE ENERJİ GÜVENLİĞİ SORUNLARI

Doğu Akdeniz bölgesi hareketlenmenin hep üst seviyelerde olduğu ve yaşanan sorunların uluslararası bir sorun haline gelebildiği bir yeri ifade etmektedir. Bu bağlamda incelendiğinde kısa geçmişte; Suriye' deki iç savaş, IŞİD sorunu, İsrail' in sürekli Gazze' ye saldırması, Mısır'daki darbe ve karışıklıklar örnek gösterilebilir. Bu sorunlara paralel olarak Doğu Akdeniz bölgesindeki enerji kaynakları rezervinin işletilmesi, paylaşılması ve arama faaliyetlerinin sınırlandırılması başka bir sorun teşkil etmektedir. Bölgedeki deniz yetki alanı sorunu uluslararası manada menfaatlere konu olmaktadır. Türkiye, Akdeniz'deki kıta sahanlığı düşünüldüğünde bölgedeki gelişmelerden, sorunlardan etkilenen ve bu gelişmelere göre politika belirlemek zorunda olan bir ülke konumundadır. Doğalgazın AB ülkelerine taşınması konusunda enerji güvenliği, açısından da Türkiye önem arz etmektedir. Türkiye'yi bu bölgede etkileyen mesele deniz alanlarının kıta sahanlığı sorunu ve özellikle de yavru vatan diye tabir edilen Kıbrıs sorunu öne çıkmaktadır.

4.2.1. Kıta Sahanlığı Sorunları

Kıta sahanlığı kavramı günümüzde deniz alanlarını paylaşma sorunu olmuş, ikinci dünya savaşından sonra ortaya atılmış ve hukuksal bağlamda 1945 yılında ABD Başkanı Truman'ın bildirisi ile ortaya çıkmıştır. Bir diğer aşama 1958 yılında yapılan Deniz Hukuku Konferansı'yla adaların da kıta sahanlığına dâhil edilmesi gelişmelerde önemli bir etkidir. Bu husustaki en büyük sorun kıta sahanlığının sınırlandırılması olmuştur. İncelendiğinde ise iç sınırı belirlemede herhangi bir sorun yaşanmamakta; dış, ön, yan sınır meselesinde kıyıdaş ülkelerin varlığı devreye girmektedir. Asıl sorun bu noktada baş göstermektedir. Önceden dış ön ve dış yan sınırların saptanması ayrı ayrı değerlendirilirken, günümüzde ise tek bir elden

⁵⁷ Cihat Yayı, a.g.e., s.11.

incelenmektedir. Kıta sahanlığı konusunda ise en büyük sorun Kıbrıs meselesidir. Ve bu mesele çözüme kavuşamadığı için sıkıntı yaşanan yer Akdeniz'dir.⁵⁸

Birçok devlete kıyısı olan Doğu Akdeniz'de yaşanan hidrokarbon kaynaklarının arayışları ülkeler arasında krizleri ortaya çıkmıştır. 2011 yılında ortaya çıkan sondaj krizi ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kendisinin belirlediği Kıbrıs adasının güneyinde petrol ve doğalgaz haklarını ABD kökenli Noble Energy şirketine kiralarak 13 adet hidrokarbon arama sahasından 12. Parsel'e izin vermesiyle patlak vermiştir. Noble şirketinin Yahudi sermayedarlarına ait olmasıyla bu konu Birleşmiş Milletlere taşınmış ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin hakkını korumak için Türkiye şikâyetle bulunmuştur. Sonuçta bu durum, uluslararası krize dönüşmesiyle birlikte uluslararası deniz hukukuna göre netliğe kavuşturulamamıştır.

Kıta sahanlığı alanındaki uyuşmazlığın çözilememesinin Akdeniz'deki sorunları büyütebilme olasılığı da vardır. Kıta sahanlığında Doğu Akdeniz'e komşu olan devletler arasındaki anlaşmazlıklar genel olarak Türkiye–KKTC ve Yunanistan–GKRY arasındadır.⁵⁹ GKRY tarafından 2004 yılında yayınlanan bir yasa ile 24 mil genişliğinde ve 200 mil uzunluğunda Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ilan edilmiş, GKRY Kıbrıs adasında tek yetkili statüsünde gibi davranıp KKTC'yi adeta yok sayarak kendi başına hareket etmesiyle uluslararası sorunu resmi anlamda başlatmıştır. Bu durumu gören Türkiye ise 21 Eylül 2011 yılında KKTC ile Kıta Sahanlığı Sınırlandırılması hususunda anlaşma imzalamıştır.⁶⁰

Türkiye açısından Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı ve MEB sınırlandırılması üç ayrı bölgede değerlendirilmelidir: Birinci bölge Türkiye, Suriye ve KKTC kıyılarının bulunduğu bölge; ikincisi, Türkiye ve KKTC kıyılarının bulunduğu bölge; üçüncüsü ise Türkiye, Yunanistan, KKTC, GKRY ve Mısır kıyılarının bulunduğu bölgedir. Birinci bölgeye bakıldığında Türkiye günümüze dek Suriye ile deniz

⁵⁸ Seda Üstün, "Kıbrıs Meselesinin Kıta Sahanlığı, Doğalgaz ve Petrol Konuları Açısından İrdelenmesi", 2011, (Erişim) http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_1408.htm, 22 Mayıs 2015.

⁵⁹ Levent Aydın, v.d., **a.g.e.**, s.23.

⁶⁰ Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, **a.g.e.**, s.1.

alanları yetki sınırlandırılması sorunu ile karşılaşmamıştır.⁶¹ Herhangi bir sınırlandırma belirtilecek olursa KKTC-Türkiye-Suriye ekseninde Suriye kıyıları boyunca kuzey-güney yönlü dik bir deniz yetki alanı çizilebilir. İkinci bölge incelendiğinde KKTC ile Türkiye arasında yapılan Kıta Sahanelığı Sınırlandırılması anlaşması ile GKRY için tepkilerini belirtmek amaçlanmış, bölgede Türkiye'nin de söz sahibi bir ülke olduğu belirtilmek istenmiş olabilir. En büyük sorun teşkil eden üçüncü bölge olarak göze çarpmaktadır.

Yunanistan'ın elinde bulundurduğu dört adayı esas alarak deniz alanında kendine sınır belirlemesi, GKRY'nin KKTC'yi hiçe sayarak Lübnan ile MEB anlaşmasını imzalaması Türkiye'nin hidrokarbon arama faaliyetlerini yalnızca Antalya körfeziyle sınırlandırmasına neden olmuştur. Bu durum; uluslararası hukuka aykırı olarak görülmekte ve özellikle Yunanistan, Mısır, GKRY'nin uluslararası deniz hukuku sözleşmesine taraf olmamasından kural tanımazlığı ile hiçbir meseleyi umursamayıp, görmezden gelmesi izlenimi vermelerinden anlaşılmaktadır.

4.2.2. Kıbrıs Sorunu

Doğu Akdeniz'in bünyesinde barındırdığı enerji kaynakları ve arama faaliyetlerinin neticesinde ortaya çıkan doğalgazın taşınması ve güvenliği Türkiye üzerinden geçmektedir. Bunun yanında deniz ticareti, hava yolu gibi önemli faaliyetleri içerisinde bulunduran Doğu Akdeniz için en stratejik bölge Kıbrıs Adası'dır. Bu ada konumuyla Akdeniz'e komşu olan devletlerin özellikle enerji kaynakları ve kendi çıkarları için uluslararası deniz hukukunu ihlal ettiği görülmektedir.

Yıllardır süregelen Kıbrıs sorunu halen çözülememiş bir durum olarak uluslararası alanda kendini göstermektedir. Ardından BM'nin bu sorunu üstlenmesiyle Kıbrıs Adasında bulunan iki kutup GKRY ve KKTC'de Nisan 2004'te Annan planı diye belirtilen çözüm planında referandum yapılmış Rumlar %75 ile planı reddederken, Kıbrıs Türkleri birleşmeyi, yani tek devlet olmayı %64 ile kabul

⁶¹ Levent Aydın, v.d., **a.g.e.**, s.23.

etmiştir. Bu netice sonrasında Rumlar birleşmeyi reddetmiş, Kıbrıs Türkleri kabul etmesine rağmen Annan planı suya düşmüştür.⁶²

Şekil 3: GKRY Münhasır Ekonomik Bölge Alanı

Kaynak: (Erişim)

<http://akademikperspektif.com/wpcontent/uploads/2015/01/k%C4%B1br%C4%B1s-gaz.jpg>, 18
Mayıs 2015

Şekilde görüldüğü üzere Rumlar, Münhasır Ekonomik Bölge ilan etmesiyle 13 tane arama ruhsatı vermiş ve Akdeniz'in güney kısmının adeta GKRY'nin hâkimiyetinde gibi bir izlenim vermiştir. Rumların yaptığı bu hamleye karşılık Türkiye'nin ise Türk tarafına destek olarak KKTC'den hidrokarbon arama ruhsatını almış olması bölgeye müdahale ettiğini göstermektedir. Ayrıca kırmızı çizgili alanda GKRY'nin ihlal ettiği alan gözükmemektedir. Türkiye bu durumda uluslararası deniz hukukunun yetki alanlarına göre eli güçlenmiş bir şekilde Kıbrıs sorununa müdahale ederek sorunları halletme imkânına sahip olacaktır. Bu imkâna sahip olması için ise uluslararası arenada söz sahibi ülke olduğunda istediği şekilde hareket alanı bulabilecektir.

⁶² Hasan Duran, "BM ve AB Çerçevesinde Kıbrıs Sorununa Güncel Bir Bakış", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, 2005, s.130.

4.3. İSRAİL VE GKRY' NİN DOĞU AKDENİZ KAYNAKLARINI KULLANMASI YÖNÜNDE YAŞADIĞI KISITLAMALAR

GKRY ve İsrail arasında imzalanan deniz yetki alanı anlaşması olmasına karşın, bölgedeki kaynakların kullanılması için birtakım engeller bulunmaktadır. Özellikle İsrail'in bölgedeki hırsı ve tutumu önemli siyasi, teknik konuları aşır, Doğu Akdeniz'deki enerji kaynağını Avrupa piyasasına taşıma konusundaki engelleri aşağıda sıralanmıştır:⁶³

1) Türkiye GKRY'yi tanımamakla birlikte İsrail ile GKRY arasındaki anlaşmaları geçersiz saymakta, ayrıca Doğu Akdeniz'deki kıyı devletleri olan Mısır ve Lübnan da İsrail ve GKRY'nin bölgedeki tutumlarına karşı çıkmaktadır;

2) İsrail'in 100 km kıyından ve 6000 feet derinlikteki doğalgaz yatağına ek 5000 feet derinliğe inmesi için teknik açıdan ve mali yönden ise bu masrafları karşılaması açısından zorlanacaktır;

3) Bölgeden çıkarılan gaz ülke içi ihtiyacın karşılanmasını oldukça geçmiş ve ihracatın yapılması gerekmektedir. Ancak ihracatın nasıl ve nereye yapılacağı konusunda zorluklar yaşanmaktadır;

4) Boru hatlarının inşa edilmesi için gereken donanım ve güvenliğin olmaması; ekstra yollar aranması durumunda Filistin ve Ürdün üzerindeki boru hatlarının ekstra gaz arzını kaldıramayacak olması, İsrail'in Avrupa'ya açılan kapısı olan Türkiye ile yaşanan gerilimler gaz ihracatını mümkün kılmamaktadır;

5) Sıvılaştırılmış gazın büyük maliyetler getirmesi ve bunu enerji şirketlerinin karşılayacak durumunun olmaması, LNG tesisinin kurulması olasılığında kıyıda gerekli toprak alana sahip olamaması, özellikle de Arap devletleri ile yatırım anlaşması olan enerji şirketlerinin İsrail ile anlaşma yapması zorlaşmaktadır;

⁶³ Denise Natali, "The East Mediterranean Basin: A New Energy Corridor?", *Institute For National Strategic Studies*, 2012, (Erişim) <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBoQFjAAahUKEwiI6ebq0pXJAhWD3SwKHYGCCTY&url=http%3A%2F%2Fwww.dtic.mil%2Fcgi-bin%2FGetTRDoc%3FAD%3DADA570233&usg=AFQjCNGqKKOLPvHr-gt7wqpaWN0OHnakQ>, 05 Haziran 2015, s.2-4.

6) Bölgede yaşanan terör sorunları nedeniyle kurulacak tesislerin açık hedef haline gelmesi ihtimaller dâhilindedir. Ve yapılacak herhangi bir saldırı durumunda 10 milyar dolara mal olacak bir tesis ki bu maliyet ile Nimitz düzeyinde bir uçak gemisinin dört katı büyüklüğünde bir gemi yapılabilir, bu düşünüldüğünde alternatif olarak yatırımların yer değiştirebileceği görülmektedir;

7) Her ülkenin kendi arasında deniz sınırlarının belirlendiği MEB ile İsrail'in Lübnan ve Türkiye sınırı ihtilaflıdır. Ayrıca deniz sınır anlaşmazlıklarının doğalgaz arama durumunda İsrail ve Mısır arasında yaşanabilme ihtimalinin doğmuş olması bir diğer sorunu teşkil etmektedir;

8) Filistin-İsrail arasında yaşanan sorun İsrail'i politik yönün dışında ekonomik yönden de etkilemektedir. Gazze ve Batı Şeria diye ikiye ayrılan bölge İsrail deniz açıklarında sorun oluşturmaktadır. Ayrıca Arap ülkelerinin Filistin'i enerji kaynakları konusunda koruması İsrail'e karşı aktif politikanın doğmasına yol açacaktır.

İsrail' in Doğu Akdeniz bölgesindeki çıkarları neticesinde oluşan sorunların siyasi boyutunun yanında ekonomik çıkarların da temel oluşturduğu söylenebilir. Enerji kaynaklarının ülkelere getireceği gelirler ve bölgedeki tek hâkimiyeti olan devlet konumunda olması neticesinde İsrail'in dünyada söz sahibi bir ülke olacağı iddia edilebilir. Bölgede özellikle Filistin'e, çıkarları uğruna acımasızca düzenlediği İslam karşıtı askeri operasyonların temelinde ekonomik ve enerji çıkarları olduğu görülmüştür.

4.4. DOĞU AKDENİZ ENERJİ POLİTİKALARINDA TÜRKİYE FAKTÖRÜ

Türkiye siyasi ve ekonomik olarak Doğu Akdeniz' de bölgenin en büyük ekonomisine sahiptir. Türkiye; Hazar bölgesi, Rusya ve Irak'taki petrol, doğalgaz bölgesine yakınlığı ile enerji bağımlılığı olan ülkeler için kilit nokta olan, NATO üyeliği bulunan ve AB üyeliği için başvuruda bulunmuş bir ülkedir. Türkiye için en önemli engel teşkil eden üyelik sürecidir. 1960 yılında Türkiye-İsrail arasında

başlayan etkileşim, Türkiye’de Recep Tayyip Erdoğan’ın Başbakanlığı döneminde 2009 yılının Ocak ayında Davos’ta Şimon Perez’i “Gazze’de Çocukları Öldürmek” ile suçlaması üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler gerilmiştir. 2010 yılındaki “Mavi Marmara” olayı ile İsrail’in Gazze’deki ablukasını kırma girişiminde bulunan gemiye İsrail askeri kuvvetlerinin saldırısı sonucu Türk vatandaşların ölümüyle sonuçlanan olay sonucu İsrail ile ilişkiler kopmuştur. 2013 yılında Türkiye-İsrail arasındaki uçurumu düzeltmek amacıyla ABD Başkanı Barack Obama devreye girmiş ve Netanyahu’ nun özür dilemesi ilişkileri düzeltmeye etki etmemiştir. ⁶⁴ Bu duruma bakarak ortaya çıkan sonuçta Türkiye, İsrail’in Akdeniz bölgesinde yaptığı kural tanımazlıkları kabul etmeyerek bu devlete karşı bir güç unsuru olarak politikasını sürdürmeye çalışmaktadır. İsrail karşısında potansiyel bir güç unsuru olarak duran Türkiye, GKRY ile İsrail arasında yapılan MEB anlaşmasını hiçbir platformda kabul etmemekte ve Akdeniz’deki enerji alanında saf dışı olmayan bir ülke görünümü vermektedir.

İsrail ile GKRY arasında artan gelişmelere Türkiye’nin yaşadığı sorun da eklenmiştir. Doğu Akdeniz’deki enerji aramalarının on yıl içinde büyük aciliyet duygusu ile çözüme kavuşması için çalışan GKRY’yi; BM, Rusya, ABD, Mısır ve Lübnan’ın tanımamasına rağmen Türkiye tanımamaktadır.

Türkiye 40 yıl önce Kıbrıs adasının %37’sini işgal etmişti. Kıbrıs’ta yeni bir endüstri oluşmasına imkân tanıyacak olan enerji sektörü ile adaya büyük gelirlerin gelebilme ihtimali adadaki Türkler ile Rumları bir araya getirmiş kar paylaşımı konusunda anlaşma zeminleri oluşturmaya çalışan Rumların bu tutumuna karşı Türkiye MEB’ yi kabul etmeyip sismik araştırma gemilerini bölgeye göndererek enerji oyununa müdahale etmiştir. ⁶⁵ Sonuç olarak, Yunanistan ile bağlantı kurallarına göre deniz bölgesinde Türkiye’nin mücadele etmesi ve Akdeniz’de donanma ile tatbikat yaparak bu bölgede olduğunu göstermiştir.

2015 İlkbaharında yeni KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı dönemiyle ılımlı politikaların başlayacağı izlenimi Rumlar tarafından belirtilmektedir. Ayrıca

⁶⁴ Kevin Johnson, Alex Ross, Endy Zemenides, “Natural Gas in the Eastern Mediterranean: The Coal and Steel of the 21st Century?”, *The Chicago Council On Global Affairs*, 2015, s.9.

⁶⁵ Kevin Johnson, Alex Ross, Endy Zemenides, *a.g.e.*, s.9.

yeni Cumhurbaşkanı'na GKRY içindeki camilerin Türk vakıflarına bırakılması gibi faktörler öne sürerek güven ortamı sağlamak için adımlar atmaya başlamışlardır. Ayrıca bölgede barış kuvvetleri gücünü bulunduran BM ise GKRY-KKTC birleşmesi için Türkiye'yi devre dışında bırakarak doğalgaz sektörünü Kıbrıslı Türklerin ve Rumların çözmesini istemektedir.⁶⁶

Türkiye'nin İsrail ve GKRY ile yaşadığı gerginliğin çözülmesi ve Akdeniz'de yapılacak olan bölgesel işbirliklerinde Türkiye'nin olmadığı bir yapı istenmektedir. Bu ihtimal üzerinde çalışılan bir yapının sağlanması düşünülürse İsrail ve GKRY veya Mısır-Yunanistan-GKRY arasında yapılacak işbirliği ile şüphesiz "barış" kelimesinden bahsetmek imkânsız olacaktır. Bir başka açıdan bakıldığında Türkiye'nin Akdeniz'de yaptırım gücünün olmaması demek, KKTC'nin bölgedeki etkinliğinin olmaması demektir. Çünkü Rum kesiminin hedefinde olan kilit nokta Gazimağusa'dır. Bu kilit bölgenin Rumlar tarafından ele geçirilmesi ihtimalinde Kıbrıs'ın tek derin su limanına sahip şehri olması⁶⁷ ve Akdeniz'in en güçlü limanı pozisyonundaki bir yerin KKTC'nin elinden gitmesiyle Kıbrıs adasındaki Türklerin uluslararası arenada söz sahibi olacağı noktaları daraltmaktadır. Ayrıca uzun vadede Türklerin adada gittikçe yok olacağı bir durumla karşı karşıya kalabilme ihtimalini doğurabilir.

⁶⁶ a.g.e., s.9.

⁶⁷ (Erişim) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gazima%C4%9Fusa>, 08 Haziran 2015.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İRAN ENERJİ POLİTİKALARI

Küresel piyasada enerji ihtiyacı gün geçtikçe artmakta ve enerji kaynaklarına daha çok ihtiyaç duyulması düşünülmekte olduğundan dünyada güçlü olan devletlerin yeniden enerji politikalarını belirlemesine ve değiştirmesine neden olmaktadır. Meydana gelen bu durumlar sonucunda enerji alanındaki güvenlik sorunlarına çözüm oluşturmak, enerji alternatifini sağlamak, yeni teknolojiler üretmek, enerji bağımlılığını azaltmak devletlerin hedefleri olmaktadır. İran'da bulunan hidrokarbon rezervleri sayesinde küresel piyasada güçlü, belirlediği enerji politikaları ile dünyanın dikkatini çektiği, enerji bağımlılığı olan ülkelerin kendisine muhtaç olduğu bir ülkedir.

İran'ın yapmış olduğu nükleer çalışmalar ile bölgesel güç olan Türkiye ve Mısır'dan daha güçlü konuma gelmek ve İsrail'e karşı da bir tehdit unsuru olarak belirlediği politikalarla devletlerin tepkisini çekmektedir.⁶⁸

5.1 İRAN ENERJİ GÖRÜNÜMÜ

Dünyada devlet yönetimi yapısı, dış politikadaki tutumları ile birlikte ülkenin jeo-stratejik yapısıyla İran oldukça büyük öneme sahip bir ülkedir. Orta Doğu, Hazar Bölgesi ve Orta Asya'nın göbeğinde bulunan İran'ı bu husus daha değerli kılmaktadır. Bunun nedenlerinden en önemlisi enerji kaynaklarını bünyesinde bulundurması ve bu kaynaklara yakınlığıyla dünyanın da dikkatini buraya çekmesidir.

EIA 2014 rakamlarına göre 1.193 trilyon m³ doğalgaz rezervi ile İran Rusya'dan sonra en çok paya sahip olan ülkedir.⁶⁹ Ayrıca petrol rezervi ile dünya

⁶⁸ Zafer Akbaş, Adem Baş, "İran'ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları", *International Journal Of History*, Cilt 5, Sayı 2, 2013, s. 25.

⁶⁹ EİA, "Proved Reserves of Natural Gas", (Erişim)
<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=3&pid=3&aid=6&cid=ww,IR,&syid=2009&keyid=2015&unit=TCF>, 06 Temmuz 2015.

rezervleriyle karşılaştırıldığında %9'luk pay ile Suudi Arabistan, Kanada, Venezuela' dan sonra dördüncü sıradadır.⁷⁰ İran için enerji sektörü kendi ekonomisi içinde oldukça önemlidir. Devlet gelirlerinin %70'ini bu sektörden elde etmesi ekonominin ayakta durması ve ilerlemesi için vazgeçilmezdir.⁷¹

İran'ın ekonomisi için önemli olan enerji kaynakları yine bu ülkenin iç ve dış politikasında güç faktörü olarak ortaya çıkmış olmaktadır. Son dönemlerde Rusya'nın bulunduğu bölgede yaşanan gerginliklerin küresel sorunlara dönüşmüş olmasıyla birlikte Rusya'ya enerji bağımlılığı yüksek olan ülkelerin öncelikle dış politikalarında değişikliğe gitmesine neden olmaktadır. Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesi Ukrayna ile arasında krize neden olmuş ve bu durumdan özellikle AB ülkeleri rahatsızlık duymuştu. Rusya'ya enerji bağımlılığı yüksek olan AB ülkeleri öncelikle enerji kaynaklarının alternatif seçeneklerine yönelmeye başlamışlardır.

2013 yılında Hasan Ruhani' nin seçimi kazanmasıyla İran için ılımlı dış politika benimsenerek Batı' ya ve ABD' ye daha çözümcü ve ulaşmaya yakın bir izlenim verilmiştir. Hem iç hem de dış sorunlarda “akılcı ve ılımlı politika”⁷² düşüncesinin ardından ABD-İran arasındaki nükleer krize çözüm bulunabileceği düşünülmekte ve bu kapsamda Avrupa açısından da iş birliği fırsatını beraberinde getirme ihtimali doğmaktadır. AB'nin Rusya'ya karşı olan enerji bağımlılığını azaltmak istemesi ile İran alternatifini ortaya çıkarmakta ve dış politikada İran için enerji politikası üzerinden ilişkiler kurulmaya çalışılmaktadır. Bu durumun farkında olan İran ılımlı tutumları ile enerji kaynakları üzerinden dış politika belirlemektedir.

Doğalgaz rezervi açısından dünyada Rusya'dan sonra ikinci sırada olan İran, Tablo 5'te görüldüğü üzere üretim ve tüketim düzeyinde neredeyse başa baş bir durum oluşturmaktadır. Bazı yıllarda üretim miktarı tüketime yetmemektedir. Günlük 400 milyon m³ doğalgaz üretimi iç tüketime gitmekte olup dünyaya doğalgaz arzında oldukça düşük olduğu görülmektedir.

⁷⁰ EIA, “Crude Oil Proved Reserves”, (Erişim)

<http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=57&aid=6&cid=regions,&syid=2011&eyid=2015&unit=BB>, 06 Temmuz 2015.

⁷¹ Harun Öztürkler, “İran Ekonomisinin Genel Özellikleri”, *ORSAM Yayınları*, Cilt 4, Sayı 40, 2012,

⁷² (Erişim) <http://newtimes.az/tr/relations/1818/#.UhO6pJJ1tdw>, 06 Temmuz 2015, s.92.

Tablo 5: 2007-2013 Yılları Arasında İran Doğalgaz Üretim-Tüketim Miktarları (milyar m³)

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Üretim	3952	4107	4989	5161	5361	5640	5696
Tüketim	3992	4213	4993	5106	5415	5554	5556

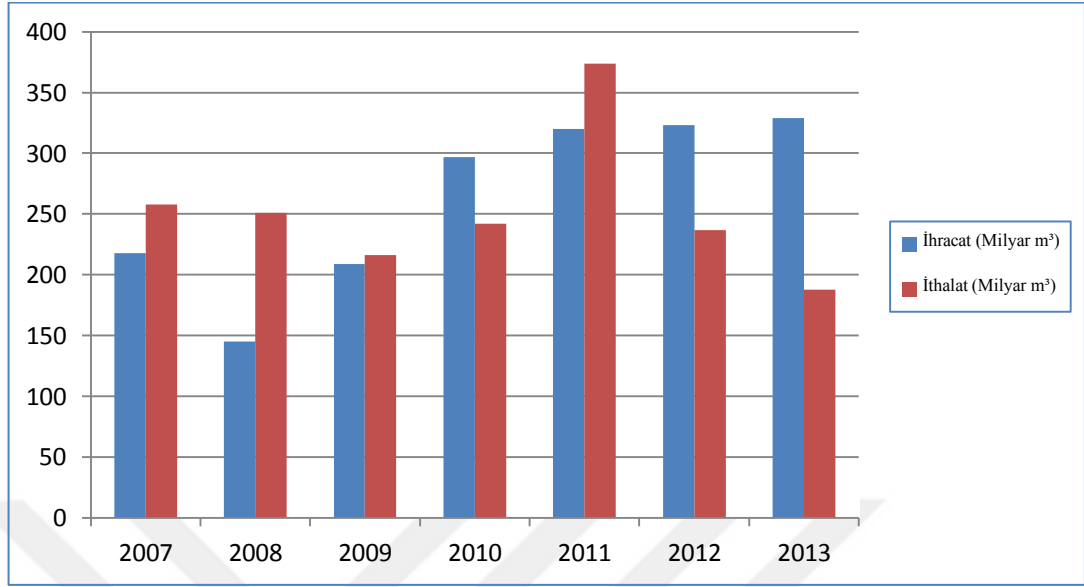
Kaynak: EİA, 2014.

Kendi potansiyeli bakımından doğalgaz ve petrolde dünyada söz sahibi olan İran, doğalgaz dış ticaret rakamlarında elindeki potansiyele göre oldukça düşük seviyelerdedir. Dünya gaz ihracatının %8'i İran tarafından yapıldığı görülmekte olup iç tüketimin çokluğu sebebiyle Türkmenistan'dan doğalgaz ithalatı yapmaktadır.

1997'den bu yana doğalgaz net ithalatçısı durumunda olan İran, ithalatın %90'ını Türkmenistan'dan yaparken 2013 yılında 4,7 milyar m³ doğalgaz ithalatı yapmıştır. Ayrıca Azerbaycan'dan da bir miktar doğalgaz ithalatı yapılmaktadır. İran ithal ettiği doğalgazı daha yüksek fiyatlarla Türkiye'ye ihraç ederek bu ticaretten gelir elde etmektedir. Doğalgaz ithalatını ve ihracatını boru hatlarıyla gerçekleştirmekte olup, sıvılaştırılmış doğalgaz tesisi bulunmamaktadır. Yaptığı doğalgaz ihracatından sağladığı gelirin toplam ihracatının %4'ünden az olduğu görülmektedir.⁷³

Grafik 5'te görüldüğü üzere 2007 yılından 2013 yılına kadar olan dönemde İran'ın doğalgaz ithalat-ihracat dengesi verilmiştir. Son 7 yıl içerisinde dört kez doğalgaz ticaretinde açık veren bir İran görünümü 2012-2013 yıllarında değişmiş, ihracat miktarında fazlalık oluşmuştur. Fakat bu göstergeler incelendiğinde mevcut rezervin büyüklüğü ve komşu enerji kaynaklarındaki potansiyeline rağmen küresel piyasada İran'ın enerji arzında, stratejisinde büyük ülkelerle yarışmadığı gerçeğini de yansıtmaktadır.

⁷³ Emin Akhundzada, Seray Özkan "İran Enerji Görünümü", **Hazar Strateji Enstitüsü Yayınları**, 2014, (Erişim) http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/iran_Turkce_3_.pdf, Erişim 23 Mayıs 2015, s.6.

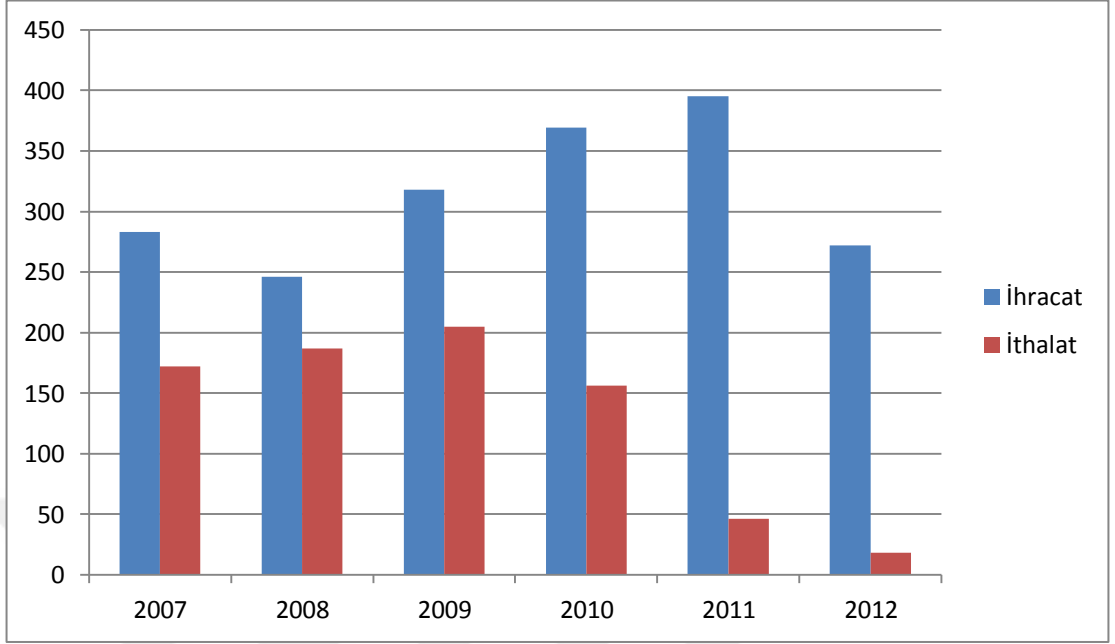
Grafik 5: 2007-2013 Yılları Arasında İran'ın Doğalgaz Ticareti

Kaynak: EİA, 2014.

2014 yılı itibariyle İran'da kanıtlanmış petrol rezervi 157 milyar varil olarak belirlenmiş, bu rakam dünya petrol rezervinin %10'una tekabül etmektedir. İran'a yönelik uluslararası yaptırımlar neticesinde petrol üretiminde de azalış yaşanmıştır. Orta Doğu'da Suudi Arabistan'dan sonra petrol tüketiminde ikinci sırada bulunan İran, kendi ürettiği doğalgazın %12'sini petrol kuyularındaki basıncın düzenlenmesinde kullanarak petrol üretimine devam etmektedir.⁷⁴ Bu yönden bakıldığında doğalgaz ihracatının artması durumunda petrol kuyularında kullanılan doğalgaz miktarının azalması petrol çıkarılmasında olumsuz etki doğurabilir. Bu neticede, zengin enerji kaynakları sayesinde uluslararası piyasada önemli bir ülke haline gelecek olan İran'ın doğalgaz üretiminde uygulayacağı politika ile petrol üretimine de etki edecektir.

Grafik 6'da İran'ın petrol ihracatı 2007-2013 yılları arasında azalış göstermektedir. Bu bağlamda petrol ithalatı da 2009'dan bu yana azalma trendinde gözükmemektedir. Yine petrolden sağlanan gelir toplam gelirinin %5'ine denk gelmekte olup, ekonomik yaptırımlara rağmen en başta Çin olmak üzere petrol ihracatına devam etmiş, ihracatta en büyük payı Güneydoğu ve Pasifik Asya almıştır.

⁷⁴ a.g.e., s.6.

Grafik 6: 2007-2013 yılları arasında İran'ın Petrol Ticareti

Kaynak: EİA, 2015.

Petrol ticaret dengesi incelendiğinde ise 2007'den 2013'e kadar geçen yıllarda genel anlamda petrol ithalatının azalması ve ihracatının ise 2013 yılı hariç ortalama olarak artmasıyla petrol alanında dış ticaret fazlası vermektedir.

Uluslararası ekonomide ABD'nin ve Avrupa'nın uyguladığı ambargo sebebiyle ekonomik anlamda zor durumda kalan İran bu sıkıntıdan kurtulma yolları aramıştır. 2013 yılında Cumhurbaşkanı değişimiyle özellikle devlet politikalarında yapılan değişim enerji politikalarında da görülmüş, bu alana önem verilerek doğalgaz ve petrol ihracatını artırma planlamaları içerisine girilmiştir. Yeni boru hatları projeleri düşünülmüş ancak bu boru hatlarından Türkiye ve Ermenistan olanı faaliyete geçirilmiştir. Avrupa'nın Rusya ile yaşayacağı olası bir sorunda enerji krizinin yaşanması aşikâr olup en önemli alternatif olarak İran'ın ortaya çıkmasıyla yeni boru hattı projeleri gündeme gelebilir.

5.2 İRAN'DA YAŞANAN NÜKLEER ENERJİ SORUNU

İran'ın nükleer çalışmalarının tarihi 1950'lere dayanmaktadır. Bu yıllarda ABD ile nükleer alanında iş birliği anlaşması yapılmış, 1958 yılında ise Uluslararası

Atom Enerjisi Kurumu'na üyeliği gerçekleşmiştir. Açılan Tahran Nükleer Araştırma Merkezi ile ABD'den alınan 5 MW gücündeki nükleer araştırma reaktörü ile çalışmalar başlatılmıştır. 1968 yılında nükleer silahların yayılmasını önlemek amacıyla anlaşma imzalayarak 1970'te bu anlaşmayı yürürlüğe koymuştur. 1970'lere gelindiğinde İran, elinde bulundurduğu nükleer enerji üretme kapasitesini büyütmeyi kendine hedef olarak belirlemiş ve bu nükleer faaliyetleri başta ABD olmak üzere Avrupa ülkeleri desteklemiştir.⁷⁵

1979 yılında yapılan Humeyni Devrimi'nden sonra yaşanan İran-İrak savaşı sebebiyle İran, nükleer faaliyetlerine ara vermiş ve bu savaşta ABD'nin Irak'ı desteklemesiyle bu devletle olan ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Bunun ardından ABD ve Avrupa'nın verdiği destekte kesilmiştir. 1990 yılına gelindiğinde nükleer alanında işbirliği yaptığı ülkeler değişmiş, Rusya tarafından bu alanda destek sağlanmış, ayrıca Çin ile de ilişkiler gelişmeye başlamıştır. 2002 yılında İran Ulusal Direniş Konseyi üyeliği yapmış Ali Rıza Caferzade İran'ın gizli nükleer tesislerini dünyaya duyurmuş, ardından ABD İran'ı NPT anlaşmasını imzalamakla ve nükleer başlıklı füze geliştirmekle suçlayarak⁷⁶ nükleer krizini başlatmış oldu. 2002 yılından günümüze kadar gelen nükleer kriz artarak devam etmiş ve çok taraflı sorun haline gelmiş olup Orta Doğu'da İsrail'den sonra nükleer faaliyet yapan ülke olarak göze çarpan İran, bölgesel güç olma yolunda ilerlemektedir. 11 Eylül sürecinden sonra nükleer başlıklı silahlar ve kitle imha silahları diğer devletler tarafından öncelikle sorun alanı haline gelmiştir. Soğuk savaş döneminde kullanılmamasına karşılık dünyayı korkutmaya ve dünyada istikrarlı bir dönemin yaşanmasına sebep olmuştur.⁷⁷

Ahmedinejad döneminde karşılıklı restleşmelerle gerginleşen nükleer kriz, çatışma ve savaş ihtimallerini beraberinde getirmiştir. 2013 yılında Ruhani'nin seçilmesiyle mutabakat sağlama konusunda hızlı adımların atılmasına vesile olmuş,

⁷⁵ Atilla Sandıklı, Bilgehan Emekliler, "Nükleer Krizinin Türkiye'ye Olası Etkileri", y.y., 2014, (Erişim) <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-20140717142.pdf>, 06 Temmuz 2015, s.44.

⁷⁶ Zafer Akbaş, Adem Baş, **a.g.e.**, s.25.

⁷⁷ Talha Köse, "İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları", **SETA Yayınları**, 2008, (Erişim) <http://scar.gmu.edu/sites/default/files/Tkose%20report2.pdf>, 26 Mayıs 2015, s.13.

İran - ABD - Avrupa ekseninde barışın ve işbirliğinin oluşmasına imkân tanımıştır. Batı ülkeleri İran'ın nükleer silah ürettiğini ileri sürmüş, İran ise enerji üretimi yaptığını iddia ederek bunu reddetmiştir. Bunun somut adımları ise İran ile P5+1 (ABD, Rusya, Çin, Fransa, İngiltere, +Almanya) ülkeleri arasında 6 ay süreyle yapılan ön anlaşma sayesinde görülebilmektedir.⁷⁸ Bu anlaşmaya göre İran nükleer tesislerinin daha çok kontrol edilmesine izin verecek, P5+1 ülkeleri de İran'a uygulanan ambargoları azaltacaktır. Fakat İran'a yapılan kısıtlamaların olumlu yönde fazla bir etki yapmadığı da gerçektir. Çünkü petrol ve doğalgazın ihracına uygulanan ambargonun devam edilmesinin sonucu olarak yapılan ön anlaşma İran açısından tatmin edici olmamıştır. Orta Doğu'da artan karışıklık, İran'ın jeopolitik açıdan enerji kaynaklarını bünyesinde bulundurmasının yanında çevresindeki kaynaklara yakın olması ABD'nin ve Avrupa'nın da müzakere sürecine yaklaşması için oluşan sebepler olarak gösterilebilir.

Ön anlaşmanın ardından genel bir anlaşmanın yapılması planlanmış ancak bu zaman diliminde bir sonuç elde edilemeyince süre dört ay daha uzatılmasına rağmen kesin anlaşma sağlanamamıştır. 31 Mart 2015 tarihine gelindiğinde siyasi çerçeve anlaşmasının imzalanması ve 30 Haziran tarihine kadar ise teknik ayrıntıların sonuca varması için süre bir kez daha uzatılmıştır.⁷⁹ Ardından Temmuz ayına gelindiğinde ise İran ile P5+1 ülkeleri arasında anlaşma sağlanmıştır. Anlaşma maddelerinde ise; Birleşmiş Milletler İran askeri tesislerine girebilecek ve denetim yapabilecek fakat İran askeri sırlarını tehdit edecek durumlarda itirazda bulunabilecek, 10 yıl boyunca nükleer alanında araştırma-geliştirme faaliyetlerinde bulunabilecek ancak 15 yıl boyunca uranyum zenginleştirme oranı yüzde 3,67'nin üzerine çıkamayacaktır. Ayrıca 15 yıl boyunca uranyum zenginleştirme tesisi ve ağır su reaktörleri kuramayacaktır. Füze ambargosu 8 yıl, silah ambargosu ise 5 yıl yürürlükte kalacaktır. Kısacası nükleer alanında ilerleme sağlanacak gelişmelerden İran vazgeçmek zorunda olacaktır. Buna karşılık İran üzerinde uygulanan ekonomik alanda; petrol, doğalgaz üzerine uygulanan ambargo kaldırılacak, İran hava yollarına,

⁷⁸ Yeliz Şahin, "İran'ın Nükleer Dosyasında Tarihi Uzlaş", *İktisadi Kalkınma Vakfı*, Sayı 126, 2015, (Erişim) [http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme126\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme126(1).pdf), 27 Mayıs 2015, s.1.

⁷⁹ Abdullah Yegın, Kılıç Buğra Kanat, "İran ve Batı Arasında Nükleer Mutabakat Jeopolitik Karmaşa", *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Sayı 121, 2015, (Erişim) http://file.setav.org/Files/Pdf/20150404214415_121_analiz_yeginkanat.pdf, 05 Haziran 2015, s.9.

merkez bankasına uygulanan yasaklar kaldırılacaktır. Bu kararlar 10 yıl geçerli olacaktır.⁸⁰

Ekonomik özgürlüğe kavuşacak İran'ın rahatlayacağı görülmekte ve milyarlarca dolar gelire yeniden sahip olacaktır. Bu sayede daha da güçlenmeye başlayacak olan İran, Orta Doğu için bir güç odağı olarak yeniden ortaya çıkacaktır. Fakat askeri güç anlamında yaşayacağı kısıtlama bu ülkenin dünyaya karşı güç olması önünde engel teşkil edecektir.

Nükleer anlaşmanın Türkiye'ye etkilerini ekonomik, siyasi ve güvenlik açısından değerlendirmek gerekir. Güvenlik açısından İran'ın nükleer başlıklı füzeye sahip olduğu düşünülürse Türkiye'ye karşı güvenlik dengesinde daha da güçlü bir yapıya sahip olacak ve bu tehdit unsuru önlenemeyecek seviyeye gelecektir. Ayrıca Orta Doğu'da söz sahibi olmaya çalışan İran, güçlü olmak isteyen Türkiye'nin hareket alanını bu bölgede olumsuz etkileyecektir. Dolayısıyla İran-Türkiye rekabeti güvenlik, siyasi ve ekonomik alanda devam edecektir. Sonuçta güvenlik açısından nükleer ambargonun kaldırılması ve nükleer faaliyetlerinin kısıtlanması Türkiye açısından olumlu yorumlanabilir. Ekonomik alanda ise iki ülke arasında yaşanan ticari ilişkiler yeniden canlanarak iki ülkenin ekonomilerine de olumlu katkı sağlayacaktır. Çünkü uygulanan ambargo İran ekonomisini oldukça bunalıtmış ve zor durumda bırakmış, kısaca İran'ın küresel piyasada elini kolunu bağlamıştır. Ticarete dış açığı olan Türkiye'nin ise doğalgaz ticareti haricindeki ekonomik faaliyetlerini durdurması ticari açığın artmasına neden olmuştur. Kalkan ambargo ile yeniden ekonomik ilişkilerin gelişeceği öngörülebilir.

5.3. NÜKLEER KRİZİ'NİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

2007 yılından 2009' a kadar olan süreçte iki ülke arasında dış ticaret hacmi 8 ile 10 milyar dolar arasında değişim göstermiş, bu zaman diliminde ithalat artış göstermiştir. 2008 kriziyle dış ticaret hacmi 5 milyar dolar seviyelerine kadar iniş göstermiştir. İran, 2012 yılında Batılı ülkelerin uyguladığı ticari ambargoyu kırmak

⁸⁰ (Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-ile-51-anlasti>, 18 Temmuz 2015.

amacıyla “doğalgaz karşılığı altın” uygulamasına gitmiştir. Bu yılda yapılan Türkiye, ticaret neticesinde 9,9 milyar dolarlık ihracatın 6,5 milyar dolarını altınla yapmış ve Türkiye’nin dış ticaret hacmi 21 milyar dolar seviyelerine çıkmış olup net ithalat ise 2,0 milyar dolar seviyelerine inmiştir.

İran’ın uyguladığı “doğalgaz karşılığı altın” uygulamasından rahatsız olan ABD ve Batı ülkeleri uygulanan ambargonun beklenilenden daha çok rahatlatıldığını gördüklerinden 6 Şubat 2013 yılında yeni bir kısıtlamaya geçmişlerdir. Bu durumda İran dışarıya petrol ve doğalgaz ihracatı yaptığı zaman karşılığında artık altın alamayacak, bunun yerine ilaç, tıbbi malzeme ve yiyecek alabilecektir.⁸¹ Yeni uygulanan bu kısıtlamayla Türkiye’nin ihracatının 4,1 milyar dolara düşmesi dış ticaret açığının 6 milyar dolara çıkması Türkiye’nin aleyhine olmuştur. 2010 yılında başlayan altın ihracatı toplam ihracatın %3’üne denk gelirken 2012 yılında %65 seviyelerine çıktığı görülmüş 2013 yılında ihracat rakamı %39’a inmiştir.

Tablo 6: İran Dış Ticaret Rakamları (Milyar Dolar)

Yıllar	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İthalat	6,6	8,1	3,4	7,6	12,4	11,9	10,3	9,8
İhracat	1,4	2,0	2,0	3,0	3,5	9,9	4,1	3,9
Dış Ticaret Açığı	4,2	6,1	1,4	4,6	8,9	2,0	6,2	5,9

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, 2015.

Türkiye ile İran arasındaki dış ticaret dengesi ekonomik krize ve İran’a karşı uygulanan kısıtlamalar neticesinde ticari dalgalanmalara sebep olmuştur. Uygulanan ambargolarda problem para akışının bozulmasıdır. Cenevre’de yapılan ön anlaşmaya sadık kalınmasıyla birlikte İran’ın ekstra engelle karşılaşmayacağı ön görülmekte, 1 milyon varillik petrol ihracatını sorunsuz bir şekilde sürdürebilecektir. Engellerin kalkmasıyla ekonomisinde ilerleme kaydedecek olan İran yönetimi hazinesine bu gelirleri aktarabileceği gibi rahatlamayı da gerçekleştirebilecektir.

⁸¹ Serdar Kırdar, “ABD’nin İran’a Uyguladığı Altın Yaptırımı ve Olası Sonuçları”, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*, Sayı 16, 2013, (Erişim) http://www.tepav.org.tr/upload/files/1365166675-6.ABD_nin_Iran_a_Uyguladigi_Altin_Yaptirimi_ve_Olasi_Sonuclari.pdf, 28 Mayıs 2015, s.1.

Birleşmiş Milletler, İran'ın nükleer üzerindeki ambargonun kaldırıldığını belirterek müzakerelerde oluşan nihai sonucu onaylamış oldu. Bu durum üzerine ABD Kongresi'nde onaylanması beklenmiş ve buradaki kararda onaylanmıştır. Bu sonuçlar karşısında İran içerisindeki muhalefet bu ambargo karşısındaki maddelere tepki göstermişlerdir.⁸²

Türkiye ile İran arasında yaşanan ekonomik ve siyasi ilişkiler sınırlı düzeyde ilerlemektedir. İran'ın yaşadığı bu sorunlar Türkiye açısından politikada ve ekonomide olumlu gözükebilir. Bu devlete yapılan kısıtlamalar Orta Doğu'daki konumu ve gücünün sınırlandırılmasına neden olmakta ve bu durum Türkiye'nin elinin daha güçlü olması demektir. Aksi takdirde elindeki gücü ve konumuyla rahatlayan bir İran'ın Avrupa ile arasını düzeltmesi, ilişkilerini iyileştirmesiyle Türkiye için tehdit unsuru olarak gözükmeye ve Türkiye'nin bölgede etkinliğinin azalması uzun vadede nihai sonuç olarak görülebilir.

⁸² (Erişim) <http://tr.euronews.com/2015/07/20/iran-nukleer-anlasmasi-onaylandi/>, 20 Temmuz 2015.

ALTINCI BÖLÜM

IRAK' TA YAŞANAN ÇATIŞMALARIN ENERJİ KAYNAKLARINA ETKİSİ

6.1. IRAK'IN ETNİK VE DİNİ YAPISI

Irak, jeostratejik konumu ve petrol rezervleri ile önemli potansiyele sahip bir ülkedir. Körfez ülkeleri arasında yüzölçümü açısından Suudi Arabistan'ın, İran'ın ardından üçüncü büyük ülke olması, dış güçlerin kontrol etmek istediği gibi nedenlerle Orta Doğu'da her açıdan önem verilmesi gereken bir yerdedir. Irak, Devlet başkanı Saddam Hüseyin zamanında yaşadığı savaşlar ve ambargolar sonrasında 2003 yılında ABD'nin yaptığı müdahale ile etnik ve mezhepsel sorunlar artış göstermiş olup ülke güvenliği tehlike altına girmiştir. Bu durumlar Irak'ın ekonomik potansiyelinin dışa yansıtılmasını engelleyerek sorunlu bir ülke konumu ile günümüzde karmaşık bir yapı içerisinde devam etmektedir.

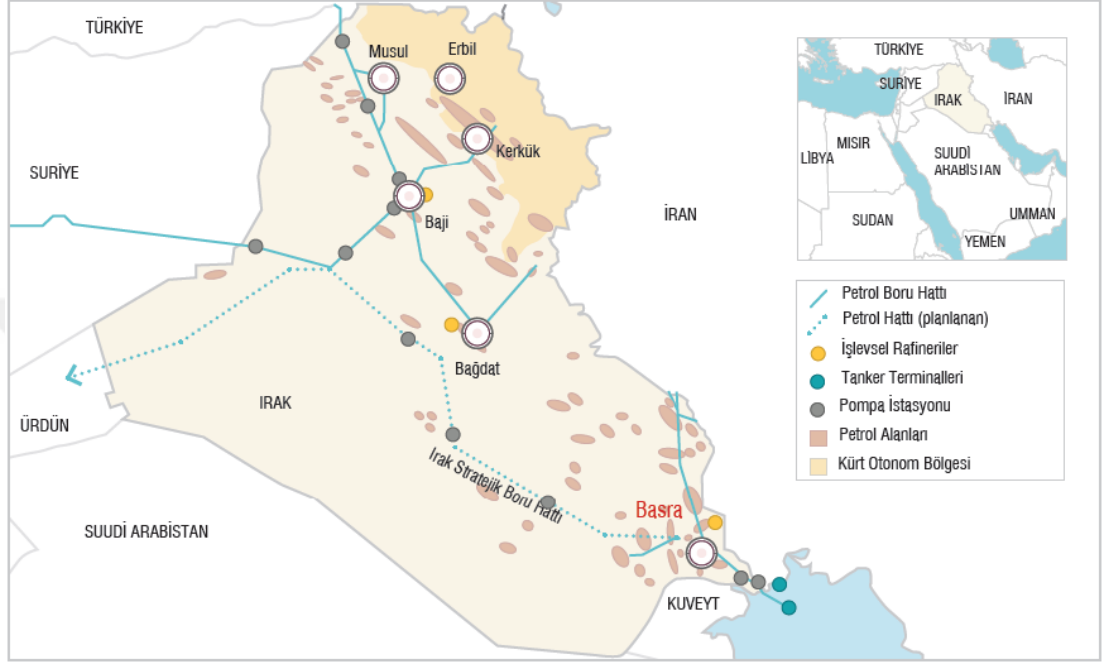
2013 yılı verilerine göre Irak nüfusu 34 milyon civarında olup bunların %97'si Müslüman ve %3'ü Hristiyan'dır. Etnik köken incelendiğinde ise nüfusun ortalama %75'lik kısmını Araplar, %15-20'lik kısmı Kürtlerden, %5-10 arası Türkmenlerden oluşmaktadır. Ayrıca mezhepsel dağılımda %60 civarı Şiiiler, %30 civarı ise Sünniler yaşamaktadır.⁸³ Irak, etnik ve dini yönden çeşitlilik arz eden bir ülke olmasının yanında Şii-Sünni çatışmaları ile mezhepsel sorunların içerisinde kalmış bir bölgedir. Bu toplumsal ve dini karmaşıklık ülkenin istikrarına, özellikle de ekonomisinin gelişmesine sekte vurmaktadır.

6.2. PETROL REZERVLERİ

EİA 2015 yılındaki verilere göre Irak, 114 milyar varil ile Venezuela, Suudi Arabistan, Kanada ve İran'dan sonra en büyük petrol rezervine sahiptir. Orta Doğu petrollerinin %17'sini, dünya petrol rezervlerinin %8'ini ülkesinde barındırmaktadır.

⁸³ Türkiye İş Bankası, "Irak'ın Ekonomik Potansiyeline İlişkin Değerlendirme", y.y., 2015, (Erişim) https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_03_2015.pdf, 05 Haziran 2015, s.7.

Üç bölüme ayrılan Irak petrol yataklarının %60'ı güneyde, geri kalan kısmını Bağdat petrol bölgesi olan Orta Irak'ta ve Kuzey Irak petrol bölgelerindedir. Günlük petrol üretimi ise 3 milyon varil seviyelerindedir.

Şekil 4: Irak Petrol Haritası

Kaynak: Ankara Strateji Enstitüsü, 2014

Irak'a ait birçok petrol alanları bulunmakta, bu petrolerin deniz taşımacılığı ve boru hatları ile dışarıya ihraç edilmesi sağlanmaktadır. Güneyde Basra körfezinde iki tane tanker terminali mevcut, 3 tane rafineri faaliyetini sürdürmektedir. Komşuları olan Türkiye'ye Kerkük-Yumurtalık boru hattı ile Suriye'ye Kerkük-Banyas hattı ile petrol satışı yapılmaktadır. 2003 yılında yapılan devrim sonucunda Irak devlet yönetiminde değişiklik yapılmış ve parlamenter yapıya dönüş sağlanmaya çalışılmış, günümüzdeki düzende Güney ve Orta Irak'ı Merkezi Yönetim, Kuzey Irak'ı ise Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) idare etmektedir.⁸⁴

6.3. IRAK VE TÜRKİYE ARASINDAKİ TİCARİ İLİŞKİ

⁸⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Irak Ülke Raporu**, 2011, (Erişim) www.een.kso.org.tr/up/dene/Irak_ulke_raporu_2011.pdf , 15 Mayıs 2015, s.3.

Osmanlı'nın 1. Dünya savaşını kaybetmesiyle Osmanlı eyaleti olan Musul, Bağdat ve Basra'nın İngiltere'nin politik hamleleri sonucu, 1920'de Modern Irak Yönetimi oluşmuştur. Türkiye'nin bu dönemden itibaren Irak'a yönelik oluşturduğu politikalar inişli-çıkışlı seyir göstermiştir. Özellikle Türkiye'nin Irak politikası 1990 sonrasında birinci sırayı meşgul etmiştir.⁸⁵ Özellikle Irak politikası 1990'lı yıllardan 2007 yılına gelene kadar terör örgütü PKK üzerinden yürütülmüştür. 2007 yılından itibaren ise Irak ile ticari ve ekonomi yönlü politikaların geliştiği görülmektedir. Temmuz 2008'de Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakanlığı döneminde Bağdat'a düzenlediği ilk ziyaret sonrasında "Stratejik İş Birliği"nin temeli atılmış, 10 Ekim 2009'da ikinci ziyaret sonrasında Irak ile enerji, sağlık, su, demiryolu, tarım gibi birçok alanda 48 tane mutabakat anlaşmasına varılmıştır.⁸⁶ 2011 yılına gelindiğinde Dış İşleri Bakanı Hoşyar Zebari'nin Türkiye'yi ziyareti eklendiğinde toplamda 17 devlet adamları seviyesinde 17 ziyaret gerçekleşmiştir. Gerçekleşen bu temaslar, karşılıklı güveni sağlamaya yönelik görüşmeler olmuştur. Bu zaman diliminde Irak yönetimi Türkiye'ye terör konusundaki mücadelesini hatırlatmakta ve ayrıca Irak yönetimi başı her sıkıştığında Bağdat'taki güven ortamını sağlayamadığını belirterek suçu ABD ve Bölgesel Kürt Yönetimi'ne atmak gibi bir tutum sergilemekteydi.⁸⁷

TradeMap⁸⁸ 2014 verilerine göre Irak ekonomisi rakamları incelendiğinde en çok ithalat yaptığı ülke komşusu Türkiye olmuştur. Ardından Türkiye'yi takip eden ülke Çin olmakta ve bu devletle yapılan ticaret hacmi toplamda %44,2'lik artışa ulaşmıştır. 47,184 milyon dolar dış ticaret fazlası veren Irak ekonomisini ayakta tutan hidrokarbon sektörüdür. GSYH' nin yaklaşık %55'i enerji kaynaklarından oluşmakta ve ihracat gelirlerinin ise %98'lik kısmını yine petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır.⁸⁹ Tablo 7'de Irak dış ticaret değerleri 2014 yılı itibari ile verilmiştir.

⁸⁵ Erkan Avcı, "2003 ABD'nin Irak'ı İşgali Sonrası Türkiye'nin Irak Politikası ve PKK Sorunu (2003-2013)", *Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü*, 2014, (Erişim) http://usbed.org/yayinlar/T%C3%BCrkiyenin_Irak_Politikas%C4%B1_ve_PKK_Sorunu.pdf, 08 Temmuz 2015, s. 2.

⁸⁶ Ali Semir, "Bağdat-Erbil Arasında Petrol Krizi ve Türkiye", *BİLGESAM Yayınları*, 2012, (Erişim) <http://www.bilgesam.org/incele/1116/-bagdat-erbil-arasinda-petrol-krizi-ve-turkiye/#.VbeUvPtmkp>, 09 Temmuz 2015,

⁸⁷ Erkan Avcı, *a.g.e.*, s.12-13.

⁸⁸ (Erişim) <http://www.trademap.org/Index.aspx>, 18 Haziran 2015.

⁸⁹ Erkan Avcı, *a.g.e.*, s.12-13.

Tablo 7: Irak Dış Ticaret Rakamları 2014 (milyon dolar)

İthalat			İhracat		
Ülkeler	Toplam	Pay(%)	Ülkeler	Toplam	Pay(%)
Türkiye	10,896	28,1	Çin	20,745	24,2
Çin	7,744	20,0	Hindistan	16,070	18,7
ABD	2,104	5,4	ABD	14,041	16,4
Kore	1,798	4,6	Kore	6,686	7,8
Diğer	16,141	41,9	Diğer	28,298	33,9
Toplam	38,686	100	Toplam	85,870	100

Kaynak: (Erişim) <http://www.trademap.org/Index.aspx>, 18 Haziran 2015.

Irak devlet olduğundan beri hem siyasi hem de ekonomik ilişkiler bakımından Türkiye'nin önem arz eden komşularından birisidir. Sınır komşusu olmasının yanında Kuzey Irak'ın gelişiminde katkıda bulunabilecek bir ülke statüsündedir. Fakat Türkiye'nin uzun yıllardır başına bela olan terör örgütü PKK, Kerkük'ün statüsü ve Kuzey Irak Yönetimi ile olan ilişkilerin öncelikle güvenlik sorunu üzerinde politika yapılmasına neden olmuştur. 2003 yılında ABD'nin işgalinden sonra siyasi, ekonomik bağlar kopma noktasına geldiyse de günümüzde olumlu yönde ilerleme sağlanmıştır.

Uluslararası piyasada düşünüldüğünde dünya devletlerinin siyasi ve ekonomik çıkarları açısından da oldukça önemlidir. Bunun en önemli nedeni dünyada bulunan petrol rezervlerinin neredeyse yarısı Orta Doğu topraklarında bulunmaktadır.

6.3.1. Kuzey Irak Petrolü

Türkiye bulunduğu konum çerçevesinde Irak politikasında sıkıntı yaşamasına karşın Orta Doğu'da önemli bir ülkedir. Türkiye geçmişten günümüze, bulunduğu bölgede barış, istikrar ve huzur sağlamaya çalışarak tarih boyunca etkili olmaya

çalışmıştır. Fakat bu politika ile hareket etmesine rağmen Kuzey Irak Bölgesi'nden oldukça olumsuz etkilenmektedir.

Türkiye'nin uzun yıllardan beri sınır sorunu yaşadığı yer Kuzey Irak olmuştur. Bunun en önemli göstergesi Türkiye'nin yaşamış olduğu terör sorunu ve enerji kaynaklı yaşanan meselelerdir. 2003 yılında ABD'nin Irak işgali sonrasında Kuzey Irak, Türkiye için en önemli dış sorun haline gelmiştir.

Irak'ta petrol üretim yerleri güney ve kuzeyde yer almaktadır. Ham petrol Kuzey Irak'ta Beji, Bağdat, Dora ve Basra'daki rafineri tesislerinde işletilmektedir.⁹⁰ Kısa vadede üretimin artırılması için temel şart birleşmiş rafinerilerin kurulması olarak göze çarpmaktadır.⁹¹ Petrol ilişkili süreçte ise; 1973 yılında Türkiye ve Irak hükümetleri arasında Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı projesi imzalanmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin Kuzey Irak'ta bulunan, Kerkük ve diğer üretim alanlarında üretilen petrolü batıya ulaştıran en eski boru hattıdır. Boru hattına yapılan sabotaj ve Kerkük'te yaşanan karmaşa nedeniyle bu hattın taşıdığı ham petrol 2006 yılında 10 milyon varil seviyelerine kadar inmiş, 2009 yılında 23 milyon tona, son zamanlarda ise yıllık 70 milyon tona yükselmiştir.⁹²

Aralık ayında IKBK ile Bağdat yönetimi arasında imzalanan anlaşmaya göre, merkezi yönetimin denetiminde olan bölgelerde petrol ihraç etmesi ve bu kazançtan belli miktarda pay verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sayede bölgedeki petrol ihracatı günlük olarak artış göstermiştir. Son zamanlarda IKBK, Bağdat'ın petrol ihracatındaki anlaştıkları payı vermediğini belirterek anlaşmazlığa düşmüşlerdir.⁹³

6.4. IRAK'TA YAŞANAN İŞİD SORUNU

⁹⁰ Salem Khalaf, "Irak Petrolünde Türkiye'nin Önemi", y.y., 2014, (Erişim) http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-339-2014122655guvenlik_kongresi_bildirileri-23.pdf, 05 Temmuz 2015, s.324.

⁹¹ a.g.e., s.327.

⁹² Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, a.g.e., s.82.

⁹³ (Erişim) <http://enerjiinstitusu.com/2015/06/11/kuzey-irak-bagdatin-petrol-ihracatinda-anlastiklari-payi-vermesini-istiyor/>, 09 Temmuz 2015.

Nisan 2013'te El-kaide örgütü çatısı altında bulunan ve bu örgütten ayrılarak Irak bölgesinde kurulan Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) Irak'ta etkili olması, uzun zamandır devam eden Suriye'deki iç çatışma ve Esad rejiminin düşürülme ihtimalinin Rusya'nın dışarıdan destek olması sonucunda zayıflaması, İŞİD' in Irak içlerinde ilerlemesine neden olmuştur.⁹⁴ 2014 Haziran'da ise petrol bölgesi Musul'un ele geçirilmesi, petrol kuyularının kontrol altına alınması, Orta Doğu'da yaşanan sorunun Suriye meselesi olmaktan çıktığını göstermektedir. Buradan anlaşılabileceği üzere bölgedeki ekonomik ve siyasi dengelerin değişmesi, istikrarsızlık ortamını oluşturmaktadır.

İŞİD bölgede düzenlediği eylemler neticesinde bölgeyi etkilemiş ve bu durum halen geçerliliğini korumaktadır. Mezhepsel izlediği tavırları sürdürerek, kendi mezhebinden olmayanları, öncelikle Şiiler olmak üzere ayırt etmeksizin öldürmektedir. BM raporları neticesinde 2014 yılının 8 ayında 8.493 ölüm ve 24.000 üzerinde zarar gören insan olduğu belirtilmiştir.⁹⁵ Irak petrolünün Şii kesimin kontrolünde olması ve İŞİD' in petrol bölgelerini hedefleyerek saldırı yapmasıyla tehlikenin daha da artabileceği ihtimaller arasındadır.

Türkiye ekonomisine dış ticaret kaleminde katkı sağlayan Irak'ın İŞİD sorunu sebebiyle Mayıs 2014'ten bu yana ülkemizde ihracatta sorunlar yaşanmaktadır. 2014 yılının ilk on ayının rakamları ile ihracatımız %7 oranında düşerek ve 8,9 milyar dolar seviyesine gelmiştir. Kerkük-Yumurtalık boru hattı Irak'ın petrol ihracatının dörtte birini oluşturmuş olup iç çatışmaların sonucunda boru hattı zarar görmekte ve boru hattında kesintiler yaşanmaktadır.⁹⁶ Ayrıca İŞİD' in Kerkük petrollerine inme gayreti, Kerkük-Yumurtalık hattının zarar görme ihtimalini doğuracak ve dolayısıyla Türkiye bu krize dahil olmak zorunda kalacaktır.

⁹⁴ Hilmi Demir, "Selefiler ve Selefi Hareketi İŞİD Ne Kadar Sünnidir?", *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 2014, (Erişim) <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/selefiler%20son.pdf>, 06 Haziran 2015, s.19.

⁹⁵ Ergün Deligöz, Şemsettin Erdoğan, "Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 14, Sayı 5, 2015, s.16-17.

⁹⁶ Adem Üzümcü, Samet Topal, "ABD-İran Yakınlaşması ve Kırım Gerginliği Ortamında Türkiye'nin Enerji Tedarikinde Azerbaycan, İran ve Irak'ın Artan Önemi: Dış Ticaret ve Enerji İlişkileri Açısından Yeni Fırsatlar", *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 9, 2015, s.120-121.

Irak'ta olası petrol hatlarının IŞİD'e geçmesiyle petrol üretimi durma noktasına gelebilir. Bu sonuçlar göz önüne alındığında dünya petrol piyasasını harekete geçirmiş ve petrol fiyatları yükselmiştir. Haziran 2014'te IŞİD işgalinin de etkisiyle petrolün brent fiyatı 109 dolardan 113 dolara çıkmış ve küresel petrol piyasalarında etkileşime yol açmıştır. Bu gibi yükselişler enerji bağımlılığı olan Türkiye gibi ülkeler için siyasi istikrarsızlığa, ekonomik dengenin bozulmasına etki edecektir.⁹⁷

⁹⁷ Levent Aydın v.d., **a.g.e.**, s. 41.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Son dönemlerde değişen uluslararası enerji yapısında önemli gelişmelerin olduğu söylenebilir. Enerji politikasının oldukça geniş bir etki alanı olduğu anlaşılmıştır. Enerji politikalarındaki değişimler aynı anda uluslararası alanda hukuk, siyasal, göreceli de olsa sosyal ve ekonomik düzenleri derinden etkilediği görülmüştür. Tez çalışmasında enerji politikaları ve değişimleri olarak;

- a) Dünyada petrol ve doğalgazın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli olması ve petroldeki fiyat değişimlerinin doğalgaz fiyatlarındaki değişimleri etkilemesi,
- b) Türkiye'nin petrol ve doğalgazda dışa bağımlılığın oldukça yüksek seviyelerde olması,
- c) Doğalgaz, petrol ve kömür gibi enerji kaynaklarına sahip Rusya'nın kıtasal ve küresel anlamda büyük bir güç olması,
- d) Rusya'dan AB'ye arz edilen doğalgazın Ukrayna krizi ile ortaya çıkan doğalgaz güvenliği sorunları,
- e) Ukrayna tarafından uygulanan yanlış politikalar sonucu AB'nin enerji arz güvenliğinde tedirginlik yaşaması,
- f) AB'nin Rusya ile yaşayacağı olası krizde doğalgaz kesintisi yaşaması ihtimali sonrasında gaz tedarikinin alternatifliği,
- g) Doğu Akdeniz'de yeni bulunan gaz rezervleri ile birlikte Kıbrıs sorununun yeniden alevlenmesi ve Akdeniz'de hidrokarbon arama alanlarında ülkeler arasında sorunlar çıkması,
- h) İran'ın nükleer programı neticesinde yaşadığı ekonomik ambargo ile enerji politikalarında yaşadığı değişimi,
- i) Kuzey Irak'taki Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin Bağdat yönetiminden bağımsız hareket ederek Türkiye üzerinden satışının yapılması,
- j) Siyasi ve askeri boşluktan yararlanarak Irak'ta ortaya çıkan IŞİD'in Musul ve bu alandaki petrolü ele geçirmesi ve küresel enerji piyasalarına olan etkisi,

incelenip bu politikaların Türkiye'ye yansımaları analiz edilmiştir.

Sovyetlerin parçalanmasının ardından bağımsızlığını ilan eden ülke olan Ukrayna, siyasi olarak Avrupa'ya yaklaşmış olması ve özellikle NATO-Avrupa Birliği ile bütünleşmeye çalışan bir ülke olmasına rağmen özellikle ekonomide başarıyı sağlayamamıştır. Bir başka ifadeyle Rusya'sız istenilen entegrasyonun olamayacağı anlaşılmıştır.

Uluslararası piyasalarda ve politikalarda Ukrayna yönetimi incelendiğinde, Rus yanlısı ve Batı yanlısı olarak değişim gösteren ve politikalarını sürekli değiştiren Ukrayna hükümeti, ülkelerini zayıflatıp kötü duruma düşürmüştür. Bu durum karşısında Ukrayna ekonomisinin daha kırılgan ve zayıf kalmasının sonuçlarını, Rusya ile yaşadığı enerji krizinde göstermiştir. Ukrayna'nın Rusya için enerji koridorunda güçlü bir pozisyonda olmasına rağmen stratejik önemini kullanamamıştır. Ukrayna enerji stratejisinde böyle ilerlediği ve ekonomisini güçlendiremediği sürece ortaya çıkacak sonuçlar hep olumsuz olacaktır. Ukrayna yapısı Türkiye ile benzer yönler taşımaktadır. Ekonomideki kırılgan yapısı ve enerjide dışa bağımlılığın yüksek olması ile birlikte Türkiye'nin hata yapma lüksünün neredeyse olmadığı bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Ukrayna'nın yaşadığına benzer olarak, Türkiye kısa vadede Rusya ile olası yaşayacağı bir krizde neler yapılabilir, alternatif kaynaklara nasıl yönelebiliriz anlayışı ile A,B,C planları oluşturarak enerji politikasını uzun vadede sağlam temele oturtmalı ve ihtiyatlı davranmalıdır.

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya, özellikle elinde bulundurduğu petrol, doğalgaz, kömür gibi büyük rezervlere sahip olmasının avantajlarını kullanarak doğru enerji politikaları sayesinde küresel güce kavuşmuştur. Bu sayede bölgedeki enerji, siyasi ve ekonomi politikalarda güçlü bir aktör olarak göze çıkmaktadır.

Rusya'nın küresel enerji piyasalarındaki hareketlerinde Türkiye etkilenmektedir. Bunun nedeni doğalgaz ithalatında %58'lik oranla Türkiye için Rusya'dan başka kısa vadede doğalgaz tedarikçisi bulunmamaktadır. Bu hususta Türkiye, enerji güvenliği, enerjinin istikrarlı bir şekilde iletilmesi için Rusya tarafından yaşanan her gelişmeyi yakından takip edip duyarsız kalmamalıdır. Türkiye ile Rusya ilişkileri enerji üzerinde değerlendirildiğinde bu iki ülke arasında enerji

alanı dışında yaşanacak herhangi bir sorun olursa, enerji ilişkileri nedeniyle enerji dışındaki sorun ikinci planda kalacaktır. Sonuçta iki ülke arasındaki ilişkiler bölünürse enerji ilişkileri bir tarafta, diğer ilişkiler bir tarafta kalacaktır. Çünkü Rusya doğalgaz ihracatından iyi gelirler elde etmekte, Türkiye ise doğalgaz açığını bu ülke ile kapatmaktadır.

Küresel ekonominin etkili gücü, Dünyanın en gelişmiş entegrasyonuna sahip, en güçlü topluluğu olan AB için en büyük sorunlardan birisi enerjide dışa bağımlılıktır. Kurmakta olduğu enerji birliği ile enerji arz güvenliği, alternatif enerji kaynaklarına yönelme ve temiz çevre politikaları belirlemesine rağmen yaşanan Ukrayna krizi ile AB'ye taşınan gaz boru hatları için güvensizliğe düşmüştür. Kısa vadede bu güvensizliği çözme imkanı bulunmayan AB'nin alternatif olarak şuan ABD'de üretilen kaya gazının Avrupa'ya getirmek istemesi veya ABD'de üretilen bu gazın sıvılaştırılarak taşınma isteği belirmiştir. Fakat kaya gazının çıkarılması için gerekli alt yapı yetersizliğinin bulunması ve taşınması için büyük yatırımlar getirmesi AB için bu alternatif kısa vadede olumsuz sonuçlanmıştır. Ayrıca Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak için İran, Doğu Akdeniz kaynaklarını kendine alternatif olarak gören AB'nin kısa zamanda bu meselenin çözülecek bir durumu olmadığından AB doğalgazda Rusya'ya bağımlı olmak zorundadır.

Uzun vadede Türkiye, AB için enerji koridoru görevini üstlenebileceği ihtimallerini göz önünde bulundurmalı ve AB'nin enerji güvenliğindeki değişimleri yakından izleyip gereken önlemleri önceden alarak daha dikkatli hareket etmelidir. Bu bağlamda Türkiye enerji politikalarına yönelik çalışmalar geliştirirken enerji güvenliği kavramına daha çok önem vermesi uzun vadede işine yarayacaktır. Çünkü Türkiye bulunduğu stratejik konumunu kısa ve uzun vadede kullanabilecek kapasitede olduğu düşünülürse enerji güvenliğinde ön planda olan, uluslararası arenada eli daha güçlü, ayağı yere sağlam basan bir yelpazede Türkiye'nin belirleyeceği enerji politikalarını birçok ülke daha yakından takip edecektir.

Doğu Akdeniz bölgesine bakıldığında Şekil 3'te görüldüğü üzere 12. bölgede petrol ve doğalgaz arama faaliyetleri hızlanmış ve uluslararası petrol şirketlerini faaliyete geçirmiş, özellikle bu bölgede büyük petrol ve doğalgaz rezervlerinin

olabilme ihtimali güçlenmiştir. Bu olasılık düşünüldüğünde Doğu Akdeniz bölgesindeki gelişmelere AB ülkeleri odaklanmış ve Rusya'ya olan enerji bağımlılıklarını azaltmak için alternatif bir yol ortaya çıkmıştır. Bölgede yaşanan sorunlara enerji rezervleri ihtimalinden AB etkin rol oynamaya çalışmaktadır. Kıbrıs adasında yaşayan Türkler ile Rumlar arasındaki anlaşmazlıklarda Avrupa ülkeleri çözümci rol oynayarak Türkiye'yi saf dışı bırakmak istemesi neticesinde olası rezervlerin ortaya çıkması ihtimalini göz önünde bulundurarak hareket etmesinden çıkarlarını uluslararası enerji alanında da gözetmektedir. GKRY'nin petrol ve gaz aramalarında KKTC'yi hiçe sayan tavırları yüzünden Kıbrıs Adası uluslararası sorun haline gelmiş ve MEB sınırları konusunda belirsizlik ve karışıklık belirmiştir. Kıbrıs adasının güneyinde bulunan önemli derecedeki petrol ve gaz rezervleri Rum kesimi kadar Türk kesiminde de oldukça önemli haldedir.

Rum kesiminin yaşadığı ekonomik darboğazdan kurtulma yolu enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınması için önemli bir seçenektir. Rumların çıkış noktası görüldüğü üzere enerjidir. Kıbrıs'taki sorun çözüme kavuşmadığında adanın kurtuluşu pek mümkün görülmemektedir. Türkiye, iç ve dış sorunlardan hızlı bir şekilde sıyrılıp TPAO'nun KKTC ile anlaşarak aldığı petrol ve gaz arama ruhsatları ile bölgede etkin rol almak için çabalamalı, Kıbrıs adasındaki sorunlara çözümde hassas davranmalı, çıkacak rezervlerde pay almak için müdahale etmeli, bütün gelişmeleri yakından takip etmelidir. Aksi takdirde masa başında çözüme oturulduğunda eli güçlü olmayan, sorunlarla uğraşan bir Türkiye zayıf kalacaktır.

Enerji kaynakları açısından zengin olan diğer bir ülke İran'dır. Yaşanan nükleer krizi dünya gündemini meşgul etmiş ve İran üzerine dünya ülkelerince ambargo konulmuştur. Son Cumhurbaşkanı Ruhani'nin göreve gelmesiyle enerji politikalarında değişime gidilmiş ve İran üzerindeki ekonomik ambargo kısmi aşamalı olarak kaldırılmıştır. Yaşanan bu krizlerin Türkiye'ye ekonomik faturası olumsuz olarak yansımıştır. Rusya'dan sonra ikinci sırada olan gaz tedarikçisi İran, geçmişten bu yana Türkiye'yi bir rakip olarak görmüş ve bu durum bölgede Türkiye için potansiyel bir rakip olarak karşısına çıkması ihtimalini de doğurmuştur. Türkiye

bu durumda komşusu olan İran'a karşı enerji politikalarını belirlerken karşısında çekişmeli bir durumun oluşacağı unutulmamalıdır.

Tezin son konusu olan Irak'ta siyasi otoritenin olmaması nedeniyle sosyal, dini karışıklıkların özellikle petrol üretimi ve satışında karmaşa durum yaratmıştır. Son zamanlarda IŞİD sorunu ülke bütünlüğü iyice alt üst etmiş ve bu örgütün petrol noktalarını kontrol altına almasıyla enerji güvenliği sorunu daha belirgin şekilde ortaya çıkmıştır. İKBY tarafından üretilen petrolün Türkiye üzerinden Bağdat yönetiminden ayrı olarak satışı ve Türkiye'ye etkileri ele alınmıştır. Türkiye bu satış işleminden sağladığı katkı, taşıma ücreti ve petrol gelirlerinin Türk bankalarında işletilmesidir. Ülkeye sağlanan bu getirilerin ekonomiye etkisinin daha büyük olması için yeni projeler üretmesi ve özellikle ithal ettiği petrol fiyatlarının düşürülmesi için uğraşmalıdır. Ayrıca Türkiye, Irak üzerinden gelen enerji kaynaklarının güvenliğini sağlayarak kalıcı ve sağlam politikalar ile enerji talebini karşılamalıdır.

KAYNAKÇA

Akbaş, Zafer, Baş, Adem, “İran’ın Nükleer Enerji Politikası ve Yansımaları”, *International Journal Of History*, Cilt 5, Sayı 2, 2013, s.25.

Akhundzada, Emin, Özkan, Seray, “İran Enerji Görünümü”, *Hazar Strateji Enstitüsü Yayınları*, 2014, (Erişim)
http://www.hazar.org/UserFiles/yayinlar/raporlar/iran_Turkce_3_.pdf, 23 Mayıs 2015, s.6.

Aksu, Ceren, “Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre”, *Güney Ege Kalkınma Ajansı*, 2011, (Erişim)
<http://geka.org.tr/yukleme/dosya/f6574f6e6b0a8d70a27bfbde52c53a47.pdf>, 30 Temmuz 2015, s.17.

Aras, Bülent, Yorkan, Arzu, “Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği: Siyaset, Ekonomi ve Çevre”, *TASAM Yayınları*, Rapor No 13, 2005, s. 3.

Avcı Erkan, “2003 ABD’nin Irak’ı İşgali Sonrası Türkiye’nin Irak Politikası ve PKK Sorunu (2003-2013)”, *Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü*, 2014, (Erişim)
http://usbed.org/yayinlar/T%C3%BCrkiyenin_Irak_Politikas%C4%B1_ve_PKK_Sorunu.pdf, 08 Temmuz 2015, s.2.

Aydın, Levent, *Enerji Ekonomisi ve Politikaları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Aydın, Levent, v.d., “Uluslararası Enerji Siyasetinin Dinamikleri ve Türkiye’ye Yansımaları” *Ankara Strateji Enstitüsü Raporu*, Rapor No 3, 2014, s.12.

Bedeloğlu, Ayşe, “Fotovoltaik Teknolojisi: Türkiye ve Dünyadaki Durumu, Genel Uygulama Alanları ve Fotovoltaik Tekstiller”, *Tekstil Teknolojileri Elektronik Dergisi*, Cilt 4, No 2, 2010, s.44.

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, “Doğu Akdeniz’de Enerji Keşifleri ve Türkiye”, *BİLGESAM Yayınları*, Rapor No 59, 2013, s.40.

British Petroleum, *Statistical Review of World Energy 2015*, s.17. (Erişim)
<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf>, 20 Haziran 2015.

Candan, Armağan, “15 Soruda 15 AB Politikası”, **İktisadi Kalkınma Vakfı**, y.y., İstanbul, 2014, s.4.

Çalışkan, Şadan, “Türkiye’nin Enerjide Dışa Bağımlılık ve Enerji Arz Güvenliği Sorunu”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 25, 2009, s.299.

Dağcı, Kenan, Çaman, Efe, “Enerji Politikaları ve Enerji Güvenliği Perspektifinden Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikası”, y.y., Cilt 8, Sayı 16, 2013, s. 23.

Deligöz, Ergün, Erdoğan, Şemsettin, “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, Cilt 14, Sayı 5, 2015, s.16-17.

Demir Hilmi, “Selefiler ve Selefi Hareketi İŞİD Ne Kadar Sünnidir?”, **21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü**, 2014,
(Erişim) <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/selefiler%20son.pdf>, 06 Haziran 2015, s.19.

Demirtaş, Özgür , “Enerji Piyasasındaki Son Gelişmeler ve Kaya (Şeyl) Gazı”, **Türkiye İş Bankası Yayınları**, 2013, (Erişim)
https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_06_2013.pdf, 19 Mayıs 2015, s.10.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, **Çevre ve Temiz Enerji: Hidroelektrik**, Mrk Matbaacılık, Ankara, 2011, (Erişim)
http://www.ybtenerji.com/uploads/9/7/5/9/9759145/cevre_temiz_enerji.pdf, 15 Mayıs 2015, s.12.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Irak Ülke Raporu**, 2011, s.3. (Erişim)
www.een.kso.org.tr/up/dene/Irak_ulke_raporu_2011.pdf, 15 Mayıs 2015.

Duran, Hasan, “BM ve AB Çerçevesinde Kıbrıs Sorununa Güncel Bir Bakış”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 5, 2005, s.130.

Dural, Haluk, “Doğu Akdeniz Enerji Kaynakları”, y.y., 2015, (Erişim)
http://www.dunya48.com/dosya/Dogu_Akdeniz_Enerji_Kaynaklari.pdf, 28 Haziran 2015, s.5.

Ege, Ahmet Yavuz, **Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'nin Uyumı**, Dumat Yayıncılık, Ankara, 2004.

EİA, "Proved Reserves of Natural Gas", (Erişim) <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=3&pid=3&aid=6&cid=ww,IR,&syid=2009&eyid=2015&unit=TCF>, 06 Temmuz 2015.

EİA, "Crude Oil Proved Reserves", (Erişim) <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=5&pid=57&aid=6&cid=regions,&syid=2011&eyid=2015&unit=BB>, 06 Temmuz 2015.

EİA, "Proved Reserves of Natural Gas", (Erişim) <http://www.eia.gov/cfapps/ipdbproject/iedindex3.cfm?tid=3&pid=3&aid=6&cid=ww,RS,&syid=2010&eyid=2014&unit=TCF>, 15 Mayıs 2015.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, **Dünya ve Ülkemiz Enerji ve Tabii Kaynaklar Görünümü**, y.y., Sayı 8, 2015, s.85.

Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu, **Petrol Sektör Raporu**, y.y., 2013, (Erişim) http://www.epdk.gov.tr/documents/petrol/rapor_yayin/2013_Petrol_Piyasasi_Sektor_Raporu.pdf, 05 Temmuz 2015, s.3.

Eurostat, Energy Dependence, (Erişim) <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdcc310&plugin=1>, 06 Temmuz 2015.

Eurostat, "Renewable Energy In The EU", (Erişim) <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/6734513/8-10032015-AP-EN.pdf/3a8c018d-3d9f-4f1d-95ad-832ed3a20a6b>, 18 Mayıs 2015.

Firuzan, Esin, "Türkiye Petrol Fiyatları Oynaklığının Modellenmesi", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı 12, 2010, s.2.

Google Maps, (Erişim) <https://www.google.com/maps/@46.2464772,42.7781968,4z>, 20 Mayıs 2015.

İleri, Çisel, “AB’de Yenilenebilir Enerjinin Payının Artması ve Türkiye”, **İktisadi Kalkınma Vakfı**, Sayı 118, 2015, s.2.

İşcan, Erhan, “Petrol Fiyatının Hisse Senedi Piyasası Üzerindeki Etkisi”, **Çukurova Üniversitesi Maliye Dergisi**, Sayı 158, 2010, s.608.

Johnson Kevin, Ross Alex, Zemenides Endy, “Natural Gas in the Eastern Mediterranean: The Coal and Steel of the 21st Century?”, **The Chicago Council On Global Affairs**, 2015, s.9.

Kardaş, Şaban, “Türkiye ve Ukrayna Krizi: Suriye İzdüşümleri”, y.y., Cilt 6, Sayı 62, 2014, (Erişim)
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/201457_1sabankardas.pdf, 15 Temmuz 2015, s. 5.

Kaya, İslam Safa, “Uluslararası Enerji Politikalarına Bir Bakış: Türkiye Örneği”, **TBB Dergisi**, Sayı 102, 2012, s. 274.

Khalaf, Salem, “İrak Petrolünde Türkiye’nin Önemi”, y.y., 2014, (Erişim)
<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-339>
2014122655guvenlik_kongresi_bildirileri-23.pdf, 05 Temmuz 2015, s.324.

Kırdar Serdar, “ABD’nin İran’a Uyguladığı Altın Yaptırımı ve Olası Sonuçları”, **Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı**, Sayı 16, 2013, (Erişim)
http://www.tepav.org.tr/upload/files/1365166675-6.ABD_nin_Iran_a_Uyguladigi_Altin_Yaptirimi_ve_Olasi_Sonuclari.pdf, 28 Mayıs 2015, s.1.

Köse, Talha, “İran Nükleer Programı ve Orta Doğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkânları”, **SETA Yayınları**, 2008, (Erişim)
<http://scar.gmu.edu/sites/default/files/Tkose%20report2.pdf>, 26 Mayıs 2015, s.13.

Külekçi, Özlem Candan, “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Arasında Jeotermal Enerjinin Yeri ve Türkiye Açısından Önemi”, **Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi**

Dergisi, t.y., (Erişim) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/47/1155/13594.pdf>, 05 Nisan 2015, s.84.

Maden Tetkik ve Arama Genel M¼d¼rl¼ę¼, **şeyl Gazı (ShaleGas) ve Ekonomik Değeri**, 2012, (Erişim) http://www.mta.gov.tr/v2.0/birimler/redaksiyon/ekonomi-bultenleri/2012_13/MTA_EkonomiBulteni_13_8-ilkersenguler.pdf, 05 Haziran 2015, s.45.

Musaoğlu, Neziha, Özgöker, Uğur, “Rusya AB İlişkilerinde Stratejik Ortaklıktan Stratejik Depresyona”, **G¼venlik Stratejileri Dergisi**, Sayı 8, 2008, (Erişim) <http://www.ceeol.com/aspx/getdocument.aspx?logid=5&id=a6911ef0725d4cfea3d52445b2f34d94>, 07 Temmuz 2015, s.74.

Natali, Denise , “The East Mediterranean Basin: A New Energy Corridor?”, **Institute For National Strategic Studies**, 2012, (Erişim) <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBoQFjAAahUKEwiI6ebq0pXJAhWD3SwKHYGCCCTY&url=http%3A%2F%2Fwww.dtic.mil%2Fcgi-bin%2FGetTRDoc%3FAD%3DADA570233&usg=AFQjCNGqKKOLPVHr-gt7wqpaWNo0OHnakQ>, 05 Haziran 2015, s.2-4.

Özt¼rkler, Harun, “İran Ekonomisinin Genel Özellikleri”, **ORSAM Yayınları**, Cilt 4, Sayı 40, 2012, s.92.

OECD, “Crude Oil Production”, (Erişim) <https://data.oecd.org/energy/crude-oil-production.htm>, 15 Mayıs 2015.

Özer, Sanem, “Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliği ve Savaşları”, **ORSAM Yayınları**, Cilt 5, Sayı 60, 2013, s.76.

Özcan, Çiğdem, **Doğalgaz Piyasasının D¼zenlenmesi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstit¼s¼, İstanbul, 2006.

Sandıklı, Atilla, Emekliler, Bilgehan, “Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri”, y.y., 2014, (Erişim) <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-173-20140717142.pdf>, 06 Temmuz 2015, s.44.

Semin Ali, “Bağdat-Erbil Arasında Petrol Krizi ve Türkiye”, *BİLGESAM Yayınları*, 2012, (Erişim) <http://www.bilgesam.org/incele/1116/-bagdat-erbil-arasinda-petrol-krizi-ve-turkiye/#.VbeUvrPtmkp>, 09 Temmuz 2015.

Şahin, Yeliz, “İran’ın Nükleer Dosyasında Tarihi Uzlaş”, *İktisadi Kalkınma Vakfı*, Sayı 126, 2015, (Erişim) [http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme126\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme126(1).pdf), 27 Mayıs 2015, s.1.

Taner, Ahmet Cangüzel, “Avrupa Doğalgaz Fiyatlandırma Sistemi ve Küresel Gaz Fiyatları Farklılıkları”, y.y., 2011, (Erişim) <http://www.fmo.org.tr/wp-content/uploads/2011/07/Avrupa-Do%C4%9Falgaz-Fiyatland%C4%B1rma-Sistemi-ve-K%C3%BCresel-Gaz-Fiyatlar%C4%B1-Farkl%C4%B1l%C4%B1klar%C4%B1.pdf>, 22 Haziran 2015, s.1.

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı, “Türkiye-Rusya Federasyonu Ekonomik İlişkileri” (Erişim) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-rusya-federasyonu-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>, 06 Mayıs 2015.

Türkiye İstatistik Kurumu, “Dış Ticaret Göstergeleri”, (Erişim) <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, 15 Mayıs 2015.

Türkiye İş Bankası, “İrak’ın Ekonomik Potansiyeline İlişkin Değerlendirme”, y.y., 2015, (Erişim) https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_03_2015.pdf, 05 Haziran 2015, s.7.

Üstün, Seda, “Kıbrıs Meselesinin Kıta Sahanlığı, Doğalgaz ve Petrol Konuları Açısından İrdelenmesi”, 2011, (Erişim) http://www.turkhukuksitesi.com/makale_1408.htm, 22 Mayıs 2015.

Üzümcü, Âdem, Topal, Samet, “ABD-İran Yakınlaşması ve Kırım Gerginliği Ortamında Türkiye’nin Enerji Tedarikinde Azerbaycan, İran ve Irak’ın Artan Önemi:

Dış Ticaret ve Enerji İlişkileri Açısından Yeni Fırsatlar”, *Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 9, 2015, s.120-121.

World Bank, “GNI Per Capita”, (Erişim)
<http://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD/countries/UA?display=graph>
, 21 Mayıs 2015.

Yaman, Yusuf, *Enerji Tasarrufu ve Yenilenebilir Enerji Kaynakları*, Birsen Yayınevi, İstanbul, 2007.

Yanar, Rüstem, “Petrol Fiyatlarındaki Düşüş ve Ortadoğu Ekonomilerine Etkileri”, y.y., Rapor No 194, 2014, (Erişim)
http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2014123_Rapor194.pdf, 06 Haziran 2015, s.9.

Yaycı, Cihat, “Doğu Akdeniz’de Deniz Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye”, *BİLGESAM Yayınları*, Cilt 4, Sayı 6, 2012, s.11.

Yegın, Abdullah Kanat, Kılıç, Buğra, “İran ve Batı Arasında Nükleer Mutabakat Jeopolitik Karmaşa”, *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, Sayı 121, 2015,
(Erişim) http://file.setav.org/Files/Pdf/20150404214415_121_analiz_yeginkanat.pdf, 05 Haziran 2015, s.9.

Yetkiner, Hakan, Berk, İstemi, “Petrol Fiyatlarındaki Artışın Nedenleri ve Etkileri”, *Cumhuriyet Enerji Dergisi*, Sayı 8, 2008, s. 12.

Yorkan, Arzu, “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, y.y., Cilt 1, Sayı 1, 2009, s. 25.

Zengin, Aslı Şat, “Rusya’daki Ekonomik Gelişmelerin Türkiye’deki Sektörlere Olası Etkileri”, y.y., 2015, (Erişim)
https://ekonomi.isbank.com.tr/UserFiles/pdf/ar_02_2015.pdf, 06 Temmuz 2015, s.3.

Web Kaynaklar

(Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/iran-ile-51-anlasti>, 18 Temmuz 2015

(Erişim) <http://www.aljazeera.com.tr/haber/rusya-ukraynanin-gazini-kesti>, 08 Temmuz 2015.

(Erişim) <http://www.dw.de/do%C4%9Falgaz-krizi-abyi-endi%C5%9Felendirdi/a-17719207>, 10 Mayıs 2015.

(Erişim) <http://enerjienstitusu.com/2015/06/11/kuzey-irak-bagdatin-petrol-ihracatinda-anlastiklari-payi-vermesini-istiyor/>, 09 Temmuz 2015.

(Erişim) <http://newtimes.az/tr/relations/1818/#.UhO6pJJ1tdw>, 06 Temmuz 2015.

(Erişim) <http://www.trademap.org/Index.aspx>, 18 Haziran 2015.

(Erişim) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gazima%C4%9Fusa>, 08 Haziran 2015.

(Erişim) <http://tr.euronews.com/2015/07/20/iran-nukleer-anlasmasi-onaylandi/>, 20 Temmuz 2015.

